

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

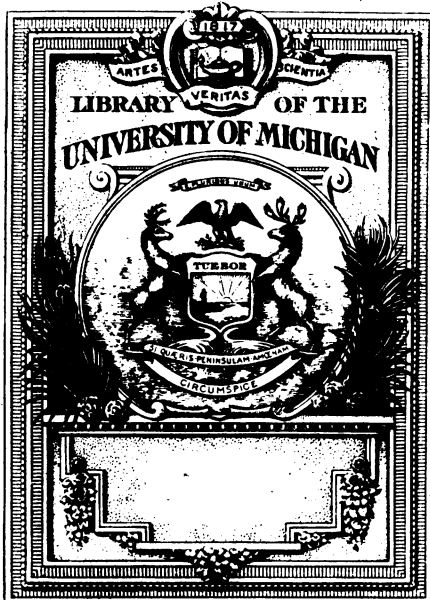
Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

THE GIFT OF
Professor
Jan A. Van den Broek

edmark

Oybedman

OVER

VRYEN ARBEID

IN

NEDERLANDSCH INDIE.

~~~~~
Boek-, Handels- en Muziek-Drukkerij, F. GÜNST, Amsterdam.

OVER
VRYEN ARBEID

IN
NEDERLANDSCH INDIË,
EN DE TEGENWOORDIGE
KOLONIALE AGITATIE.

DOOR
MULTATULI.

*„There is something rotten in the State
of Denmark.”*

SHAKESPEARE'S *Hamlet*.

AMSTERDAM,
De Firma R. C. MEIJER,
Kalverstraat, E 246.
1866.

DS

643

.D33

1866

^{de}
Professor J. A. Van der Horst
2-9-45

Vrije arbeid of kultuurstelsel... de kwestie van den dag.

Neen niet van den *dag*... de kwestie van *jaren*...

Sedert jaren betaalt de natie hare ministers, en zendt afgevaardigden naar den Haag, om te beslissen of de Javaan moet worden uitgezogen op liberale of réactionaire, op behoudende of onbehoudende wyze.

Zeg iets van beschaving... men noemt u een dwaas, en antwoordt: *vrije arbeid*.

Spreek van vooruitgang... van wezenlyken vooruitgang ditmaal... domheid. Men vraagt uwe opinie over 't *kultuurstelsel*.

Deel iets mede over misbruik van gezag, afpersing, roof en moord: . . . ei, is 't antwoord, vertel ons iets over vryen arbeid.

Roep hulp in voor vertrapt menschenregt. Men verstaat die taal niet.

Zeg iets over dengd, eer, gevoel, loyautéit, waarheid, gezond verstand . . . alles te vergeefs. Men „doel” niet in die dingen.

Ja sterker nog, wys op het BELANG, „MEN” 's EIGENBELANG — iets waarin „men” toch wèl „doel” — dan nog bekomt gy geen gehoor voor ge aan dat eigen belang van „men,” eenige phrases weet vastteknopen over *vryen arbeid* of *kultuurstelsel*.

Ik wil toegeven, voor ditmaal, in de monomanie van 't oogenblik, ik zal iets schryven over vryen arbeid.

In 't begin zal 't misschien den schyn hebben dat ik schryf over iets anders, en dit is natuurlyk. De kwestie over vryen arbeid *is* geen kwestie. Ik ben dus genoodzaakt by 't behandelen van dat voorgeschoven vraagstuk, gedurig te wyzen op andere zaken die wèl de kwestie zyn! Goochelaars lokken uwe blikken *links*, als ze iets willen wegmoffelen aan de *regterzyde*, dat weet gy, niet waar? Welnu, ik zal trachten uwe blikken te rigten naar den kant, dien de goochelaars willen dat ge *niet* ziet. Over vryen arbeid heb ik dus eigenlijk weinig te zeggen.

Niemand kan my verwyten dat ik teveel schryf. Misschien zelfs schreef ik te weinig. Ik ben al over de veertig, en tot nog toe zyn er van my slechts een paar kleine boekjes verschenen. Geen *Muzen-Almanak* had ooit last van my, schoon ik al verzen en verhandelingen beging voor België's afval. Al myne aanhaars heb ik flink verbrand, en er zyn al grootmoeders onder. Niemand dan ikzelf heeft geleden onder de eerste liefelyke maar bedwelmende aandoeningen van een jong vurig hart. En toen

ik eindelijk my *moest* openbaren aan 't publiek, heeft men my bovenmatig geprezen over myne *wyze* van schryven.

Dat was onbillyk.

Ik had meer regt op wat lofs over myn zwygen. Ik zeg dit in vollen ernst. In veel geschryfs is veel dwaasheid. 't Is ligter honderd boekdeelen te vullen, dan de aandoeningen die honderd boekdeelen vullen *zouden*, te bewaren tot het juiste oogenblik. Hebt ge wel eens overwogen, lezer, hoeveel geestkracht er noodig was voor *my*, om niet op te treden voor myn veertigste jaar? Gij kunt nagenoeg weten hoe ik menschen en zaken beschouw, ge kunt weten „dat ik niet het leven ben doorgegaan zonder de indrukken optevangen die 't my aanbod ¹⁾,” welnu, ik heb die indrukken opgezameld voor myzelf, voor myn allernaaste omgeving, vreezende dat ze niet ryp waren; dat ik morgen zou moeten terugnemen wat ik heden gaf; dat er disharmonie wesen zou tusschen jeugd, manneliken leeftyd en ouderdom; in één woord: ik heb gespaard, en waarmede ik vrygevig moge geweest zyn of verkwistend, met myne denkbeelden was ik nooit verkwistend of vrygevig.

Na de uitgave van den *Max Havelaar* evenwel, had myn zwygen meestal een anderen grond dan schroom: Van twee geheel tegenoverstaande zyden op staatkundig terrein, had men my hulp toegezegd. Ik geloofde, vertrouwde en wachtte... ik heb gezegd dat Havelaar naïf was. Van beide kanten ben ik bedrogen; van één kant zelfs bestolen.

Noch van de zyde des behouds, noch van die der oppositie, werd het minste bewys gegeven, dat men zich der zaak van den mishandelden Javaan, dat is *myner* zaak, aantrok. De prys

---

¹ *Havelaar*, 1 Deel; pag. 100.

van die hulp zou geweest zyn, dat ik my geschaard had onder eene banier. Dat kon ik niet. *Je lève bannière, n'en suivre ne peux.* Wat geschryf over vryen arbeid zou my brood en eene positie gegeven hebben. Ook had ik myne kinderen kunnen kleeden met wat lof over 't kultuurstelsel. En zie, ik had talent genoeg daartoe. Wie nu meene dat ik myzelf verhef door my dat talent toe te kennen, antwoord ik dat er geen zelfverheffing ligt in 't aanspraak maken op eene hoedanigheid die my walgt. Hoe dit zy, dat zoogenaamd talent had ik. Wie anders oordeelt, heeft 't maar te zeggen. Maar óók had ik — en ditmaal verhef ik myzelf indedaad — ook had ik een gemoed dat zich verzette tegen de minste afwyking van de waarheid, vooral waar die waarheid nadeelig of gevaarlyk was voor myzelf. Al wat moeiljelyk is, lokt my aan. Iets toegeven in eene onverschillige zaak, of zelfs daar waar 't toegeven schadelyk werken zou voor myzelf, ik zou 't kunnen. Maar tegen de waarheid in, voor overmacht te wyken in eene *hoofd*kwestie, waar de straf van 't weigeren, zoo als by my het geval is, zwaar wesen zou, dat kan ik niet, dat wil ik niet en dat zal ik niet.

Al wat moeiljelyk is lokt my aan, heb ik gezegd. Ik beken evenwel dat ik by 't aangaan van den stryd niet verdacht was op de *soort* van moeiljelykheden die my wachtte. Ik meende slechts vergeven te worden met vrouw en kind. In plaats daarvan, scheldt men my uit. Myne tegenstanders hebben den stryd weten overtebrengen op een terrein dat my herinnert aan den uitroep der Jakatranen — 't is historisch, lezer: „*die honden van Hollanders vechten met drek!*” en dáárop had ik niet gerekend. Of ik anders zou gehandeld hebben, wanneer ik dit wél had voorzien... neen, neen, duizendmaal neen! Maar ik zou in dat geval den stryd hebben aangevangen met minder genoegen.

Men beschuldige my niet van platheid by 't aanhalen van den Jakatraschen uitroep. Kan *ik* het helpen, Nederlanders, dat uwe geschiedenis in Indië plat *is*, gemeen *is*? Kunt gy

die woorden ongesproken maken en de handeling die ze uitlokte? Wie is triviaal, iemand die gemeene dingen *doet* of de man die met al de kracht zyner ziel *opstaat* tegen gemeene dingen?

De ondersteuning dan die my was toegezegd na 't verschy-
nen van den *Max Havelaar*, was aanvankelyk niet verbonden
aan onteerende voorwaarden. Van behoudenden en van libera-
ren kant beide, gaf men voor belang te stellen in myne zaak,
zonder meer. Eerst later, toen men den indruk van den *Max
Havelaar* versleten waande, toen men hoopte dat een beroep op
het volk zonder vrucht wezen zou, werd er onedele dienst ge-
eischt voor hulp. Ik heb brieven die uitwyzen dat men maan-
den, maanden lang — heel onnoodig voorzeker — my inscherpte
moed te houden, zonder daarby te gewagen van vryen arbeid,
kultuurstelsel of dergelyke byzaken. Men veinsde menschelyk-
heid en regtvaardigheid op den voorgrond te stellen als ik. En
eerst nadat ik lang had gewacht, nadat men goed overtuigd was
dat ik by ondervinding wist wat het zeggen wil, te worstelen
met gebrek, nadat men zich had verzekerd dat de nood aan de
lippen was, kwam men schoorvoetende tot de veelbeteekenende
uitnoodiging: schryf eens iets in den geest van...

Ik zou wat schryven in den geest van die Heeren. Ga er
eens toe zitten, myne Heeren, en beproef eens te schryven in
mynen geest. Dat zou u zwaar vallen. Zie hier nu 't verschil.
In *my*n geest schryven zoudt gy niet *kunnen*. In *uw* geest schry-
ven zou ik niet *willen*, schoon ik 't *kunnen* zou. Dat hebt gy
gezien in *Wavelaar's* preek, en in de redeneringen van *Droog-
stoppel*, een persoon waarin, naar ik met genoegen ontwaar, vele
kamerleden zich vice versa herkend hebben. In de laatste zittin-
gen toch riep men gedurig over en weér: „Gy zyt die man.”
Ieder wilde *Nathan* wezen, de berispelde profeet. Niemand wou
David zyn, de betrapt misdadige Koning.

Ik zou wat schryven in den geest...

In den geest... Ik schryf in *mynen* geest, myne Heeren vry-arbeiders en kultuurstelselaars! Gy woont in *uwe* villa's, — gy geniet van *uw* geld, — gy pronkt met *uwe* principes, — gy liegt met *uwe* leugens, — gy schippert met *uwe* gewetens, — gy huichelt met *uwen* geest, ... maar in *myn* geest schryf ik. Dat moet ge my laten.

De eerste reden alzoo van myn zwygen na den *Max Havelaar* was dus een ydel wachten op toegezegd herstel. En de uitgave van de Minnebrieven was in zooverre hierop geene uitzondering. Men heeft kunnen zien dat ik die schreef om een arm gezin dat ik niet kende, uit den nood te helpen. 't Was een caprice, zoo als ik er vroeger veel had, en meestal involgde. 't Was me een herinnering aan vroeger tyd.

Maar uit dat voortdurend wachten, moge tevens blyken dat ik geen agitateur ben tot elken prys. Ik had aangetoond hoe schandelyk er werd huisgehouden met het leven en de bezittingen der Javanen, ... men beloofde beterschap, en ik zweeg geduldig.

En reeds vóór den *Max Havelaar* had ik een doorslaand bewys gegeven, dat het my niet te doen was om effect, om beooring of schandaal, maar om herstel alleen. Myn voorganger was, om te voorkomen dat hy zyn plicht deed, vermoord, in November 1855. Myne mislukte pogingen om den Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST aan te sporen tot het vervullen van

zyn pligt, dateren van den aanvang des jaars 1856. De *Max Havelaar*, het agitante boek, verschoen in Mei 1860.

Dat zyn sprekende dagteekeningen. Daar liggen vier volle jaren tusschen de voorvallen te *Lebak*, en den oogenblik waarop ik de natie uitnoodigde inzage te nemen van de wyze waarop zy gerepresenteerd wordt in Indie. Er zyn er die beweren dat myne handelingen te *Lebak* voortsproten uit eerzucht, uit begeerte om naam te maken. Ik heb op die beschuldiging tweërlei antwoord. Vooreerst dat het te wenschen ware veel en vaak zulke eerzucht aantetreffen by de dienaren van den Staat. Het zou zoo kwaad niet zyn, meen ik, als pligtsbetrachting tot roem en welvaart leidde, en ik geloof, al ware er by my zucht in 't spel geweest tot het maken van een naam, die zucht zeer overwinnend de vergelyking zou kunnen doorstaan met zooveel andere begeerten als we dagelyks bevredigd zien op makkelyker wyze, de begeerte naar geld, naar gemak, naar weelde, de begeerte om welvaart, eer en roem te behalen door 't *niet* vervullen van z'u pligt. Ik voor my zie niet in welke schande er liggen zou in 't handhaven van de regten myner onderhoorigen — myner *naasten*, hoort gy, *christenen?* — tegen roofzuchtige onderdrukkers. Ik zie niet in dat ik my vernederd heb door 't staandhouden der eeuwige aanspraken van regt en billykheid, tegenover de gewetenlooze, naar magtige bestryders van dat regt. Ik zie niet in wat er laakbaars liggen zou in 't handhaven myner onder zoogenaamde aanroeping van God bezwoorene instructiën, die voorschreven den Javaan te beschermen tegen de hebzucht zynen hoofden, evenmin als ik eer kan geven aan 't verkrachten van gelyke eeden door anderen, die datzelfde bezwoeren onder aanroeping van denzelfden God. (*Zie 't regeringsreglement waar den Gouverneur-Generaal als eene eerste verplichting wordt voorgeschreven de bevolking te vrywaren tegen willekeur.*)

Dat alles zie ik niet in, en ik beweer dus dat, al ware 't dat ik gezocht had eer te behalen, die begeerte my niet had moeten worden voorgeworpen als verwyt.

En ten tweede: zy die my dat verwyt doen, bekennen dan toch dat er eer l g in myne wyze van doen, — dat er roem te behalen w s door myne handelingen. Ik neem nota van die erkenenis.

Maar... ik zocht geen eer. Zie de dagteekeningen. Vier jaren heb ik gezwegen. Is dit niet sprekend?

Toen de Heer VAN VLIET, lang geleden, meende zich te moeten beklagen over 't Indisch bestuur, werd zyne zaak terstond openbaar.

Na 't vertrek van den Heer VAN HOEVELL uit Indië in 1848, heeft de natie zeer spoedig gelegenheid gehad aandeel te nemen in den stryd dien hy had aangevangen met het bestaande.

En onlangs, toen de Heeren MODDERMAN en VAN DEN BIESEN in hunne belangen waren gekrenkt, bragt elke mail vertoogen en redeneringen mede over de dingen die er met die Heeren waren voorgevallen.

Ik zou de voorbeelden waarby personen die in litige waren met het Indisch gouvernement, zich *oogenblykelyk* wendden tot de natie, kunnen vermeerderen tot in 't oneindige, en ik beweer geenszins dat zy die met den meesten spoed het volk inriepen als regter, zich daardoor zouden hebben schuldig gemaakt aan te groote haast. Maar zeker is 't dat iemand die in eene belangryke zaak als de myne, *vier jaren* wacht v or hy de mishandeling die hem en de zynen prys gaf aan gebrek bloot legt aan 't publiek, *niet* verdient beschuldigd te worden van *zucht om een naam te maken*.

Wanneer de Heer DUYMAER VAN TWIST had kunnen goedvinden my te hooren, en daarna regt te doen, zou nooit

iemand iets vernomen hebben van die treurige Lebaksche zaken.

En zelfs later, nooit zou de *Max Havelaar* verschenen zyn, wanneer die man had geantwoord op myn schryven van January 1858; ¹⁾ wanneer hy behoorlyk had gevolg gegeven aan wat ik hem daarin verzocht; wanneer hy tot den koning was gegaan, en gezegd had:

Sire, ik heb my vergist tydens ik namens U, Indië bestuurde. Gehoor gevende aan partydige raadgevers, verblind door eigenwaan, toegevende aan gemakzucht, en te *gewoon* om te kunnen vatten dat er iemand bestaan kon die wat minder gewoon was dan ik... hoe 't zy, ik zie in dat ik niet heb beantwoord aan de meening die gy van my hadt, toen ge my genoeg „yver, kunde en goede trouw” toekendet om me 't bestuur in handen te geven over die kostbare bezittingen. Sire, ik beken schuld, en daar ik er prys op stel gehouden te worden voor een eerlyk man, wil ik zooveel mogelyk die schuld boeten, en herstellen wat er te herstellen is.

't Is me onmogelyk het leven weértegeven aan de personen die er zyn omgekomen door myn verzuim. Ook kan ik niet de bezittingen weérgeven aan allen die door myne traagheid, achteloosheid en onwil die bezittingen verloren hebben, — want, Sire, hoe zuinig en oplettend ik gulden by gulden zamelde van 't vorstelyk inkomen dat my de natie betaalde, ... ik heb nog geen vol miljoen by elkaër en gy begrypt Sire, dat dit op verre na niet toereikt tot volledige schadeloosstelling. Maar ik

---

¹⁾ Die brief is opgenomen in de *Indrukken van den dag* No. 1. Ook *Hagiomandre* heeft dien weergegeven in eene brochure die verschenen is by den boekhandelaar R. C. MEIJER te Amsterdam.

zal doen wat ik kan, Sire. Ziehier al wat ik bezit. Ik smeeek U, laat uw Minister van Koloniën daarvan, zoover het strekt, iets teruggeven aan de arme beroofden. Ik wil voor een braaf man gehouden worden, Sire, . . . en ik beken dat de vloek van die arme lieden my drukt. Hoe ik my zal afhelfen van den vloek op de stervende lippen van al de menschen die onder en door myn wanbestuur vermoord zyn, weet ik niet.

En dan, Sire, gy die keizer zyt van Insulinde, ik bidde U, laat U nooit weêr bewegen een landvoogd daarheen te zenden zoo onbekwaam als ik. Tracht iemand te vinden, Sire, die wat begrip heeft van menschenregt, van deugd, van eer, van moed en meer zulke zaken die my wat vreemd waren, Sire, omdat ik procureur was geweest, en te veel praktyk had om kennis te bekomen van dingen die zoo in 't dagelyks leven niet voorkomen.

Onderzoek ook, o keizer, voor ge iemand het bestuur in handen geeft over *veertig miljoen* MENSCHEN, of de man dien ge daartoe uitkiest, zich indedaad van den *mensch* eene *studie* heeft gemaakt, die *hoofdstudie*, zooals een Engelsch dichter zegt . . . naar ik hoor. Want Sire, ik lees geen Engelsch en geen dichters ook, dat begrypt ge.

En geef dan zoo'n nieuwen landvoogd stipten last, Sire, dat hy zich niet bemoeije met de zoogenaamd-politieke vragen van den dag over vryen arbeid en kultuurstelsel, maar dat hy zorge *dat ieder zyn pligt doe naar de geschrevene en bezworene bepalingen*, opdat de arme Javanan het zyne kryge, al is 't dan ook wat weinig. Want, Sire, ik zie in dat ik verkeerd deed my zoowat bezig te houden met het beoordeelen van de *systemen der wetten*, en daardoor verzuinde acht te geven op 't *schenden* dier wetten, die mischien zoo kwaad niet wezen zouden als ze maar werden gehandhaafd.

Beveel ook mynen opvolgers, Sire, wat eerbied te hebben voor iemand die den moed heeft zyn pligt te doen in hoogst moeilijke omstandigheden, en zeg hun dat zy zoo iemand geene verwytingen toevoegen, zoo als ik gedaan heb, omdat ik niet begreep dat zoo iets bestaan kon.

Vergeef me ook, Sire, dat ik na myne terugkomst uit Indië, my veroorloofd heb den schyn aan te nemen alsof ik verstand had van Indische Zaken. Want, Sire, ik erken nu dat men op Buitenzorg daarvan weinig of niets te zien krygt, en anders niet dan wat de raden van Indië en de kommiezen der Secretarie wel gelieven te geven. Vergreef me, dat ik *pour me donner un genre*, my heb laten verleiden tot het verdedigen van eene opinie over vryen arbeid, Sire. Ik erken dat ik er niets van weet: dat ik maar wat napraat van 't geen my is voorgezegd door anderen die belang hebben by vryen arbeid. Vergreef my dat, Sire, en bedenk dat ik in Indië zelf nooit iets *persoonlyk* heb kunnen onderzoeken, omdat ik in vyf jaren tyds niet geleerd heb „goeden morgen” te zeggen in 't Maleisch, en dus nooit in staat was, door ruggespraak en kruisvragen met de betrokkenen, te geraken tot eene eigene meening over zulke diepzinnige zaken.

Vergeef my, dat alles, Sire! Vergreef my dien onnoodigen kryg op *Banjermassin* die zooveel menschenlevens gekost heeft. Vergreef my den smaad dien ik Uwer Marine aandeed door eene circulaire te schryven, waarin ik de publieke liefdadigheid inriep voor de nagelaten betrekkingen van weggeroofde of vermoorde menschen, die meenden te mogen vertrouwen op de bescherming van die Marine welker Opperbevelhebber ik was. ¹⁾

¹⁾ De titel is: Gouv: Generaal... enz., *opperbevelhebber* van Zr. Ms. Land- en Zeemagt, beoosten de Kaap *de Goede Hoop*. De rang is officieel geassimileerd aan dien van Luitenant-Generaal, maar ten onregte. Want

Vergeef my, Sire, dat ik oorzaak ben van al de ellende die HAVELAAR uitstaat met zyn gezin, omdat hy in den ongerymden waan verkeerde dat ik myn pligt zou doen, als hy.

Vergeef my 't slechte voorbeeld dat ik gaf door 't verzuimen van dien pligt, en 't uitdooven van allen edelen yver in de besturende beambten op Java, die na het lot dat HAVELAAR trof, nog meer moed zouden behoeven dan hy, om te doen wat hy deed.

Vergeef my al de afpersingen, al de rooveryen, al de moorden die na myn vertrek, boven 't gewoon Contingent, het gevolg zyn geweest van myn sanctioneren der handelingen waartegen HAVELAAR zich verzette.

---

de Luitenant-Generaal, Kommandant van 't leger, en de Vice-Admiraal, Kommandant der Zeemagt, staan *onder* dien Gouverneur-Generaal. (De laatste behoudens eenige directe ondergeschiktheid van meest administratieve aard, aan den Minister van Marine.)

De juiste titel van den Landvoogd in Indië zou wezen *Luitenant des Konings* of *Onder-Koning*, met Maarschalksrang.

Ik begryp dus niet waarom jongelui die eerezucht voelen en begeerte naar een Maarschalksstad, hunne carrière aanvangen te *Willemsoord* of te *Breda*. De weg tot het hoogste militair Kommandement in den Staat leidt door den Corridor van een prokureurskantoor, . . . of gekker nog: men is in Indië vyf jaren lang geplaagd geweest met een Gouverneur Generaal die zyn loopbaan begon met een mislukt examen voor schoolmeester van den laagsten rang. Zoo springen de Haagsche Cliques om met de hoogste belangen van den Staat.

Ik sta volstrekt niet de leer voor dat men te vragen hebbe: "*hoe en waar hebt gy geleerd?*" Wie wat *weet*, wie wat *kan*, wie wat *is* vooral behoeft geen certificaat van oorsprong. Daarvoor geldt in zoo'n geval, het genie. Heeft men ooit dáárnaar gevraagd? Dit betwyfel ik, en niemand beweerde dat ook.

Vergeef my dat alles, o Keizer van Insulinde, en meer nog, dat ik nu niet aanroer, omdat ik niet verstaanbaar spreken kan nadat ik lid ben geworden van de Tweede Kamer. Vergeef, vergeef, o keizer, en laat my terugkeeren naar *Deventer* waar ik eene betrekking weet te vervullen, die my beter past dan die van Landvoogd en die ik nooit had moeten verlaten. . .

Zoo omtrent had de Heer van TWIST kunnen spreken na 't ontvangen myner memorie van January 1858, en ik ben overtuigd dat zyn speech opgang zou gemaakt hebben, meer dan de speeches die hy nu van tyd tot tyd — naar men meent te verstaan — durft te houden over vryen arbeid.

Maar, zegt men, om aldus te spreken zou die Heer een held van deugd moeten zyn, en helden zyn zeldzaam.

Ik zeg niet neen. Ik vorder, noch verwacht heldhaftigheid in den eersten den besten. Doch daargelaten wat die man zou geweest zyn, wanneer hy aldus gesproken *had*, durf ik vragen wat hy *is* door niets te zeggen, door *niets* te verrigten na 't lezen van dat gemoedelyk stuk van January 1858?

Ik verzoek ieder belangstellende dien brief te lezen, en zich aftevragen wat men te denken hebbe van den man die bedaard en „rustig” zoo'n stuk kan ter zyde leggen, zonder op 't denkbeeld te komen, dat zyn pligt een antwoord eischt, een antwoord in *daan* vooral.

Men moge voorwenden te gelooven dat de *Max Havelaar* een roman is . . . die brief aan den Gouverneur Generaal in ruste is *geen* roman. Die brief is geschreven aan de persoon die instaat zou moeten zyn te weêrleggen wat er zou te weêrleggen vallen in myn relaas van 't voorgevallene te *Lebak*. By dien brief waren bylagen die punt voor punt de waarheid aantoonde van alles wat ik zeide. Ik had daarby overgelegd extracten uit de con-

duite-rapporten onder myne voorgangers van jaren herwaarts, waaruit bleek dat de regent *aanhoudend* was beschuldigd van knevelary. 't Was dus een LEUGEN van den Heer VAN TWIST in zyn kabinetsbrief van 23 Maart 1856 ¹⁾ my te schryven dat er over dien Regent altyd gunstige rapporten waren ingekomen, dat trouwens niets zou beduid hebben, al waar 't zoo.

Ik gaf afschriften van stukken, waaruit bleek hoe de schoon-zoon van dat hoofd, de man ten wiens huize myn voorganger het middagmaal gebruikt had, kort voor zyn dood, reeds vóór myne komst in *Lebak*, was gestraft wegens *roof op den publieken weg*. Ik legde copy over van de verklaringen des Controleurs — die ik later publiceerde ²⁾ — verklaringen die afgelegd waren *nadat* er gebleken was dat de Gouverneur Generaal den Resident van *Bantam* wilde steunen in 't schipperen, dus *nadat* dien Controleur gebleken was dat hy van my niets te hopen of te vreezen had. Ik toonde door 't overleggen van andere stukken, op menschkundige gronden ten duidelykste aan, dat ik myne ondergeschikten wist te dwingen tot *waarheid*, onverschillig of 't my baatte of schade deed. ³⁾

By dien brief aan den Heer VAN TWIST waren vele stukken gevoegd, alle aantoonende dat ik volkomen in myn regt was. ⁴⁾

¹⁾ *Havelaar*, Deel II pag. 169.

²⁾ *Minnebrieven*, pag. 157 seqq. (4^e oplaag pag. 161).

³⁾ "Ik vraag of ik op 29 Maart *onwaarheden* in myn belang kon vorderen van een ambtenaar, wien ik den 5den te voren den brief schreef N^o, 97?" (Brief aan den Gouv. Gen. in ruste.)

Om te beoordeelen of 't *mogelyk* was dat iemand *my* het hof maakte met *onwaarheden*, leze men voorts den brief aan den Controleur, die voorkomt in 't II Deel van den *Havelaar*, pag. 65. Ik stel voor dien brief te doen opnemen in 't regerings reglement, om den Gouverneur-Generaal te dienen als handleiding tot het bekomen van eenige kennis der *waarheid*. Maar er is *eigen onderzoek* ook noodig, anders helpt het niet veel.

⁴⁾ In 't officieel regerings verslag over 1856 worden die knocijeryen

't Is me onmogelyk thans op te geven welke, maar als 't vereischt wordt, zal ik 't kunnen. Ik ben in 't bezit van een authentiek uittreksel uit een policie-register dat aantoonst hoe er op eenmaal 57 of 59 personen (ik meen te *Pandeglang*) zyn afgestraft met GEESSELING, en gevankelyk teruggevoerd naar *Lebak*, dat ze, als SAIDJAH's vader, hadden verlaten „zonder pas” om den druk hunner hoofden te ontgaan. Dat waren dagelyksche zaken. Men herleze die vertelling van SAIDJAH, waar ik in korte woorden zamengryp wat my gelegenheid zou gegeven hebben tot lange schilderingen, als ik daarin lust had gevoeld. In den *Havelaar* heb ik de werkelykheid verkort, verzacht, teruggebragt tot de eenvoudigste uitdrukking. Dat de Heer VAN TWIST het tegendeel bewere, als hy durft. Laat hem zeggen dat ik overdreven heb. Dan zal ik, in stede van uit de lucht gegrepen namen, de juiste, de letterlyk juiste namen opgeven van de armen lieden die door verdrukking waren verdreven uit hun land. Ik zal die namen opgeven met vermelding van geboorte, woonplaats, dagteekening, beroep, ... ach, 't waren allen landbouwers als SAIDJAH's vader. — Verlangt men meer?

Laat de Heer VAN TWIST ontkennen als hy durft, dat zy die klaagden en vlugten om de mishandeling, daarna op nieuw werden mishandeld omdat ze geklaagd hadden of gevlugt waren. Laat hem ontkennen dat de kern der opstandelingen in de *Lampongs* bestond uit gevlugte martelaren uit *Bantam*. Laat hem ontkennen dat by elken opstand, de moed van ons leger te stryden heeft met de razerny van lang mishandelde, tot het uiterste gedreven menschen, die zacht en goedig waren weleer, maar tot woest *amok* oversloegen door wanhoop. Laat hem ontkennen dat by elken stryd, zoo bloedig meestal, het grootst gedeelte der verslagenen *aan weérszy*, de slagtoffers zyn van politieke fouten, begaan door welbetaalde, maar

---

te *Lebak* erkend, maar men vermydt *my* te noemen. De ontdekking wordt daar voorgedragen als vicalantie van de regering.

domme, slymerige, vormelyke, schipperende, ambt- en pensioenjagende oogendienaars van gemaklievende Gouverneurs-Generaal. Laat hem ontkennen dat men de kracht van ons leger, het leven van officieren en soldaten beter kon besteden, dan door 't vermoorden der armen die niets misdeden dan dat zy zich, na lang geduld, eindelyk verzetten tegen à te zware geweldenary.

Ja, er waren veel bylagen by dien brief, 't was een bundel. Nog herinner ik my hoe zwaar 't me viel daartoe het noodige papier te bekomen, en een plaatsje waar ik zitten kon om ze af te schryven. En toch was dat alles te vergeefs. De man heeft niet geantwoord. Dat is *zyne* zaak.

Maar myn zaak is te wyzen op den datum van dien brief. Ik schreef aien in *January* 1858, dus byna twee jaren na myn vertrek uit *Lebak*. Is de dagteekening niet een bewys dat myn doel met het handhaven van regt, *niet was het maken van een naam?*

En *na* dien brief wachte ik weder twee jaren, voor ik den *Max Havelaar* schreef. Ik was lang geperst, lang had ik getracht verbetering aantebrengeu zonder schandaal. Lang had ik aan den anderen kant beproefd myn gezin te bewaren voor hongersnood, vòdr ik een beroep deed op de regtvaardigheid van koning en natie. Ja zelfs, toen de *Max Havelaar* reeds geschreven, reeds gedeeltelyk gedrukt was, heb ik my gewend tot den koning, met verzoek om herstel. Zelfs toen nog, als deze had kunnen goedvinden verbeteringen te bren-

gen in den ellendigen toestand van *Indië*, had ik myn boek verbrand. 1)

1) Ik had mijn manuscript *niet* verkocht aan den Heer VAN LENNEP, *Ik* en niet *hy*. had de beschikking over myn werk.

Ik heb een brief van dien Heer waarin hy 't voortgaan met drukken laat afhangen van het antwoord des Koning's dat ik wachtte.

Indien dus de Koning geantwoord had, indien dat antwoord geweest was zoo als ik 't verlangde, dan zou de *Max Havelaar* niet verschenen zyn.

Het systeem des Heeren VAN LENNEP dat *hy* eigenaar was van 't kopyrecht, is van lateren datum, en van latere uitvinding.

Ik heb in de eerste instantie het proces over die zaak verloren. En *te regt*. Wanneer ik zitting had gehad in de Arrond. regtbank te Amsterdam, zou ik niet anders gestemd hebben. Voor die regtbank immers is slechts gelet op een stuk waarin ik verklaar myn boek in vollen eigendom afteestaan aan den Heer VAN LENNEP. *Maar de wyze waarop die Heer dat stuk had in handen gekregen*, namelijk: „OM NU MET EEN UITGEVER EEN CONTRACT TE KUNNEN SLUITEN,” is niet aangeroerd.

Overeenkomsten aangegaan ten gevolge van ... neen, neen ... dat wetsartikel, — tevens een artikel uit het wetboek van eenvoudige eerlykheid — zal ik aanhalen by de behandeling myner zaak in appèl.

Appeleren? ja. Maar voor een hof niet. Ik heb geen geld.

Maar ik zal appeleren voor de regtbank der publieke opinie. En dáár zal *ik* winnen, MR VAN LENNEP.

Wat zou 't bovendien baten of ik myne zaak won voor een geregtshof? Een gunstig yonnis zou den Heer VAN LENNEP noodzaken my de behaalde winst uit te betalen, en dat is myn zoeken niet. Ik heb den *Max Havelaar* niet geschreven om geld te winnen. De hoofdzaak is dat door hoogen prys en trage verspreiding, het juiste oogenblik is verstreken om een beroep te doen op 't volk. Dat oogenblik kan geen geregtshof my teruggeven.

Men weet, geloof ik, dat de Heer VAN LENNEP my eenige honderde guldens heeft doen aanbieden die ik geweigerd heb. Dat spreekt van zelf.

Ik zal dien brief later uitgeven, na nog eenmaal aan den Koning geschreven te hebben.

Ik vraag daarin niets voor my zelf. Ik blyf vasthouden aan de reeds tot den Heer VAN TWIST gerigte betuiging: „anders dienen dan ik diende te *Lebak*, kan ik niet.”

Maar ook de Koning kon niet besluiten krachtig integrypen in 't weefsel van leugens en bedrog, dat den Nederlandschen naam eerlang maken zal tot een walg der volken. Ik meen toch dat dit ingrypen een heerlyke roeping zou geweest zyn voor een Koning.

En eerst na lang wachten op dat antwoord, na de volkomene zekerheid dat dit antwoord niet komen zou, verscheen in Mei 1860 dat boek over de koffijveilingen, dat naar de uitdrukking van een lid der Kamer, een rilling deed gaan door 't land.

Dat was zoo. Er is inderdaad eene rilling door 't land gegaan. Maar wanneer? In 1860. Dat is: vier jaren nadat ik, arm en onmagtig, *Lebak* verliet met vrouw en kind.

Als een geduldige Javaan had ik my vier jaren laten mishandelen; vier jaren had ik van dag tot dag gestreden met kommer van heden, met angst voor morgen, vóór ik die rilling opwekte. Vier jaren lang was SJAALMAN bespot en gesard door DROOGSTOPPEL; voor MULTATULI HAVELAAR's party tegen dien DROOGSTOPPEL opnam.

Dat ik 't toen deed, krachtig, frisch... Wie zal 't laken? Bovendien ik ben zoo. Ik versta geen halve dingen. Dat zal men zien in de toekomst, als ik het leven houd. En al ware het... doch, neen, voor die toekomst is gezorgd.

Vier jaren dus. Jaren van bittere smart. Vier moeijelyke, zware jaren...

Zou ik zóólang gewacht hebben, als 't my ware te doen geweest om opgang of schandaal?...

Ik wenschte herstel van grieven voor myne arme beschermelingen, en als my dit gelukt ware, zou de Javaan zelf nooit hebben geweten wat hy my te danken had, noch Nederland hoe ik, met al wat ik dierbaars had, my opofferde voor zyn eer.

Maar, ik erken dit, zoo vóór als na 't schryven van den *Max Havelaar*, bestond er vaak eene andere reden die my noodzaakte te zwygen. De ellendingen die *Indië* verwoesten, hebben een bondgenoot die dikwyls, ja meestal, de kracht heeft, my de pen uit de hand te slaan. De natie weet dit, en schynt het goedtekeuren. Dat is *hare* schande, de *myne* niet.

De naam van dien bondgenoot is: *het gebrek*. Niet altyd heb ik papier. Niet altyd heb ik de stukken by my waarin ik iets zou moeten naslaan, daar 't meermalen gebeurt dat ik kist of koffer moet achterlaten hier of daar, omdat ik den prys van 't vervoer niet betalen kan. — Daaraan heeft nu byv. de Heer van Twist te danken dat ik niet in *dit* stuk de namen opgeef van de 57 of 59 personen die met geesselslagen van *Pandeglang* werden teruggedreven naar *Lebak*. — Menigmaal heb ik geen plaats waar ik mij rustig kan neêrzetten tot schryven. Heeft men dat niet gelezen in de minnebrieven? Heeft men dat niet gelezen in de minnebrieven, ... *tusschen de regels vooral?*

En eindelyk, meestal, ja altyd byna, wordt my elke voorkomende gedachte weggestolen door een spook dat me in Gouverneur-Generaals uniform, of in de gestalte van een dikbuikig vry-arbeider, de sarrende vraag voorhoudt: „*Wat zullen morgen uw kinderen eten? Waar zult ge uw gezin huisnesten over een maand, over een dag?*”

Want meermalen is 't zoover geweest dat die vraag was een vraag van weken of dagen, . . . ja, van uren . . .

In mijn kruislied noem ik me taai. Ik zeg altyd de waarheid en ook daar zeg ik de waarheid: ik bèn taai.

Maar 'k erken dat ik werk met tegenzin en inspanning, . . . dat ik zelfs niet werken kan in 't geheel, als my de gedachte overvalt myn lief gezin uitgehongerd te zien, en omkomende van gebrek aan 's Heeren weg.

Overdryving meent men? Eilieve, hoe zou 't *anders* zyn? Ik bezit niets en ontvang niets. En laat u nu eens voorleggen, — gy hebt het regt daartoe, Nederlanders, den Staat van Indische pensioenen, waarop posten voorkomen, wat hooger dan eigenlyk behooren zou — zelfs zy erkennen dit, die ze toelegden — „*omdat de betrokkene zekere betrekking NIET bekleed heeft.*” Z66 staat er. Ga eens na welke sommen er jaarlyks worden gebragt op uwe begrooting om menschen in 't leven te houden, die nooit iets belangryks uitvoerden, en wier geheel leven, zonder schâe voor iemand, best achterwege had kunnen blyven. Tei eens hoeveel gepensioneerde Slymeringen gy vetnest, en vraag dan uzelf af, of 't billyk is, dat *ik* van uur tot uur heb te worstelen met gebrek?

Overdryving? Ik antwoord nog eens: hoe zou 't *anders* wezen kunnen? Ik heb niets en ontvang niets. Maar als 't U moeite kost, lezer, u duidelyk voortestellen hoe een vader gestemd is die zyn gezin moet voeden met *niets*, . . . dan zal ik uw begrip te hulp komen door 't vertoonen van een certificaat, waaruit blyken kan hoe eens een Belgische dorpsburgemeester mij twee dagen tyd gunde om te voorkomen dat ik met vrouw en kinderen zou worden weggevoerd over le grenzen door maréchaussées, als vagebond . . . Zie, in zulke omstandigheden voel ik me wat moê, zooals op 't slot van myn kruislied . . .

Dat is weêr *uwe* schande, Nederlanders, en dat is niet *myn* schande. Daarvan worstelt ge u niet los, al zoudt ge 't begin van de week vastbidden en vastpreêken aan 't eind.

En wie nu meene dat ik genoeg schep in 't mededeelen van de ellende die ik onderging *omdat ik myn pligt deed* — dat ik er trotsch op ben, is waar, — bedenke hoe lang ik zweeg vóór ik iets openbaarde.

En dat ik eindelyk daarvan sprak, was om aantetoonen dat ik zeer duur het regt heb gekocht en betaald, om *mede te spreken over de vragen van den dag*. Men onderzoek eens naauwkeurig wat *anderen* hebben betaald voor dat regt? Ja zelfs, of zy *iets* betaald hebben, *iets* ten offer gebragt in 't geheel?... En of niet vaak hunne opinien voordeel aanbragten instêe van offer te eischen?

DE KWESTIE OVER VRYEN ARBEID IS GEEN KWESTIE.

DE TEGENWOORDIGE AGITATIE OVER DE KOLONIALE ZAKEN IS EENE GEMAAKTE AGITATIE.

De geschiedenis leert ons dat overal waar groote bewegingen voor de deur stonden, de leiders der algemeene belangen zich beyverden byzaken voorop te schuiven om de aandacht der natien af te trekken van de hoofdzaak.

Dat noemen de kleine bestuursmannen: *Kunst van regeren*.

En vaak komt de loop der dingen der regeringen te hulp in 't verschaffen van zulke afleidingen. Het volk bemerkt instinct-

matig dat alles niet is zoo als 't behoort, en stelt zich, meer dan anders, by elk opgeworpen denkbeeld de vraag voor: „zou dät ook de oorzaak wezen myner malaise.”

Nooit waren er zooveel staathuishoudkundige kwestien aan de orde van den dag, als kort voor de Fransche revolutie. Ik meen de eerste ditmaal, de ware, de voorloopster van de groote wereldrevolutie die onzen kinderen wacht, en waarby de hoofdvraag wezen zal: *hebben of niet hebben. Boerenkryg of Jacquerie* zyn periodiek als de seizoenen. Dat zal zoo blyven zoo lang menschen, menschen zyn.

De voorboden van zulke revolutien, zy die het eerst nieuwe denkbeelden verkondigden, bedoelden geene omwenteling. Zy waren, zoo als ieder is in zekeren zin, de uitdrukking van hun tijd. Zy stuwden niet, zy werden aangetrokken. „*l'Homme ne manque jamais aux circonstances*” heeft MONTESQUIEU gezegd, en wáár is het, even zeker als er nooit lucht ontbreekt om leegte aantevullen die ontstond door verplaatsing van andere lucht. Maar diep ligt de waarheid van MONTESQUIEU's uitspraak niet. 't Is alsof men zeide: geen muskaatnoot zonder foelie. Ik geloof 't graag, 't is dezelfde vrucht.

Want zoodra een volk behoefte voelt aan zekere indrukken, zal dezelfde oorzaak die deze behoefte teweeg bragt, sommigen aanzetten tot het meêdeelen van die indrukken. De mannen die eene omwenteling vooraf gingen, *bewerkten* die niet, maar werden, juist omgekeerd, voortgebragt door dezelfde omstandigheden die de revolutie ten gevolge hadden. 't Is hier noch *post*, noch *propter*, 't is *simul*. Dit is even begrypelyk als dat men geen scheepsbouwmeesters vindt in de bergen, of tuinlui op *Nova Zembla*.

Men zal dan ook kunnen opmerken dat de personen die vaak worden aangezien als de bewerkers eener omwenteling omdat zy kort te voren eene belangryke rol speelden, die belangrykheid

inderdaad meer te danken hadden aan de behoefte en de beschikbaarheid des volks om wat nieuws te hooren dat licht geven zou in de duisternis, dan wel aan de onderwerpen die zy behandelden, of de rigting die zy aanwezen als de juiste. En hiertoe hebbe men gewoonlyk de zaken slechts te bezien van een later standpunt, als wanneer er een groot verschil in 't oog springt tusschen den loop der gebeurtenissen, en de meeningen of uitingen die de verandering in dien loop waren voorafgegaan.

Wanneer nu echter hervormers *ter goeder trouw* eenen zoo willigen bodem vinden voor nieuwe begrippen, onverschillig of hunne ideen uitvoerbaar zyn of niet, onverschillig of ze voldoen aan de behoefte des oogenblik, en alleen omdat het volk voelt: qu'il y a quelque chose dans l'air, — hoeveel temeer dan moeten opgeworpen twistpunten worden aangenomen met graagte, wanneer zy die ze opperen *niet* ter goeder trouw zyn, wanneer ze met meer of min kunst zulke punten van geschil uitvinden, scheppen, met het *doel* om 't volk bezig te houden.

Dit nu, Nederlanders, is by u sedert jaren het geval.

Liever dan my te bepalen tot den kleinen kring onzer belangen, zou ik u voorbeelden aanhalen uit de wereldhistorie, maar ik begryp, dat ik beter doe my te bepalen tot dingen die u meer van naby raken en u nog klaar voor den geest zullen liggen naar ik gis. *Eén* voorbeeld dus uit velen:

Herinnert ge u, Nederlanders, hoe men, eenige jaren geleden u heeft bezig gehouden met *indisch muntstelsel* en *duitenplaatjes*? Gy hebt die plaatjes goedmoedig geslikt. *Dáá*rover zyn wat verhandelingen gehouden, wat brochures geschreven! *Dáá*raan is wat geleerdheid ten koste gelegd! Men voedde u met millimeters van den omtrek der indische guldens, gy ontbeet met beelden, en uw avondmaal vloeyde over van circulerende medium's. Hoe 't mogelyk was u zoo erg en zoo lang te bedriegen met eene zaak zoo eenvoudig als een muntstelsel, begryp ik niet,

maar gelukt *is* het. Ellieve, hoe is die zaak, die belangryke zaak, waarvan 't wel of wee uwer indische bezittingen scheen afehangen, dan toch eindelyk uitgewezen? Weet gy 't wel eens? Dat *moest* gy toch weten, als de vraag zoo belangryk was als ze scheen in die dagen...

Wil ik u die muntkwestie eens vertellen, in weinige woorden? Op den oogenblik toen men u bezig hield met koperen duiten, recepissen, zilvergehalte, agio en dergelyke, *was Indië op 't punt uittebreken in een algemeenen opstand*, die dan ook partiël uitgebroken *is*, maar overal in bloed gesmoord.

Hebt ge 't niet gezien in de couranten hoe elke mail heddendaden meëbrengt? En ziet ge niet tevens hoe er altyd door meer suppletietroepen noodig zyn. Hebt ge er niet op gelet hoe men in Europa te kort schiet met werven, niettegenstaande 't bovenmatig verhoogden der handgelden, en hoe men de beschermers en verdedigers van *Nederlandsche* belangen weër, als vroeger, moet zoeken in *Afrika*?

Zyt ge ooit in vrede daarginder? Volgt niet oorlog op oorlog, roering op roering, onrust op onrust?

Komt ge nooit op 't denkbeeld dat er wat verdachts is in die stereotype telegrammen: „*op Java volmaakte rust?*”

Vindt ge 't niet vreemd dat de landvoogden, die zoo met onverstoorbare eentoonigheid die rustigheid proclameren en telegraferen, altijd door méér soldaten noodig hebben om niet weggejaagd te worden?

Ziet ge, dat bevreemdt my. Dat men u bedriegen wil, heeft zyne redenen. Dat ge zoo gemakkelyk toegeeft in dat bedrog vind ik jammer.

Het aantal opgeworpen kwestieën van den dag waarmede men

uwe aandacht bezig houdt, is talloos, en daaronder behoort ook de vraag die thans in Nederland aan de orde van den dag schynt: de vraag over *vryen arbeid* en *kultuurstelsel*, waarvan die kibbelaryen over consignatiestelsel, kultuurëmolumenten, enz. onderdeelen zijn.

De *ware* vraag van den dag is deze:

WORDT DE JAVAAN MISHANDELD?

ZAL HY DAT VOORTDUREND VERDRAGEN?

WAT MOET ER GEDAAN WORDEN OM EEN EIND TE MAKEN AAN DIE MISHANDELING?

Maar *die* vragen legt men u niet voor. Er zal een tyd komen dat ge u schamen zult over uw gebrek aan doorzigt, dat gy u hebt laten medeslepen tot het behandelen van andere vragen.

Want ik stelde u in staat u te wapenen tegen dat bedrog. In den *Max Havelaar* heb ik aangetoond dat de Javaan mishandeld wordt. Wie heeft dat wedersproken? Dagbladen, tyd-schriften, brochures stelden ten klaarste in 't licht dat ik niet overdreven heb, dat ik beneden de waarheid ben gebleven. Zie den *Indiër*, de *Gids*, het *Neërlands-Indisch tydschrift*, . . . in 't kort, alle organen van de *liberale* party. Of die organen zoo volmondig zouden verklaard hebben, dat ik de waarheid sprak, indien ze hadden geweten dat ik geen partyman was, weet ik niet. Maar wat geschreven staat, staat geschreven. 't Is zoo, ik ben beneden de waarheid gebleven. Ik vreesde en vermeed àl de waarheid te zeggen, uit kunstgevoel. Ik wilde sympathie opwekken, geen walging. En dat zou 't geval geweest zyn, indien ik, in plaats der eenvoudige geschiedenis van SAIDJAH, de ellende

geschetst had van een hongersnood, zoo als er van tyd tot tyd voorkomen op *Java*, ten gevolge der overdrywing van 't kultuurstelsel...

— „Ziet ge wel,” roept dadelyk de vry-arbeider, ... „'t kultuurstelsel!”

Een oogenblik, mynheeren. Ik heb in *Indië* gruwelen gezien onder Gouverneurs-Generaal van allerlei kleur, gruwelen waarmêe 't kultuurstelsel niets te maken had. In *Lebak* byv. werkte geen kultuurstelsel, en dáár was toch *jaarlyks hongersnood*. En ook elders is de toestand van de bevolking die overgeleverd wordt aan vry-arbeiders in complicitéit met de hoofden, ook niet benydenswaardig. Of beter nog, ik heb dorpen gezien die uitgemeord waren door zeeroovers die alles meêvoerden wat kracht tot roeijen had, en geslagt achterlieten wat tot roeijen te zwak was, ... daarby komt nòch stelsel van kultuur, nòch vrye arbeid te pas...

Waarlyk, mynheeren partymannen, *gy* hebt het regt niet elkaêr aan te klagen. *Ik* heb het regt *u beiden* te roepen voor de regtbank der openbare meening. En dat doe ik. My zult ge niet afeiden met uwe duitenplately over vryarbeid of consignatiestelsel...

— „Onder *uwe* leiding is de Javaan bestolen, mishandeld, vermoord, dat kan ik u bewyzen...”

Zoo spreekt de liberaal tot den behouder.

— „Ik zeg dat de Javaan mishandeld en vermoord wordt onder *uwe* leiding, ... dat kan *ik u* bewyzen...”

Zoo antwoord de behouder den liberaal. En vervolgens:

— „*Gy* zyt de oorzaak dat *Indië* voor ons zal verloren gaan...”

— „Als we *Indië* verliezen, is 't *uwe* schuld...”

— „Neen, *uwe* schuld...”

— „Neen, *uwe*... CHUT! DAAR KOMT HET VOLK AAN... Ik zeide dan, mynheer, dat uwe begrippen over vryen-arbeid...’

— Juist! Ik meen dan dat die cyfers in 't boek van *Money*...”

— Inderdaad. Maar lees eens *Say*, *Malthus*, *Skialoia*... En let eens op de opinie van den geachten spreker uit,..”

En 't volk gaat naar huis, en meent in z'n onnoozelheid dat de Heeren een verschil van opinie hebben over staathuishoudkunde.

En 't volk neemt het voorgegochelde onderwerp voor 't ware... en koopt zich een boekje van *Money*, en gelooft aandeel te nemen in de behandeling der publieke zaak door de cyfers naterekenen die daarin staan.

En alzoo... wat tehuishooren zou voor een crinninele regtbank wordt behandeld als diepzinnig systeem van bestuur, en de hoofdzaak, de *ware eenige hoofdzaak* is weêr gesmoord voor een tyd.

Voor den honderdsten keer: de kwestie over vryen arbeid is geen kwestie. Dat eindeloos gekibbel is slechts de dwaalweg waarop 't volk zich laat brengen door de slotwoorden van die heeren, die bezig waren zich vice versa te beschuldigen van diefstal en doodslag, maar gaarne hun *linge sale* willen wasschen *en famille*, en daarom aan 't volk wat opgeworpen verschilpunten ten beste geven, — aan 't volk dat ten laatste — al waar 't uit zucht tot verandering alleen, — die schandalen niet verdragen zou. Het wachtwoord van die heeren is: **zwygen!**

En ik spreek niet van ministers alleen. Ik vraag u, lezer of 't niet zou in de rede gelegen hebben dat men in de tweede Kamer — of ook in de eerste, waarom niet? — had gevraagd aan de regering, of de *Maz Havelaar* waarheid bevat? Wy hebben behoudende en liberale ministeriën gehad sedert de verschyning van dat boek, . . . welnu, geen opposant heeft aan eene behoudende regering, geen behouder heeft aan een liberaal bewind durven vragen of ik de waarheid gezegd had. Ieder voelde dat het antwoord even nadeelig luiden zou voor de eigene party als voor de vyandelyke. Ieder begreep dat er niets viel te winnen door 't staven van beschuldigingen tegen anderen, die terstond daarop zouden worden ingebracht met gelyk regt tegen zichzelf. 't Scheelt my weinig of ik triviaal ben, . . . ik neem myne uitdrukkingen waar ik ze vind, . . . het volk zal my verstaan: *'t is diefje met diefjesmaat.*

Dat komt er van, kiezers, wanneer ge u niet bemoeit met uwe zaken.

Zwygen dus, smoren!

Ja, smoren . . . Maar toch zyn er enfants terribles die in de hitte van den stryd geen acht geven op 't *Chut!* dat het volk moest buitensluiten van de waarheid. By de behandeling der koloniale begrooting heeft men elkaër over en wêr *Droog-*

stoppel genoemd. Men kan 't nalezen in 't verslag der zittingen van de Tweede Kamer.

Droogstoppel nu, — *ik* heb dien man gemaakt, *ik* heb 't regt te zeggen *hoe, wat* en *wie* hy is, — *Droogstoppel* is de gemeene dief, *minus* den moed om intebreken. *Droogstoppel* is de Fari-séer die weduwen en weezen opeet, en kushandjes toewerpt aan een eigengemaakt godje dat hem helpt in de digestie. *Droogstoppel* is de bloedzuiger die opzwelt van onregtvaardig verkregen goed, maar eene veêrkrachtige magerheid bewaart om zyn vooze opgeblazenheid binnentepersen door de enge poort. *Droogstoppel* is de femelende, laffe, gierige, schriftuurlyke gaauw-dief...

Eilieve, ik heb vergeten te zeggen of *Droogstoppel* liberaal of behoudend is...

In de kamer heeft men de goedheid gehad die gaping aan te vullen.

Liberalen hebben tot behouders gezegd:

— GY DROOGSTOPPEL!

En behouders hebben geantwoord:

— DROOGSTOPPEL GY!

En ik?... wat ik antwoord?

Ach, ik zie in dat ik een profetischen geest had op het oogenblik toen ik (zie pag. 139 van de Minnebrieven) die vertelling gaf van een paar twisters op *Amboina*, die zich onaangenaam hadden bejegend. — „Ga gerust naar huis, o JOZEF en ABRAHAM... of EZECHIEL, gy beiden hebt volkomen gelyk.”

Ik verklaar ovrigens my geheel te vereenigen met de opinie van den Heer WINTGENS, die de vraag deed of niet de ergste *Droogstoppels* de zoogenaamde vryarbeiders waren, wyl die den Javaan meer regtstreeks uitzuigen dan hunne confraters op de Lauriergracht?

Ik zeg volmondig ja op die vraag. Maar ik constateer tevens dat de Heer WINTGENS, door zynen superlatieven gradus („of dat niet de *ergste* Droogstoppels waren?“) zich beweegt in den omtrek der paragrafen onzer schoolboekjes, waar boven stond: „Over de trappen van *vergelyking*,“ en dat er dus maar sprake is van wat *meer* of *min* droogstoppelig . . .

Nederlanders, gy staat my toe, hoop ik, voor *Droogstoppel* te lezen: *ellendeling*? Welnu, in uwe vertegenwoordigende Kamers is de vraag geopperd, onder welke der beide dusgenoemde staatspartyen, de *ergste* ellendelingen zyn.

Wat geschreven staat, staat geschreven. Het byblad, waarin die vraag voorkomt, zal wel reeds gedrukt en verspreid wezen. En al ware dat zoo niet, de vraag wordt meêgedeeld in de verkorte verslagen die de dagbladen hebben gegeven van de zittingen, waarin de koloniale begrooting is behandeld.

Ik tart de leden der Staten-Generaal die te vernietigen, en voor 't nageslacht te verbergen hoe in 1861 in hunne vergadering de vraag gedaan is, welk staatkundig gedeelte des Nederlandschen volks 't meest productief was in huichelende gaauw-dieven.

Ja, dat zyn de enfants terribles van de partyen! En men meene niet dat dit een toeval was, een lapsus linguae van den Heer WINTGENS, eene oratorische wending, . . . volstrekt niet. Herhaaldelyk is het scheldwoord *Droogstoppel* — dat is: ellendeling — gebruikt, over en wêer. Ik heb dat woord gelezen

in een zeer verkort verslag der zittingen, tien of twaalf malen in ééne alinea. 't Is zelfs ontelbare malen gebruikt door den man die een zoo hoog pensioen trekt, „omdat hy zekere betrekking *niet* bekleed heeft.” En nog na den Heer WINTGENS hebben weér anderen zich beyverd aantetoonen dat de Droogstoppels . . .

O God, o God, is 't genoeg. Nederlanders? My is 't te veel.

Had ik niet regt *Hamlets* uitroep te kiezen tot motto dezer brochure:

THERE IS SOMETHING ROTTEN IN THE STATE OF DENMARK.

Maar, zeggen misschien sommigen, wat is dan toch dat kultuurstersel, wat verstaat men onder vryen arbeid?

Ik weet dat die vraag nog altyd door velen gedaan wordt, en dit is een bewys temeer voor de waarheid myner stelling, dat de voorgewende punten van verschil niet raken aan de hoofzaak. Als er waarheid was in al de beweringen vóór en tegen die systemen van indisch bestuur, zou men, na al wat daarover is gesproken en geschreven, nu dan toch wel zóóver gevorderd zyn, dat men wist waarover de kwestie liep. En dit is het geval niet. Men heeft zorg gedragen de zaak zoo te embrouilleren, dat de goêgemeente zich verliest in een zee van kunsttermen over staathuishoudkundige wysheid, en moedeloos tot de conclusie komt: de heeren moeten 't weten. Ja, en dan hebben de „heeren” weér *loisir* om 't gesprek voortzetten over de zaak die hen bezig hield, toen

't volk er bijkwam: „Over de mishandeling van den Javaan, en den opstand die daarvan 't gevolg wezen moet.”

Toen ik den *Max Havelaar* schreef, dacht ik niet aan vryen arbeid. Ik behandelde eene *hoofdzaak*, en zeer heeft het my verwonderd dat boek te zien misbruiken als een wapen tegen het *kultuurstelsel*. Zelfs in 't buitenland is men vervallen tot die dwaling. In den *Annuaire des deux Mondes* over 1860 wordt myn werk opgegeven als een pleidooi voor vryen arbeid, dat het zyne toebragt tot den val van een behoudend (kultuurstelselig) ministerie. En 't een, en 't ander is onjuist. Ik heb, noch in den *Havelaar*, noch later, my ingelaten met de voddige, voorgehulchelde verschilpunten die men in den Haag gebruikt om ministeriën te ondermynen. Even als ik ieder mensch goed noem die goed handelt, zonder te vragen naar zyn geloof, evenzoo zou ik eenen minister aanhangen die regtvaardigheid beoefent, onverschillig of hy oude stelsels aankleeft of nieuwe verkondigt. Die regtvaardigheid nu heb ik tot nog toe te vergeefs gezocht en aan de zyde van 't behoud, en aan den kant der zoogenaamde liberalen. En zoolang dit niet verandert, is 't me onverschillig wie er regeert, . . . en den Javaan ook.

Geheel alleen echter sta ik niet met myne opinie over de ledigheid, de nutteloosheid, de ontydigheid der kwestien van den dag. Ik las in eene brochure, onlangs uitgekomen by GÜNSTER te Amsterdam ¹⁾, de volgende eenvoudige maar veelbeteekenende woorden:

„Stel u eens voor, geachte lezer,” — men ziet dat de brochure niet van *my* is — „dat in een land waar de openbare wegen zeer onveilig gemaakt worden door bandieten, die op eene ongehoord brutale wyze schatting van de reizigers vorderen, en soms nog wel een weinig verder gaan

¹⁾ *Nederland en Max Havelaar* door PHILOVERAX.

in hunne willekeur, de vraag by de vertegenwoordiging ontstond, in hoever het wenschelyk zou wezen, om byv. de *tollen* der openbare wegen afteschaffen, en dat dáárover eidelooze discussiën gevoerd werden, zonder dat er door een enkel lid den wensch geuit werd *iets* te doen tot beveiliging van den eigendom en de persoon des reizigers.

Nederlanders! Wilt gy dat die toestand op *Java* voortduurt? Wilt gy dat de wetten en reglementen die daar zyn om den armen *Javaan* te beschermen, onuitgevoerd blyven?..."

Juist, die wetten en reglementen *bestaan*, maar ze worden terzygelegd. Dagelyks worden ze geschonden en verkracht. Het „schipperen” dat is: het oogluikend toelaten van geweldenary, roof en moord, wordt geprezen en beloond. Zie *Slymering*. Het tekeergaan van die misdaden wordt beschouwd als onbekwaamheid, als excentriciteit, en gestraft met eene straffe als te zwaar wezen zou voor die misdaden zelf. Zie *Havelaar*.

Dát is de zaak.

En alweêr sta ik niet geheel alleen met deze meening. Ik lees in eene der pikante mededeelingen van *Hagiosimandre* ¹⁾ eenige regelen die met weinig onslag aantoonen hoe gezocht de kwestie is over *vryen arbeid* en *kultuurstelsel*:

„Ministers en kamerleden praten veel, verschrikkelijk veel over cultuurstelsel, vryen arbeid; doch de vraag:

„Wordt *de Javaan mishandeld?*”

komt niet ter sprake.

Een lang met de *Javaneu* omgegaan hebbende ambtenaar schrijft mij:

¹⁾ *Handels- en Effectenblad*, 6 December 1861.

„De Javaan is in zooverre een mensch als een ander, dat hij liever veel geld heeft dan weinig — liever een goed huis dan een slecht, — liever *welvaart* dan *armoede*.

„Die voorkeur voor *bien être* zou hem doen werken *uit vrije keuze*, wanneer door dat werk die welvaart kon verkregen worden,

„Maar!... hij is er aan gewoon, dat men hem het bespaarde, het overgewonnen afneemt; — of liever dat men het niet eens zoover laat komen dat er iets af te nemen valt. — Hij is arm en blijft arm.

„Daarom wil hij niet vrijwillig werken.

„Het is althans *nooit bewezen* dat hij niet vrijwillig werken *zou*, wanneer er op *Java* veiligheid bestond voor personen en goederen.

„Dit nu schijnt er niet te bestaan, of liever, volgens den *Max Havelaar* ontbreekt er geheel.

„En voor dat dit hersteld wordt, is het dwaasheid te spreken over vrijen arbeid.”

Laat er een moreel, intègre bestuur heerschen in *Indië*, en in den *Haag*, betreffende dat heerlijke land, en dan zal 't blijken of de Javaan vrijwillig wil arbeiden.

Ei, zegt men, dat is gemakkelijk voorgeschreven. Hoe moet men doen, om zekerheid te hebben dat er intègre bestuurd wordt?

Dat is zeer moeilijk; — maar zeker is 't *onmogelijk* zoolang men *Havelaar* geen regt doet op eene wijze, welke aantoonst dat men *waarheid en regtvaardigheid wil*.

Zoolang *Havelaar* niet gerehabiliteerd of veroordeeld is, zijn Kamers, ministers en gouverneurs-generaal zedelijk verantwoordelijk voor alles, wat in den *Havelaar* is gewraakt.

Of het goede bereikt zal worden door hem te steunen, is de vraag. — Maar... *dat het kwade wordt gesteund*, zoolang geen onderzoek *daaromtrent plaats* heeft, is zeker.

Welk besturend beambte zal op *Java* zijn pligt durven doen, als hij hoort hoe *Max Havelaar* en de zijnen leden en lijden moeten, omdat hij zijn pligt vervulde?

Inmers toch zoolang het niet uitgemaakt is, dat hij onwaarheid vertelde, moet men de feiten, die hij met authentieke stukken staaft, als *waar* erkennen."

Er schynen dus ook anderen moê te wezen van 't gekibbel over *byzaken*. Die „anderen" vormen voor als nog de minderheid. Maar hun getal zal aangroeijen door overloopers uit de beide partyen, die voor en na zich verzadigd zullen voelen van onnutte polemiek. Zóó zullen die „anderen" eindelyk de meerderheid vormen, en dat is de party, de eerlyke *derde* party, die ik voorstel in myn brief aan de kiezers, in de *Minnebrieven*.

Maar hoe is men dan geraakt tot de meening, dat ik een aanhanger was van de vrye-arbeidsleer? Dit is alleen mogelijk geweest door een paar phrases van den *Max Havelaar* uit hun verband te rukken. Ik zal die hier aanhalen, dewyl ze my tevens dienen om het kultuurstelsel te kenschetsen.

„Doch daar kwamen vreemdelingen uit het Westen, die zich heer maakten van het land. Zy wenschten voordeel te doen met de vruchtbaarheid van den bodem, en gelastten den bewoner een gedeelte van zynen arbeid en zyn tyd toetewyden aan het voortbrengen van andere zaken" — er was namelyk vroeger gesproken over ryst, die de Javaan behoeft om te blyven leven — „van andere zaken die meer winst zouden afwerpen op de markten van *Europa*. Om den geringen man daartoe te bewegen, was niet meer noodig dan een zeer eenvoudige staatkunde. Hy gehoorzaamt zyn hoofden; men had dus slechts die hoofden te winnen door hun een gedeelte toetezeggen van de winst... en het gelukte volkomen."

Ik beken by het schryven van die regelen gedacht te hebben

aan 't *stelsel* van den generaal VAN DEN BOSCH, — die, men ziet het, al zeer goedkoop den naam van een genie heeft verkregen, — doch ik bedoelde geenzins daarmede party te trekken voor die andere wyze van uitzuigen die men *vrye arbeid* noemt. Integendeel.

„Als men let op de ontzettende massa Javasche producten, die in *Nederland* worden te koop geveild, kan men zich overtuigen van 't doeltreffende dezer staatkunde, al vindt men ze niet edel. Want mogt iemand vragen of de landbouwer zelf eene belooning geniet, evenredig aan die uitkomst, dan moet ik daarop een ontkennend antwoord geven. De regering verplicht hem op *zynen* grond aantekweken wat *haar* behaagt; zy straft hem als hy het aldus voortgebragte verkoopt aan wien 't ook zy, buiten háár, en *zy zelve* bepaalt den *prys* die ze hem daarvoor uitbetaalt. De kosten op den overvoer naar *Europa*, door een bevoorregt handelsligchaam zyn hoog; de aanmoedigingsgelden aan de hoofden bezwaren daarenboven den inkoopprys, en, daar de geheele handel toch ten slotte winst afwerpen *moet*, kan die winst niet anders worden gevonden, dan door den Javaan juist zóóveel uittebetalen, dat hy niet sterve van honger 'tgeen de voortbrengende kracht van de natie verminderen zou.

Ook aan de Europesche beambten wordt eene belooning uitbetaald in evenredigheid met de opbrengst.

Wèl wordt dus de Javaan voortgezweept door dubbel gezag; . . . wèl wordt hy afgetrokken van zyne rystvelden; . . . wèl is hongersnood vaak 't gevolg van die maatregelen . . . doch vrolyk wapperen te *Batavia*, te *Samarang*, te *Soerabaya*, te *Passaroean*, te *Bezoekie*, te *Probolingo*, te *Patjitan*, te *Tjilatjap*, de vlaggen aan boord der schepen die beladen worden met de oogsten, die *Nederland* ryk maken,

Hongersnood? ... Op het ryke, vruchtbare *Java hongersnood?* Ja, lezer, voor weinige jaren zyn geheele districten uitgestorven van honger; moeders boden hunne kinderen te koop voor spyze; moeders hebben hunne kinderen gegeten ...”

Dat is het KULTUURSTELSEL, ... zeggen de vry-arbeiders en ik erken dat niemand na 't lezen dier regelen my kon aanzien voor een vurig aanhanger van dat stelsel. Maar dit sluit volstrekt niet in dat ik party trek voor hen die, misbruik makende van den schoonen klank: *vry*, een gedwongen vryen arbeid willen invoeren, waarby de eerste aventurier de beste zich in de plaats stellen zou van de regering, om in complicitéit met de hoofden, den Javaan uittezuigen. De Heer WINTGENS heeft volkomen gelyk: dat zyn de *ergste* Droogstoppels.

De ellende die 't kultuurstelsel over den Javaan brengt, kan vermeden worden door een Gouverneur-Generaal die zyn plicht weet te doen en geen belooning toekent aan 't verbergen van de waarheid. Wanneer, lang voor de hongersnood in *Centraal Java*, de residenten niet hadden gelogen in hunne rapporten, door byv. altyd duizende pikols ryst te scheppen op 't papier, die niet aanwezig waren in werkelykheid, wanneer zy niet als ontrouwe schildwachten, voortdurend hadden geroepen: „alles wel!” toen reeds het gebrek voor de deur stond, dan had men tydig kunnen voorzien in den nood der arme bevolking, die nu moest omkomen, niet omdat zy aan 't *gouvernement* koffy en indigo had moeten leveren, maar omdat zy te veel indigo en koffy geleverd had, onverschillig of die levering plaats had aan de regering of aan particulieren. Indien nu de residenten tydig hadden kennis gegeven van die noodlottige overdryving, in stede van die met verkrachting van eed en plicht te verbergen, „omdat het hun tyd wel zal uithouden,” dan had de regering maatregelen kunnen nemen om de duizende menschen in 't leven te houden, die nu bezweken zyn ... tot groot nadeel van de koffykultuur.

O, ik trek geen party voor 't kultuurstelsel, dat allen voortgang, alle ontwikkeling, alle veredeling tegengaat. De Javaan is eene machine, neen zelfs dat niet. Hy maakt slechts een gedeelte uit van zyne dessa, van de gemeente die en bloc genomen, een werktuig is om koffy voorttebrengen. Eigen wil, eigen denkbeelden worden verdoofd. Welvaart blyft hem onbekend en daarmede alle roerselen tot inspanning, die gewoonlyk 't gevolg zyn van 't streven naar welvaart. Het schrale loon dat hem is toegelegd voor zyn produkt, by besluit van den Gouverneur-Generaal, — let wel, *niet* na overleg met hemzelf, den *betrokkene*, — wordt hem niet eens geheel en al uitbetaald; de hoofden geven hem wat zy verkiezen, ... o, dat kultuurstelsel, — vooral onder een Gouverneur-Generaal die zyn pligt niet doet — is verschrikkelyk.

Maar... om te geraken tot de beoordeeling van 't vryarbeidssysteem, voege men *by* al die elementen van schandelyk misbruik; nog *bovendien* den hebzuchtigen particulieren intrigant, en men zal nagenoeg weten wat het lot van den Javaan worden zou als hy *dáaraan* werd overgeleverd.

Ik las onlangs in een couranten-artikel eene verdediging van den vryen arbeid, waarin de schryver — een tabakskoper — wees op de vermeerdering die de aanvoer van tabak te *Amsterdam* had ondergaan sedert eenige jaren. Twee miljoen ponden, meen ik, waren gestegen tot tien miljoen ponden. Ei! Plaats een vryarbeidend resident in *Rembang*, en binnen weinig tyds zult ge vyftig miljoen ponden tabak bekomen in plaats van tien. Wie er niet meer van weet zou zyn artikelen gerust achterwege kunnen laten. De vraag is: of die meerdere productie van tabak in de plaats is getreden van andere waarden? En ten tweede: of misschien die meerdere productie van tabak den grond zou kunnen leggen tot omstandigheden die ten gevolge zouden hebben dat men later *nòch* tabak, *nòch* iets anders ontvangen zou in 't geheel. Zoo verplaatst men de kwestien,

Ik herinner my, toen er voor eenige jaren ernstig werk gemaakt werd van de voeding des Nederlandschen volks, — ik geloof omdat men teveel jagers en teweinig grenadiers vond onder de miliciens, — een geleerde voorstelde om door den Javaan visch te doen vangen, en daarmee de Hollanders te voeden. Van betaling was geen spraak. Men moet een geleerde wezen om te komen op zoo'n denkbeeld. De man had gehoord dat er zooveel proteïne ongedeed rondzwoom in de *Indische zee*. Dat kan waar zyn. Maar ook in de *Noordzee* is veel visch. Hebben de Hollanders die gevangen, en gratis naar *Java* gebracht, toen dáár honger werd geleden? En de verhouding is nog niet eenmaal gelyk, want de honger der Javanen was een gevolg van de Hollandsche onderdrukking, en de Javanen hadden geen schuld aan 't afnemend getal grenadiers. Integendeel. Zonder hen zou sedert lang ons heele leger bestaan hebben uit jagers, ... uit tamboers en pypers misschien.

Er is iets grappigs in 't denkbeeld de heele Hollandsche natie te zien ronddobberen op botters en pinken, om eene verafgelegene andere natie in 't leven te houden, ... Christelyk zou 't wezen, dat 's waar. „Van de netten zyt gy gekomen, tot de netten zult gy wederkeeren!”

Maar hoe koddig men dit moge vinden als idee, ik geloof men zou al heel gaauw dat bedryf zeer treurig vinden in de werkelykheid. Welke redenen kunt gy aanvoeren, Nederlanders, die 't regtvaardigen dat ge vordert van den Javaan, wat gyzelf in geen geval zoudt willen doen voor een ander? Waar staat geschreven — al stond het geschreven, ik recuseer zulke schryvery, en dat zoudt gy ook doen als 't in uw belang was, — waar staat geschreven dat de Javaan moet arbeiden voor *uwe* behoeften? Oorlogsregt? Ik ken dat regt niet, al schreef dan ook DE GROOT een dik boek daarover met dezelfde pen waar schynlyk die hem diende tot het verdedigen van de Christelyke godsdienst. Oorlogsregt? Nog eens, ik ken dat regt niet, ik erken dat niet vooral, nadat ik myn eerste geschiedenis van

gezag droomde, waarin de ouder broeder zyn jonger dwong tot dienst. Ja, dat had hy geleerd van een wild beest. Oorlogsregt nog eens? Maar, eilieve, al bestond er zoo'n regt, dan nog moogt *gy* 't niet inroepen tegen den Javaan, dien ge nooit overwonnen hebt. Waar zyn de veldslagen, die ge hem hebt geleverd? Waar liggen de vestingen, die ge hem afnaamt? Daarvan zwygt uwe geschiedenis.

Die geschiedenis vertoont een walgelyk weefsel van kruipende onderdanigheid in tegenspoed, van wreedaardige ruwheid in voorspoed. Verraad en woordbreuk spelen daarin de hoofdrol. 't Spreekt van zelf dat de vergaderingen van *Heeren XVII* in 't moederland, en van de edele, meer of min extra-ordinaire, *raeden van India* daarginder, altyd geopend werden met eene aanroeping van den heer der heirscharen . . . denzelfden heer zeker die den zegendief *JAKOB* beschermde tegen *EZAU*.

En later die Javasche oorlog in 1826—31! Zij werd gerekt in 't belang van een der bevelhebbers, die een speler was, en, meestal court d'argent zynde, oorlog noodig had om aan geld te komen. Nog wyst men te *Batavia* 't huis, dat hy verdobbelde in één nacht. Zoo'n verlies moest de Javaan weér betalen.

En hoe is ten slotte die oorlog geëindigd? Door verraad. *DIEFO NEGORO*, het hoofd van den opstand, had *vrygeleide* toen men hem gevangen nam. Zyn zoon was onder myne custodie op *Amboina*. 't Was curieus de opinie van dien man te hooren over de Hollandsche goede trouw en verdere Christelyke deugden, te veel om op te noemen. Daarvan weet ook *FERDANA MANTRIE* van *Palembang* te spreken. De voorlaatste Keizer van *Solo* is gevangen genomen, afgezet en gebannen, omdat hy . . . gebeden had op de graven zyner voorvaderen, zonder permissie van den resident te *Soerakarta* . . .

Gy toont oude papieren, waarin sommige hoofden verklaarden . . . Maar gyzelf hebt later die hoofden terzy gezet, en hunne

souvereiniteit nietig verklaard, zoodra ge die niet meer noodig hadt om ze hun onderdanen te doen verraden aan U, die zonder dat verraad, nooit meesters van *Java* zoudt geworden zyn. Ge hebt leerscholen voor de „regten,” kansels voer . . . ik weet niet wat, maar ik zou U wel eens willen hooren bewyzen van kansel of kathedr, dat gy regt hebt op den arbeid des Javaans.

— „Het is goed dat de mensch arbeide, hoor ik U zeggen. Zonder ons zou de Javaan te lui zyn om iets te doen en dus . . .”

Juist. Zoo spreekt ge. Maar gy vergist U door te meenen, dat ge die redenering bezit in privaat eigendom. Ze behoort aan DROOGSTOPPEL, die na 't hooren van WAWELAAR's preek, de uitbreiding der koffykultuur aanpreeft als nuttig voor 't Godsryk. 't Is waar dat de Javaan, in zyn gezegend klimaat, minder arbeid noodig heeft dan gy, om te blyven leven. Maar is dat eene voldoende reden om hem af te nemen, en U toeteigenen wat de natuur hem schonk om niet? Is 't zyn schuld dat uw vaderland zoo bar is, zoo onvriendelyk? Kunt ge 't hem wyten, dat in uwe streken de eerste, noodigste, eenige vraag van 't leven is: hoe men te doen hebbe om dat leven te behouden?

Gy hebt U by den Javaan, — dat heet by zyn hoofden, want de eigenlyke Javaan kent U niet — ingedrongen met zachte vleijende woorden. Ge hebt U opgeworpen als scheidsregter in de geschillen, die ze argeloos onderwierpen aan uw oordeel. Gy hebt daarvan misbruik gemaakt om U meeſter te maken van wat U niet behoorde. Schrede voor schrede zyt ge voortgeslopen, en hebt uwen voet gezet op den akker van uw naaste, gedurig den grenspaal verzettende, . . . dat verboden is in uw eigen Bybel, hoort gy! Of staat er niet in de schriften, die gy zegt voor heilig te houden, maar die ge terzy legt zoodra ze niet overeenkomen met uw belang: vervloekt wie zyns naasten landpale verrukt, en al 't volk zal zeggen Amen? Ik houd uw Bybel voor volstrekt niet heilig, maar dat woord was goed gesproken,

dunkt my, en ik zou graag een preëk houden over dien tekst. Hoe doet ge toch als ge voorleest uit die schrift, en eensklaps stuit op zoo'n gebod? Vragen dan uw kinderen niet: papa, sla je wat over?

Of weet ge dan uw kroost te beduiden, dat zoo'n Javaan uw naaste niet is, en dat de behandeling van *zyne* landpalen wordt geregeerd door andere wetten dan de gewone? Ja, dat is 't beste, dunkt my.

Intusschen gaat ge voort dien arme, die uw naaste niet wezen mag, te knevelen, te bestelen en te villen à coeur joie, en om Uzelf by dat alles een air te geven van gemoedelykheid, houdt ge u bezig met redeneren over de verschillende systemen, waarnaar die kunstbewerkingen geschieden. Kultuurstelsel, vry-arbeid... wat *geeft* het meeste?

Ik heb in de Minnebrieven gezegd, en ik herhaal hier, hoe karakteristiek het is, dat men in uw Tweede Kamer tot ernstige punten van overweging gemaakt heeft, of de door dien MONEY opgegevene cyfers juist waren, en hoe hy tot de inzage geraakt was van uwe boeken. Maar de overweging der *wyze, waarop het geld verkregen is*, waarover die boekhoudery loopt, schynt beneden de aandacht geweest te zyn van de vergadering. En na den *Max Havelaar* kòn men toch weten hoe er gehandeld wordt met het leven en de bezittingen van den Javaan. Dát scheen niet te doen tot de zaak, maar wèl stelden de heeren belang in de wyze, waarop al dat ellendig geknoei was geboekt, en vooral hoe een vreemde toegang bekomen had tot hun kantoor.

Ziet ge wel hoe ook dáár alweder de hoofdzaak werd overzien, met opzet overzien, ... om de aandacht te leiden op *byzaken*?

En, Nederlanders, 't zyn niet Kamers of ministers alleen

die voortdurend met gehuichelde belangstelling in de publieke belangen, die belangen verraden door willens en wetens de kwaal, die ons teistert, te verwaarlozen door misdadig zwygen. De dagbladen zyn de mond des volks. Ik weet wel dat het spraakvermogen van dien mond belemmerd wordt door eene domme, middeneeuwsche, alle ontwikkeling tegengaande instelling, — de zegelwet! — die in 't jaar uws heeren 1861, als vroeger, U maakt tot de Chinezen van Europa. Maar zelfs by 't aannemen dier instelling als *circonstance atténuante* voor die spraakbelemmering, is 't weinig minder onverantwoordelyk hoe de redaktiën der dagbladen hare hooge roeping miskennen: de roeping om 't volk voor te lichten, waar 't zyn wezenlyke belangen geldt.

Aan uwe geschrevene, meestal door eigenbelang uitgevondene zedelykheidsregelen hecht ik weinig. Ook stel ik geen prys op de braafheid en de dengd, die zoo genoemd wordt uit gewoorte. Maar dat wegwerpen van 't meerendeel *uwer* principes schynt toch niets te maken te hebben met absentie van *ware* eerlykheid, en van een *waar* regtvaardigheidsgevoel. Ik besluit hiertoe, onder anderen, uit de verontwaardiging die my bezielt by 't lezen van de stukken dergenen die by 't opzetten van een dagblad, stilzwygend de verpligting op zich namen *waarheid* te verkondigen.

Wanneer een minister den mond opent, weet men dat hy gebonden is door een zoogenaamd program. Hy heeft, om minister te worden, beloofd te spreken en te handelen in zeke ren geest. Dit moge nu dom wezen, onmenschkundig, onprak tisch, goed! De man heeft het *beloofd*, en wie geen lust heeft in den beloofden geest, kan de ministriële redevoeringen over slaan.

Zoo als 't volk dan ook meestal doet.

Een kamerlid, die president was van de Concordia of de Har-

monie ten zynent, heeft beloofd: „met de meeste onpartydigheid de belangen voor te staan van zyn district.” *Edam* stemt voor kaas, *Drenthe* stemt voor 't veen, *Schiedam* voor jenever, *Schokland* voor kabeljauw en *Utrecht* voor theerandjes. Dat moge nu dom zyn, onstaatkundig, onpraktisch en misdadig, goed!... De man heeft het openlyk *beloofd* — dat hebben al de „eenige kiezers” verklaard, die zyn reclame teekenden, dat is: die ze niet teekenden — en wie geen lust heeft in de redevoeringen van zoo'n lid, kan ze overslaan.

Zoo als 't volk dan ook meestal doet.

Een predikant, die inziet hoe onaangenaam 't is dat alle menschen zouden verdoemd wezen om de schuld van één persoon, en hoe ongerymd, dat ze weër allen gered zyn door de verdiensten van een ander, moge gedwongen worden tot flauwheid in zyn preêken door besef van 't onmogelyke om tot klaarheid te brengen voor een ander, wat niet helder is voor zyn eigen verstand; hy moge hierdoor worden heen en weër geslingerd van begrip tot begrip, en door overmaat van tegenstrydige begrippen tot wanbegrip; hy moge langdradig worden, gerecht, vervelend, onbegrypelyk; dit alles voere hem tot de onvermydelyke keus tusschen domheid of huichelary... goed! De man heeft *beloofd* te preêken uit den Bybel. En wie nu geen smaak vindt in de wargeestery, die er gehaald wordt uit een verward boek, kan t'huis blyven onder kerktyd, of uit wandelen gaan, als 't goedweër is. Zelfs kan men ter kerk gaan en daar inslapen.

Zooals 't volk dan ook meestal doet.

Men is niet gedwongen te luisteren naar betaalde preêkhouders, geachte sprekers of programvormige ministers. Ik ben tégen al die bedryven, maar 'k erken dat de beklagden iets kunnen aanvoeren wat zweemt naar verontschuldiging:... de hoop dat men niet geluisterd heeft.

Maar gy, dagbladschryvers, *gy*, wat kunt *gy* opgeven als reden tot vermindering van straf? Gy naamt op u het volk te verlichten, te beschaven, inzage te geven in zyn belangen; *gy* vindt geen versoening in de hoop, dat men u niet hooren zal. Integendeel, uw streven is wèl gehoord te worden, *gy* zoudt ophouden te bestaan, als men u *niet* hoorde, juist andersom als die andere heeren, die de gelegenheid om voorttegaan, juist behouden door de beperktheid van den kring waarin ze spreken. Zy hebben blinden noodig en hardhoorigen, *gy* integendeel: lezers, dat is *abonnés*.

Uwe roeping is ernstiger, waardiger, heiliger. En hoe voldoet ge aan die roeping, *gy* die met hooge priesterlyke deftigheid, uzelf *wy* noemt in uwe leading-articles? Geeft *gy*, *gy* die gelezen worden *wilt*, en inderdaad, *faute de mieux*, door 't volk gelezen *wordt*, waarheid aan dat volk?

O, ik weet dat *gy* fluisterend beweert verkocht te zyn aan deze of geene party, en dus evenveel regt te hebben op liegen als een minister of predikant, maar dát gaat niet door. De arme lieden, wier betrekelyke onschuld ge aanhaalt als versoennend voorbeeld, *erkennen* dat ze gebonden zyn. Zy doen die erkenning openlyk by 't houden van de program-leerrede of de intréespeech. Zy waarschuwen. Maar *gy* schryft op uwe banier: koning, vaderland, regtvaardigheid, billykheid, goede trouw, onpartydigheid; en wat al meer, alle zaken die wèlluiden en liefelyk klinken; en al weet *ik* nu dat die liefelykheid klank is alleen, en al fluistert ge *my* in 't oor, dat uwe party... de aandeelhouders... menheer zóó, die z'n abonnement zou opzeggen... uw haat tegen die andere krant die 't tegendeel beweerde... kortom, al weet *ik* dat alles, — het volk, het goede, geloovige volk, dat zoo'n eerbied heeft voor wat gedrukt is, weet dat *niet*.

Ik vind in uwe couranten dagelyks allerlei dingen die we niet noodig hebben, maar de zaken die 't Nederlandsche volk

wèl interesseren, slaat ge over. Ellenlange artikelen over vryen arbeid en kultuurstelsel vullen de vóórzyden uwer bladen; eilieve, waarom, als ge u dan toch bemoeit met de zaken van *Iydie* waarom eischt ge geen antwoord op de vraag die ik heb voorgelegd aan de regering?

Stel eens dat ge iets weet meêtespreken over vry-arbeid of stelsel van kultuur, neem aan dat er wysheid ligt in 't behandelen van 't consignatie-stelsel — alweêr een *stelsel*, lieve God! — dan toch zult ge my moeten toestemmen niet waar, dat er voor al die stelsels iets noodig is dat uw gestelsel overeind houdt? Dat nu is, in dit geval, de koffy, de suiker, de indigo de tabak, de kaneel en de bamboezen sigaarkokers die de jufvrouwen present krygen van haar neven in de Oost. Redeneer nu eens over de consignatie van die kokers, — van bamboe of paauwveêr, om 't even, — redeneer daarover nu zóólang dat ge eindelyk een stelsel van consignatie hebt zaamgeknoeid, zoo volmaakt als ooit eenig stelsel eener andere rooverbende, en zie dan eens rond wat ge zult te consignerén hebben in 't eind, als de Javaan die de kokertjes vlocht, de koffy plantte en oogstte de suiker sneed en maalde, of de indigo uitperste en gisten deed — als die Javaan, gedurende uw consignatie-studie, eens had opgehouden te malen, te vlechten, te persen en te gisten? Of als hy, àl te lang geperst, aan 't gisten was gegaan, hyzelf?

Dan zou geen enkele jufvrouw meer presenten krygen van haar neef uit de Oost, en al uw consignatie-wysheid viel te water.

Consignatie! Altyd zulke fraaije, naar studie en wetenschap riekende woorden! Zegt eenvoudig aan 't volk: vrienden, wy beraadslagen of de winkel onzer kruiénierswaren zal worden gehouden hier of ginder, en wat het meeste *geeft*?

Maar zegt er by, als ge opregt wilt zyn, dat uw leyerancier aandringt op betaling; dat hy 't verdrietig vindt op den duur

uw winkel te sorteren, zonder 't minste voordeel voor hemzelf. Zegt dat het den Javaan geheel onverschillig is of gy de gestolen producten verschagchert daar of hier, en dat ge voortaan uwe wysheid liever wilt besteden aan 't bestuderen der vraag: of ge altyd suiker en koffy hebben zult, dan aan de weldra overbodige kwestie waar ge die zult ter markt brengen.

De Javaan wordt mishandeld!... Dàt is de kwestie.

Maar daarvan zwygt gy, dagbladen.

Neen, ik vergis my. Toen myn protest tegen die mishandeling verscheen, hebben dagbladen en tydschriften daarover veel gesproken, zóóveel zelfs, dat nooit eenig werk in *Nederland* zoo algemeen is behandeld geworden. Maar... dit duurde slechts zoolang men verkeerde in de valsche meening, dat ik behoorde tot eene *party*. Ik had een der hoofden kunnen worden van de zoogenaande oppositie, als ik had kunnen goedvinden de heilige zaak die ik voorsta te onderwerpen aan de eischen eener coterie, die zich een air geeft van wetenschap en staatkunde door opiniën over een systeem; als ik myzelf op de pynbank had willen leggen, om lange hoofdartikelen te schryven over dingen die ik niet omslagtiger weet uittedrukken dan — zoo als ik vaak gedaan heb — met deze woorden:

„MEN BESTELE DEN JAVAAN NIET, MEN ZUIGE HEM NIET UIT, MEN VERMOORDE HEM NIET, DAN ZAL ER, NA EENIGEN TYD, BLYKEN OF HY VRYWILLIG ARBEIDEN WIL.”

Ik zeg dat hy zàl willen, en in dien zin ben ik vóór vryen arbeid. Maar 't opwerpen van systeem-kwestiën vóór men heeft opgehouden den Javaan te mishandelen en te plunderen, is — duitenplatory. Gy weet nu wat dit woord beduidt, hoop ik. Ik schryf teksten en geen preëken.

En de dagbladschryvers weten 't wel, — maar die abonnés...

Hoort ge 't Nederlanders, die heeren zeggen dat ge volstrekt leugens en onnoodig gehaspel over leugens, lezen *wilt*. Is dat zoo?... ik kan 't niet gelooven. Waarachtig de waarheid is pikanter van tyd tot tyd. Ziet maar myn geschryf... ieder koopt het. Nu weet ge metëen 't geheim van myn zoogenaamd talent.

Maar al ware dit zoo niet, al was de waarheid flauw en onverkoopbaar als een byblad van de Staats-Courant, hoe is 't mogelijk dat ge u in uwe meening over de publieke zaak kunt laten leiden door voorlichters die, de kwestien van den dag nu eens daargelaten, in alles toonen zoo geheel beneden hunne roeping te staan? Abonneert u eens voor een maand of wat op *de Indépendance*, op *de Kölnische Zeitung*, op *de Times*, en als ge daarna nog waarde hecht aan *uwe* organen, aan *uwe* leiders der publieke opinie — dan, ja dan zoudt ge verdienen geprezen te worden in een driekolommig hoofdartikel van zoo'n orgaan.

Meent niet dat ik hoog loop met de waarde der buitenland-sche kranten. Van daag nog lees ik in 't resumé politique van *de Indépendance* dat NAPOLEON in antwoord op de nieuwejaarswenschen, van zyn kant de hoop heeft te kennen gegeven, dat de vorstelyke familiën in 1862 mogen bewaard blyven voor allerlei ongelukken — ziekte, dood, verkoudheid en dergelyke, denk ik — „grâce aux louables efforts qui seraient faits partout dans ce but, et auxquels son concours absolu était acquis à l'avance.” Ziedaar, volgens *de Indépendance*, NAPOLEON garde-santé van al wat er staat in den almanach *de Gotha*. Ziedaar den keizer der franschen, een concurrent van HOLLOWAY, MEIDNER en HOFF. Hy zal zyn best doen om ieder vorst gezond te houden. Hy zal zorgen dat geen prins kinkhoest krygt, en dat er geen dakpan valt op 't hoofd van een prinses. Als hy op dat idee was gekomen, een jaar geleden, dan ware prins ALBERT

niet gestorven aan typhus, noch de koning van Portugal aan men weet niet wat.

Ik weet wel dat de fransche keizer die zotterny niet gezegd heeft, en dat het een gebrek is in de redaktie van de *Indépendance*, die in één greep „les commotions des peuples” heeft zaâmgevat met koninklyke ongemakken, maar... laat er morgen wat te kiezen vallen, dan licht diezelfde redakteur het volk voor in zyn keus...

Zóó worden de dagbladen geredigeerd.

En de uwe, Nederlanders?... De uwe zyn van die bladen een flaauwe afdruk, ... neen, wàs 't nog maar zoo, ... de uwe zyn daarvan een mismaakt, verknoeid, onkenbaar, verwrongen, verflensd uittreksel. Dat verknoeijen loopt in 't koddige. Maar als ik let op de gevolgen, vind ik verdriet in de koddigheid.

Onlangs merkte ik op hoe uwe bladen onder de deftige rubriek: „ENGELSCHER POST” plaats hadden voor 't berigt dat een koorddanser zyn balanceerstok had gebroken; maar zoodra 't de ware belangen van 't volk geldt, — lees niet „van de party,” verzoek ik u — hebben die bladen geen ruimte... om de drukkende zegelwet, zeker.

Zoodra er iets te kiezen valt, Nederlanders, voor gemeente, provincie of koningryk, stel ik voor, alle aanspraak op 't leiden uwer opinie te ontzeggen aan elke courant, die u niet vooraf zal hebben meêgedeeld, of die balanceerstok behoorlyk gerepareerd is. Wat drommel, als men nieuws vertelt, moet men vertellen tot het eind.

Ja, 't loopt in 't koddige. Wilt ge een staaltje van wat ge u laat opdisschen? Ik heb ze voor 't grypen. Zie hier:

Er bestaat te *Parys*, zoo als ge weet of niet weet, eene censuur op de grafschriften. Een man verloor zyn vrouw, en daar een ongeluk nooit alleen komt, maakte hy een grafschrift in verzen. De plaatsing nu hiervan werd geweigerd, en wel volgens een fransche courant, „niet omdat zyne verzen iets onzedelyks bevatten, of omdat ze storend waren voor openbare veiligheid en publieke welvaart, maar . . . omdat ze zondigden tegen de regelen der prosodie.”

't Is gek, dat beken ik. Maar dat 's nu hier de vraag niet. De vraag is hoe uwe couranten geredigeerd worden. Welnu, 't *Handelsblad*, het deftige *Handelsblad* — en misschien andere bladen ook, maar dat weet ik niet, — vertelt u dat: „in *Parys* de plaatsing van een grafschrift geweigerd is, omdat het niets bevatte tegen de zedelykheid, enz.” Ik weet niet of er kort daarna iets te KIEZEN viel, maar zoo ja, — dan heeft het *Handelsblad* u voorgelicht in uwe keuze. . .

Onlangs verscheen er, ik meen in *de Presse*, eene allergeestigste satire tegen de woede van 't reglementeren, en de centralisatie van bureaumagt. De schryver chargeerde 't onderwerp door te vertellen dat een, zeer problematieke, koning in *Zuid-Amerika*, een reglement had gemaakt op 't menschenëten. Dat reglement deelde hy mede, in gewone bureautermen: „Gehoord. . . enz. Gelezen. . . enz. Overwegende. . . enz. Nog gelet. . . enz. Is verstaan. . . enz. Onze minister van binnenlandsche zaken is belast. . . enz.” De persifflage was aardig.

Een paar dagen daarna vertelde de *Amsterdamsche Courant*, heel nuchter, dat de koning van *Araucanie* het menschenëten had afgeschafte, of althans die onhebbelykheid had gebragt onder restrictieve bejalingen in een besluit van zóóveel artikelen.

Ik weet alweër niet of er kort daarna iets te KIEZEN viel,

Nederlanders, maar zoo ja, dan heeft die courant u weêr voor-
gelicht in uwe keuze...

En zoo'n blad — of zulke bladen, want ik citeer een uit
velen — zoo'n blad matigt zich aan meêtespreken waar 't uw
hoogste belangen geldt. De menschen, die zulke dingen za-
menflansen, omhangen zich met de tribunale toga, en beklim-
men 't spreekgestoelte op het forum, nadat ze even te voren
den volke hebben meêgedeeld, dat er een kind is geboren
met drie hoofden in 't een of aêr onbekend dorp, of een
kalf zonder kop, dat een krant kan redigeren. Maar in zoo'n
geval is 't dorp bekend, omdat de zaak navraag lyden kan.

Ik zou een geheele dagelyksche courant kunnen vullen
alleen met de verkorte mededeeling der zotternyen van an-
dere kranten. Dit nu zou een vervelend werk wezen, en ik
bepaal my liever tot de beide staaltjes die ik ten beste gaf
om u te waarschuwen, Nederlanders, voor den invloed die op
u wordt uitgeoefend door dezelfde pennen, die zulke bêtises
schreven.

— „O, hoor ik antwoorden, die zotternyen raken de
hoofdartikelen niet, 't zyn producten van de dii minorum
gentium, van de redakteuren 2e, 3e—7e klasse... wyzelf lag-
chen daarom.”

Ei, maar hoe weet dan het volk waar 't u moet gelooven,
waar niet? Hoe kan men weten wat kermisgrappen zyn, wat
ernst is?

Aan de bladzide? Is 't ernst, goede wezenlyke ernst wat
ge schryft op pagina één? Staan de domheden op de achter-
zyde, op de derde bladzide, in 't byvoegsel? Wáár, als 't u
belieft? Of liever, maar staan ze *niet*, want, neemt my niet

euvcl, ik vind ze overal, en vooral niet minder op de voorzyde uwer bladen dan in de buurt der wonderkinderen of absente kalfskoppen.

En die kinderen, die koppen, doen niemand kwaad. Maar uwe zoogenaamde hoofdartikelen doen wcl kwaad. Als men zulke lange vertoogen leest over de juiste bedoeling van Art. 56 van 't regeringsreglement over Neerlands Indië, waarin gesproken wordt over het bevorderen van vryen arbeid door den Gouverneur-Generaal, gelooft het volk indedaad dat de kwestie dáár ligt, en let er niet op dat ge — met misdadige verkrachting van de waarheid — de hoofdzaak verzwylt, de eenige ware hoofdzaak:

De Javaan wordt mishandeld.

Dagbladschryvers, gy spreekt zooveel over dat Art. 56. Eilieve, ik mag dus, geloof ik, vaststellen dat ge 't reglement wel eens inziet. Hebt ge daarin nooit gelezen, dat die zelfde Gouverneur-Generaal verpligt is zorg te dragen, dat de bevolking niet mishandeld wordt? Is U dát voorschrift te natuurlyk, te eenvoudig, te menschelyk? Kunt ge daaraan geen systeem vastknoopen, kunt ge daarvan geen partyzaak maken? Is dát de reden dat ge liever zoo'n artikel overslaat, zoo als de Hollandsche huisvader het artikel over 't verzetten van den grenssteen?

Wat talent dan, que diable! Ik verzeker U dat ge met eenige inspanning al zeer gaauw lange stukken zoudt kunnen aaneenlymen over zoo iets. Dat ge nu door 't gedurig besteden uwer gaven aan byzaken, een phraséologie hebt opgedaan, die op zulke byzaken past, mag U geen reden zyn om ook niet eens uwe bekwaamheden te beproeven aan de hóófdzaak. Doet het eens. Ge zult ontwaren, dat men langdradig wezen kan, onbegrypelyk en geleerd zelfs by de behandeling van iets ernstigs, ... ja ik wanhoop niet aan 't slagen uwer pogingen om, na wat sukkelens, zelfs een stelsel byeen te knoeijen over

de regte manier der mishandeling van den Javaan. Een stelsel, een systeem, hoort ge, ... een systeem met staathuishoudkunde daarin, daarop, daarover, daardoor; ... een systeem met woorden op „tie” „atie” „itie” en „otie,” ... een systeem met basis en top, met syllogismen, theoriën, utopiën, rhetorische figuren, morele of immorele convictiën en fictiën; ... een systeem; een ordelyk systeem met aanhangers, tegenstanders, voorvechters, renegaten...

Een systeem in 't eind, zoo als ge dat noodig hebt om hoofd-artikelen te schryven.

Beproeft dat eens, myne heeren dagbladschryvers.

En, — ik ben bon prince — ik geef U zelfs de keus tusschen twee systemen, tusschen meer systemen, tusschen eene systeemlooze oneindigheid van verschillende systemen. Lacht U dat niet toe?

Het eerste — maar dat raad ik U af, omdat het te eenvoudig is en te veel talent zou vereischen om verdedigd te worden, — het eerste systeem is dat de Gouverneur-Generaal zyn pligt moet doen, en zorgdragen dat de Javaan niet mishandeld wordt. Dit nu is *myn* systeem en voor Ulieden te moeiljelyk.

Maar al die anderen! ... Inderdaad, embarras de choix. Ziet eens:

Eerste systeem. Schets van bewerking. „De Javaan, myne Heeren, de Javaan is een mensch. De mensch, myne Heeren, de mensch is zondig. De zonde komt van den duivel, myne Heeren. En die duivel, myne Heeren, gebruikt de ledigheid van de Javanen tot oorkussen. Het is onze pligt, myne Heeren, den duivel zyn oorkussen afteneemen. Dat oorkussen is verkocht op de laatste koffyveiling voor zooveel centen 't pond. Wy laten ons niet in

met holle redeneringen, myne Heeren! Wy laten de cyfers spreken. Ziet hier de staten van invoer, van verkoop, van netto provenu. En nu willen sommigen beweren, dat de consignatie van dat beddegoed des duivels..."

Ziet ge, Heeren dagbladschryvers, daar zit ge in twee sprongen op de consignatie. Verleidt U dat niet?

Tweede systeem. Schets van bewerking. „De wet is 't plegtanker van den staat. Geen staat kan vergaan zoolang de wet geëerbiedigd wordt. En wat schryft nu de wet voor ten opzichte van onze Indische mede-onderdanen? De Gouverneur-Generaal is verplicht hen te beschermen tegen geweldenary. Juist, die wet behoort geëerbiedigd te worden, zoo als alle wetten. Ziedaar ons stelsel, myne Heeren. Daarvan wyken wy niet af. Dat stelsel is een gebouw van steen... neen van arduin, ... neen, 't is een rots. Wie dat stelsel lief heeft, heeft ons lief, ... ons, hoofd-, by-, onder- en verdere redakteuren dezer krant. Wie dat stelsel aanvalt, valt ons aan, ... ons, hoofd-, by-, onder- en verdere systeemverdedigers, tot de schryvers der koppelooze-kalfberichten inkluis. Als dat stelsel staan blyft, kan er niets vallen. Als dat stelsel valt, blyft er niets staan, zelfs onze krant niet.

En hoe, vraagt ge, moet dat heerlyke onvolprezen stelsel overeind worden gehouden?

Luistert niet, bidden wy U met het diepste gevoel van staathuishoudkundige bezorgdheid, luistert niet naar de inblazingen van die onbekwamen of verdoolden, die niets kennen dan de belangen hunner party; van hen, die blyven hangen aan de doode letter der wet, en den geest voorbyzien die levend maakt. Neen, verre van ons — hoofd-, onder-, by-, derde-, zevende- en verdere redakteuren van deze krant — verre van ons zulke schending van onze hoogepriesterlyke waardigheid. De wet, myne

Heeren, de wet, de wyze, onomstootelyke, heilige wet, . . . niets buiten die wet, . . . mèt die wet, alles!

En wat zegt ze? Zy schryft den Gouverneur-Generaal voor de Javanen te beschermen. Dat behoort hy dus te doen, dat is zyn eerste pligt.

Hoe moet hy dien pligt vervullen? Stipt, voortdurend, zonder ophouden. Van dien pligt mag hy niet afwyken, geen dag, geen uur, geen oogenblik. Ziedaar ons stelsel, myne Heeren.

En wat moet nu die Gouverneur-Generaal doen als iemand hem brieven schryft, waarin wordt meêgedeeld, dat de Javaan hier en daar wordt mishandeld? Het antwoord ligt voor de hand. Zoo'n Gouverneur-Generaal moet die brieven niet lezen, want het is duidelyk, dat zulke correspondentie hem zou storen in de vervulling van zyn pligt: de bescherming van den Javaan. Ziedaar ons stelsel, myne Heeren.

En als de schryver van zulke ongepaste klaagbrieven aanhoudt? Dan moet de Gouverneur-Generaal hem zyn ongenoegen kenbaar maken, en hem dwingen zyn ontslag te vragen. Ziedaar ons stelsel, myne Heeren.

En wanneer dan zoo iemand nog niet ophoudt vertoogen in te dienen over de mishandeling van den Javaan, die den Gouverneur-Generaal hinderen in 't onafgebrokene beschermen der Javanen . . . dan, myne Heeren, dan verheffen wy onze stem en benoemen dien Gouverneur-Generaal, die zich geen enkel oogenblik, door wien of wat ook, liet aftrekken van zyn pligt, tot geachte spreker . . . Ziedaar ons systeem myne Heeren . . .

Derde systeem. Proeve van bewerking. Ieder kent het stelsel, dat wy sedert jaren verdedigen met volle overtuiging. Wy achten en eerbiedigen de wetten, maar juist daarom kanten wy ons met alle magt, die ons gegeven is, tegen de valsche interpre-

tatie van Art. 55 in 't regeringsreglement. Daar staat duidelyk dat het beschermen van den Javaan is eene eerste pligt van den Gouverneur-Generaal. Wat was de bedoeling des wetgevers by 't drukken op dat veelbeduidende woord *eerste*? Dat de Gouverneur-Generaal van die bescherming zyne *hoofd*-bezigheid maken zou, zyne *hoofdzorg*? Geenszins, myne Heeren. Dan toch zou er staan: voornaamste, belangrykste, gewichtigste... 't Is duidelyk voor ieder, die niet verblind is door partywoede, dat het woord *eerste* een telwoord is van rangorde, geen adjectief van superioriteit. By 't aanwalstappen behoort de Gouverneur-Generaal, *terstond*, *oogenblykelyk*, dezen of genen Javaan te beschermen tegen 't een of ander, dat is zyn *eerste* pligt, en zeer teregt heeft de wetgever hem geboden dien eersten pligt snel, en eens voor altyd, af te doen, opdat hy in 't vervolgyd, lust, kracht en gelegenheid overhoude voor zyn tweeden pligt, voor zyn derden, voor zyn zevenden, ... als er zooveel pligten zyn, dat we niet weten. Ziedaar ons stelsel, myne Heeren.

Weg met hen, die met verwarring van alle gezonde begrippen over volgörde, de vervulling van den eersten pligt eischen, na 't volbrengen van den tweeden! Zien zy niet in, die partymannen, dat zy gedurig dien ongelukkigen eersten pligt in de plaats schuiven van andere pligten? Begrypen zy niet dat de wetgever zyn byzondere redenen moet gehad hebben, om hier, zoo geheel tegen gewoonte en smaak, duidelyk te wezen?

De bescherming van den Javaan, is des Gouverneur-Generaals *eerste* pligt. Dit herhalen wy. Hac nitimur, hanc tuemur als een oude *gulten*. De Landvoogd, die zich zou verstouten dien eersten pligt uitte oefenen nadat ze door voorafgaande andere pligten, de dertiende, of — o gruwel! — de zeven-en-twintigste pligt zou geworden zyn, ... zulk een Landvoogd ... maar, God zy dank zulke Landvoogden bestaan er niet. En als ze bestonden ... maar neen, ons dagbladhoofdartikel-schryversgemoed verzet zich tegen die vooronderstelling, en met deze voorloopige

ontwikkeling van ons stelsel besluiten wy dit eerste artikel over 't eerstelingschap der verplichtingen van den Gouverneur-Generaal . . .”

De charge is niet zoo sterk als ze schynt. In de Tweede Kamer heeft de Heer MYER, de Oud-Minister, den Gouverneur-Generaal dien ik aanklaag van pligtverzuim, gemeend te verontschuldigen, — niet door te zeggen, dat ik onwaarheid had gesproken, — maar door de bewering dat die Gouverneur-Generaal eens, heel in 't begin van zyn bestuur, zyn „eersten” pligt vervuld had. Als dus deze of gene dagbladredakteur myne proeve van bewerking tot de zyne maken wil, en een systeem scheppen door speling met 't woord: *eerste*, dan kan hy al terstond rekenen op 't bondgenootschap van den Heer MYER. Ja, ja, met een beetje talent ware daarvan eene staatkundige party te maken. De thans regerende partyen hebben niet veel meer om 't lyf.

Vierde systeem. Proeve van bewerking. 't Is ons onbegrypelyk hoe mannen, die overigens kunnen geacht worden niet ontbloot te zyn van verstand, zoo geheel en al afdwalen van gezonde wetsuitlegging, zoodra 't geld de juiste opvatting van 't voorschrift, dat den Gouverneur-Generaal gebiedt de Javanen te beschermen tegen de hebzucht hunner hoofden, en wy betreuren de verblindung die in dat artikel iets anders ziet dan wy, — hoofd-, onder-, by-, tweede-, dertiende-redakteuren dezer krant. De party, die zich bezig houdt met de ondermyning van kerk, staat, veilingen en uitlegkunde, blyft beweren, of beter blyft voortgaan zich te houden alsof ze beweerde, — want in trouwe . . .”

Goed!

— „in trouwe, met het meeste vertrouwen op de goede trouw durven wy ons ter naauwernood toevertrouwen eenig wantrouwen . . .”

Zeer goed!

— „eenig wantrouwen . . .”

Mooi, maar ik zie geen kans een eind te maken aan die phrase.

— „Dus myne Heeren, ziet hier ons stelsel. De wet schryft duidelyk voor, dat de Javaan moet beschermd worden tegen de hebzucht zyner hoofden. In tegenstelling van de stelsels der ongestelde stellingen, die de tegenovergestelde party stelselmatig voorop stelt, veronderstellen wy niet te veel te stellen door met de meeste stelligheid vast te stellen, dat ons stelsel juist gesteld is . . .”

Ziet ge, Heeren dagbladschryvers, dat er wel wat van te maken is. Komaan, . . . wat talent voor den drommel!

— „Ziet hier dan ons stelsel, myne Heeren. De Javaansche hoofden lyden aan hebzucht, dat is: aan zucht om te hebben. Het woord en de ziekte bestaan uit twee deelen: uit hebben en uit zucht. Geen zucht zonder hebben. Geen hebben zonder zucht. Dat is ons stelsel, myne Heeren.

Hoe moet nu de Javaan beschermd worden tegen die ziekte? Na 't vooropgestelde gedeelte van ons stelsel is de conclusie allerëenvoudigst. Men zorge slechts dat de Javaan nooit wat hebbe, dan is 't onmogelyk dat hy kan worden aangetast door eene ziekte die, zooals wy ten klaarste hebben aangetoond, voor de grootste helft uit hebben bestaat. Dit is ons stelsel. 't Is ons niet onbekend hoe anderen beweren dat men den Javaan ook de zucht behoort aftenemen, maar dat zyn ydele theoriën, myne Heeren, die verkondigd worden door de kranten van de andere party, wier stelsel verkeerd is. Onze leus, myne Heeren, is onpartydigheid, strikte onpartydigheid en gehechtheid aan ons stelsel. De waarheid, — en ons stelsel — is ons dierbaar als een abonnement met vooruitbetaling voor zeven jaren. Zoolang dus ons het woord gegeven is, — ons,

hoofd-, by-, onder-, derde en dertiende redacteuren dezer krant, — zullen wy dat woord verkondigen, en vasthouden aan de onwrikbare eerste gronden van staathuishoudkunde, die leeren dat by den Javaan alle zucht tot hebben zal wegblyven, zoolang de G.G. maar voortgaat zich stiïp te gedragen naar Art. 55 van zyn Instructie, dat hem voorschryft te zorgen dat die Javaan nooit wete wat hebben is. Ziedaar, myne Heeren, ons stelsel.

En meer nog. Ons stelsel munt ook daarom uit boven andere stelsels, wyl het van tweërlei kanten kan worden gezien zonder iets te verliezen van de symmetrische en majestueuse volmaakt-heid die een goed stelsel kenmerkt. Want zelfs indien sommige betweters, — zy namelyk, die de andere kranten schryven, wacht u daarvoor, — indien sommigen beweren dat wy rondwalen in eene schromelyke verwarring van denkbeelden, door 't verkondigen der stelling dat de Javaan moet beschermd worden tegen de hebzucht zyner hoofden, en niet tegen zyne eigene predispositie tot die ziekelyke aandoening, welnu, dan nõg blyft ons stelsel onõmgestoten dáárstaan als een lichtbaak waarnaar de schipbreukige volkeren hunne kiel zullen wenden, telkens als zy in den Oceaan van de wereldgeschiedenis een lek zullen bekomen hebben door 't stooten op de vuile klippen der onderzeesche wanbegrippen van die andere party die een verkeerd stelsel voorstaat.

Welaan, ook op dit terrein nemen wy den stryd aan. Tegen de hebzucht der hoofden alzoo, niet tegen zyne eigene hebzucht moet de Javaan beschermd worden door den Gouverneur-Generaal. Dan nõg vragen wy U hoe dit beter kan geschieden dan door alle welvaart van dien Javaan te verplaatsen naar 't Willemspark in den Haag? Zal de kwaal niet gelenigd worden, ja geheel genezen zelfs, als de oorzaak verlegd wordt naar een ander land? . . . Schryven niet zedelykheid, godsvrucht en broederlyfde gebiedend voor, ons opteofferen voor onze medeschepselen daarginder? . . . Is niet elk hoofd op Java gevrywaard tegen begeerte naar den buffel van den arme, als de G. G. voortdurend zorgt

dat die arme nooit een buffel bezit? . . . Als wy, door trouw ons stelsel te behartigen, elken buffel converteren in vrybriefjes voor de Haagsche opera, of aandeelen in de Nederlandsche Handelmaatschappy? . . . Hebt ge er ooit van gehoord dat een Javaansch hoofd hebzuchtig is geworden naar een buiten by Deventer of een optrek te Driebergen? . . . Ziehier ons stelsel: men neme de oorzaak der kwaal weg, en de kwaal zal verdwynen. Cessante causâ, cessat effectus, heeft QUINCTILLIANUS gezegd, en wy zeggen dat dien grooten lierdichter na in volle overtuiging, en niet zonder achtteslaan op de nooit genoeg te waarden grondstelling van HIPPOCRATES dat sommige dingen in de wereld hare oorzaken hebben. Het hart bloedt ons by 't beschouwen van al de menschen die anders denken dan wy, en die zich abonneren op andere kranten van een verkeerd stelsel, en de aanvallen die wy gedurig hebben te ondergaan, over de onjuistheid onzer mededeeling dat er te X. een drieling was ter wereld gekomen, toont ten duidelykste aan dat men zich niet ontziet ook de meest verachtelyke wapenen ter hand te nemen om ons en ons stelsel, te bestryden. Verdraaijng onzer woorden, sophistische uitlegging van uit het verband gerukte zinsneden, ziedaar alles wat die tegenparty in staat is te doen. Wy houden staande, met de hand op 't geweten, dat er te X. drie kinderen zyn geboren. Dat is ons stelsel, myne Heeren. Maar wy hebben niet beweerd, zooals die andere krant voorgeeft dat die kinderen geboren zyn van ééne moeder, noch dat ze geboren zyn op denzelfden dag. Zóó rukken ze alles uit het verband, verblinden die den ondergang beoogen van onzen geeerbiedigden Koning, van 't dierbaar vaderland en van ons stelsel. Op hen kome de gevolgen, op hen en hunne abonnés. Wy voor ons, wy zullen voortgaan. . .

Goed, ga voort. Voor heden genoeg, heeren dagbladschryvers. En gy, Nederlanders, zult ge óók voortgaan U te laten voorlichten door die heeren?

THERE IS SOMETHING ROTTEN IN THE REALM! . . .

Ja, daar is verrotting in den Staat, en de naam van die verrotting, Nederlanders, is: *leugen*.

Dat zal ik U aantoonen. Dát moest ik vóór alles U aantoonen, by 't behandelen der zoogenaamde kwestieën van den dag.

En wie nu meenen mogt bedrogen te zyn door een valschen titel omdat ik tot nog toe weinig of niets gezegd heb over zoogenaamden vryen arbeid, vergist zich.

Ik heb reeds, — en veel — gesproken over vryen arbeid. Ik deed dit overal waar ik opstond tegen leugen.

Want:

VRYE ARBEID, ZOOALS DIE WORDT GEPREDIKT DOOR MINISTERS OF KAMERLEDEN; ZOOALS DIE WORDT VERDEDIGD DOOR SOMMIGE DAGBLADEN, **IS** LEUGEN.

Dat zal, onder andere, de conclusie wezen van myn tegenwoordig schryven...

AAN DEN UITGEVER.

Waarde D'ABLAING!

Ik breek eensklaps af. Ik verzoek U dit eerste gedeelte myner brochure, eindigende met de vroeggeboorte van ééne myner conclusiën, *terstond* nittegeven.

Ik verneem — en geloof. — dat het ministerie zal aftreden, en dat de Kamer ontbonden wordt.

Het drukken, corrigeren, reviseren duurt my te lang.

Wanneer deze brochure uitkomt nà die verandering, zou 't kunnen schynen dat ik, door 't bestryden van vryen arbeid, gevallen grootheden aantastte en hofmaakte aan nieuw gezag.

Dat mag niet.

Kondig s. v. p. oogenblikkelyk het *tweede gedeelte* aan, waarin ik de vrye arbeid zal behandelen ook op andere wyze.

Zoo waarlyk de Havelaarszaak neêrkomt op: „*de koffyveiligingen van de Nederlandsche Handelmaatschappij*,...” zoo waarlyk de titel van dat andere boek overeenstemde met den inhoud... zoo waarlyk ook zal men later inzien dat *deze* brochure geschreven is over, en wel TEGEN — *vryen* arbeid.

Brussel, 11 January 1862.

De bescherming der inlandsche bevolking tegen willekeur, van wien ook, is een der gewichtigste pligten van den Gouverneur Generaal.

Hy zorgt dat de besturende ambtenaren de daaromtrent bestaande of nader uittevaardigen verordeningen stiptelyk nakomen, en dat den inlanders overal gelegenheid gegeven worde om vryelyk klagten in te leveren.

Art. 55. *Indisch Regerings-reglement.*

De kwestie over vryen arbeid is geen kwestie. Besteel den Javaan niet, plunder hem niet, vermoord hem niet, . . . dan zal er over eenigen tyd blyken of hy vrywillig . . .

Ik.

.... THAT IS THE QUESTION . . .

SHAKESPEARE'S *Hamlet*.

THERE IS SOMETHING ROTTEN IN THE STATE! Zoo eindigde het eerste gedeelte dezer brochure, die ik eensklaps afbrak om reeds dadelyk als myne innige overtuiging te verklaren, dat vrye arbeid in *Indië* op dezen oogenblik leugen is. Ik wilde die meening publiceren vóór 't schynen kon dat ik belang had by die meening.

Ja, daar is verrotting in den Staat, en de naam van die verrotting, Nederlanders, is LEUGEN. Van boven tot beneden heerscht leugen.

De troonrede spreekt van ongestoorden vrede, van rust en geluk, op den oogenblik als duizenden daarginder bezwyken onder

hongersnood of neêrzygen onder de klewang-bajonetten uwer voor hoog handgeld gehuurde soldaten. Die troonrede spreekt dus leugen, Nederlanders.

Uwe Tweede Kamer beraadslaagt met voorgewende deftigheid wat zy hebbe te antwoorden op die leugen, en brengt, na 't hooren van een zestigtal geachte maar onverstane sprekers, met kunst en moeite de leugen voort dat ze de opgedischte andere leugen met genoeg heeft vernomen. Daarop houdt ze zich bezig met het beoordeelen der wetten, haar voorgelegd door Ministers die zich niet kunnen staande houden zonder leugens. En de beraadslaging, die reeds leugenachtige données behandelt, die beraadslaging zelve is leugenachtig. Want by Uwe vertegenwoordiging, Nederlanders, is 't de vraag niet wat de *strekking* is der behandelde wetten, de vraag is of 't belang van de PARTY medebrengt, deze of gene Minister aan 't bestuur blyve. Er wordt in uwe Kamer handel gedreven in stemmen. Men biedt hulp in eene accynskwestie, ter betaling voor 't zwygen over... dat andere. Delft zal Twenthe steunen in z'n linnenkraam, à titre de revanche voor de Delfsche boter. De eikenkroon voor den neef van dien heer, is de belooning voor 't intrekken van dat laaste amendement. Een lange straatweg die uitloopt op X en de buitenplaats voorbygaat van een geacht lid, wordt betaald met een nog langer redevoeering die alles voorbygaat, en op niets uitloopt. Uw Tweede Kamer, Nederlanders, is een markt van stemmen. Wie 't meêst biedt, mynt. Wie zelf niet bieden kan, associëert zich met een compagnieschap, die ze „staatkundige party” noemen. Als er evenwigt is tusschen bod en behoefte, ontstaat er eene ministeriële crisis. Wordt dat evenwigt verbroken, dan komt de meerderheid op 't kussen, en blyft daar tot de minderheid op hare beurt weêr hooger bod kan doen.

De waar die men op die markt verkoopt, is nooit de tentoongestelde of geannonceerde. 't Is daarmeê als met sommige winkeliers, die handschoenen of sigaren voor 't venster leg-

gen als pretext voor 't handeldryven in meisjes achter de toonbank.

Op de markt spreekt men over eerlykheid, en bedoelt winst; over begrippen, en bedoelt belang; over regtskwestiën, en bedoelt onregt; over staathuishoudkunde, en bedoelt diefstal; over vryheid, en bedoelt dwingelandy; over menschenregt, en bedoelt moord.

De schoonste redevoering, die ooit gehouden werd in eene vergadering van vertegenwoordigers, is van CROMWELL... Schrikt niet, lezers, lang is ze niet, ziehier:

— „You are no parliament, ... I say You are no parliament. Begone, and give place to honest men. What shall we do with that bauble? Take it away...”

To honest men, ... maakt plaats voor eerlyker lui! Juist. CROMWELL had eene zeer eigenaardige manier om plaats te maken, maar dewyl 't nu eenmaal zoo is, Nederlanders, dat gy langzamer te werk gaat, raad ik U aan dan toch alle middelen aantegrypen die U ten dienste staan om 't doel van CROMWELL te bereiken, hoe langzaam en vervelend dan ook die middelen werken. Gy hebt de zoogenaamde vryheid van verkiezingen. Maakt daarvan nu en dan eens gebruik, en *verbeeldt* U niet dat ge 't *doet* door uw kandidaten te zoeken op de voorzyden uwer couranten, of in de aanbevelingslysten der kieskollegiën. Tracht door eigen inzicht te geraken tot *honest men* in uwe Kamer. Toont dat ge misselyk zyt van al 't gekibbel over voorgewende kwestiën, toont dat ge *waarheid* eischt, en dat ge verzadigd zyt, tot walgens toe verzadigd van de parlementaire leugens.

Want het zyn *leugens* waarmeé ze zichzelf en u bezig houden, Nederlanders.

't Is de vraag niet of de Javaan moet worden uitgezogen door liberale of door behoudende bloedzuigers. De vraag is: of hy moet mishandeld worden, door wien ook? Dat staat duidelyk geschreven in het regeringsreglement, en duidelyker nog, o veel duidelyker! — in 't hart van ieder die daarin eene betere godsdienst omdraagt dan er valt van buiten te leeren uit een oud boek.

Zoolang men in uwe Kamers *die* vraag niet durft te berde brengen, zoolang daar niet zal opstaan de opregte DERDE PARTY, DE PARTY VAN WAARHEID, de party die zonder vasthouden aan kinderachtige stelseltjes, de hóófdzaak behandelt, en aan die hoofdzaak alle *byzaken* ondergeschikt houdt; zoolang men in die Kamer vragen zal: zyt ge behoudend of liberaal, insteê van pligtsvervulling te eischen van liberalen en behouders beiden; zoolang men daar luistert naar onverstane redevoeringen over vryen arbeid en kultuurstelsel, en intusschen door stilzwygen goedkeurt, dat uw. prachtig *Indië* wordt bedorven door onbekwame gouverneurs; zoolang men daar blijft doorwawelen over Art. 56 van 't Indische regeringsreglement, in plaatse van voldoening te eischen aan 't oneindig belangryker 55e artikel van dat zelfde reglement; zoolang men in die Kamer dult dat de Slymeringen worden beloond, en de Havelaars gestraft; zoolang men daar traagheid, laauwheid, eedverkrachting en misdaad blijft steunen tegen yver, pligtbesef, eergevoel en moed; zóólang zal ik blyven zeggen: hegone, and give place to honester men.

En zegt nu niet dat ik uw tweede kamer te hard val, Nederlanders. Ik heb een antecedent voor my, dat in hevigheid *my*n vonnis te boven gaat... het antecedent dat uitging van die Kamer zelve, waarin men, ge hebt het gehoord, elkaër over en weêr heeft genoemd *Droogstoppels*, d. i. zonder de minste vryheid in 't vertalen: ELLENDELINGEN.

Ik die Kamer hard vallen? Eilieve, ik sprak nog alleen van

de leugens die men daar behandelt, ik roerde alleen de onzedelykheid aan van uwe vertegenwoordiging. Hoe zou 't wezen als ik lust had eens het *talent* en de *bekwaamheden* te schatten van al uw geachte sprekers? Ziet gy, Nederlanders, dat ge by voortdurend tevreden zyt met onwaarheden, kan ik nog beter begrypen dan dat ge niet opstaat tegen 't byna totaal gemis aan talent in Uwe Kamer. Leugens, ik beken dit, hebben iets aantrekkelyks vooral wanneer de opvoeding altyd daarheen leidde. Maar 't eergevoel, de eigenliefde moesten U aandryven om eens een ander soort van menschen aftevaardigen naar den Haag. Bedenkt toch dat de vergadering van geachte sprekers gecenseerd wordt de monsterkaart te wezen van alles wat uw land uitstekends bezit, en dat de vreemdeling — als hy eens in 't hoofd kreeg achttegeven op Uwe Kamers — zich al zeer gauw de vraag zou voorleggen: Zóó zyn de knapsten, wat moet ik denken van de rest?

Welke redenaars heeft Uw parlement opgeleverd sedert 1816! Welke staathuishoudkundigen? Welke schryvers? Welke karakters? Welke groote mannen?

O, Zeker, . . . gy zult in antwoord op die vragen een paar namen noemen, maar ge moest u bezinnen voor ge die noemdet. Dat had niet moeten noodig zyn, en 't blyft de vraag nog of ge 't regt hadt die namen te noemen, al vergaf ik u 't bezinnen.

Indedaad, Nederlanders, òf ge telt weinig uitstekende mannen onder u, òf ge stelt hen te hoog om ze te veroordeelen tot vyfjarigen dwangarbeid op de parlementaire galei. Maar in dat geval, waar blyven ze dan? Ge kunt ze toch niet allen griffiers maken. Gy hebt maar elf provinciën in uwe land.

Bedenkt toch, bid ik u, wanneer ge 'al geen prys stelt op de eer en het belang van de natie, dat ge misschien eenmaal naar den Haag zult gaan, gy of uwe kinderen, en dat de mannen aan de poort u en uw familie zullen beoordeelen naar de

modellen die ge, jaar in, jaar uit, daarheen zondt uit uwe stad. Waarachtig, men zal er u op áánzien, en 't zal u weinig baten in de opinie der tollenaars dat ge u verschuilt achter de hoofd-artikelen van uwe krant die u de modellen aanpreeft als: „zoo byzonder achtenswaardig.”

Leugen. Dát is de naam van de ziekte, de rottende ziekte waaraan de natie lydt. Wie naar waarheid streeft wordt gescholden, belasterd en mishandeld. Wie zich aansluit aan eene party, die leugens uitvindt tegenover de leugens der andere party, wordt gesteund, verheven, beloond.

Leugens ontvangt de Gouverneur-Generaal in Indië van de residenten. Leugens geeft hy den Minister. Leugens geeft deze ter herkaauwing aan de Tweede Kamer.

Leugens verspreiden de dagbladen onder hunne abonnés.

Met leugens houden de partyen zich staande.

Met leugens wordt het volk gevoed.

Leugens doen adressen teekenen.

Met leugens wekt men kunstmatige agitatiën op.

Zoo waarlyk ik veel gedragen heb, ik zegge u, daar is verrotting in den Staat, en de naam van die verrotting is *leugen*.

Gy zoudt onregtvaardig handelen, Nederlanders, my te vloeken om die uitspraak. Ik heb 't regt luid te spreken voor de waarheid waaraan ik door veel lyden verbonden ben.

En ook ware 't onbillyk my euvel te duiden dat myn toon

anders is dan de toon die aan leugens passen zou. Begrypt ge dan niet dat juist de gladde, gemanierde, schuifelende effenheid der *onware* woorden noodig was om u voortdurend al die onwaarheden te doen slikken als goede spyze? Begrypt ge niet dat er eene taal noodig is, anders dan de gewone, om u wakker te schudden uit uw slaperigheid? Begrypt ge dan niet, in één woord, dat ik niet schryven kàn als een ander, juist omdat ik u de waarheid zeg?...

Maar *wilt* ge die hooren? Is 't u indedaad om waarheid te doen?

Ik weet het niet. Ja zelfs moet ik daaraan twyfelen, van tyd tot tyd.

Doch dat is uwe zaak. Myne zaak is u die waarheid te zeggen.

Neemt ze aan, o handeldryvende Nederlanders, ... al waar 't om de goedkoopte alleen. Gy betaalt uwe leugens duur, zeer duur, en my betaalt gy niets. Dat niet-betalen moge nu al niet eerlyk wezen; de uitgestelde schuld aan my, moge schandelyk vuile vlekken nalaten, als gy ze durft doorhalen in uwe boeken met gewetenlooze pen, dit doet er weinig toe. Wat men niet betaalt, is altyd goedkoop. Ik beken dan ook dat het u moeijelyk vallen zou my alles te betalen wat ge my schuldig zyt, ook al waart ge gezind tot die betaling.

Waarheid, ... wat is dan waarheid? Wát is waarheid over de zaken die thans aan de orde van den dag zyn? Ik wil trachten u dat te zeggen, schoon 't my moeite kost, lezer. Herhaaldelyk heb ik u toegeroepen dat ik teksten schryf en geen preëken. Is 't u indedaad om waarheid te doen? Waarlyk, wezenlyk, waarachtig?...

Welnu, sla deze bladen toe, leg dit kleine boekje *ongepend* voor u, lees den titel op den omslag, lees...

Laat het boekje gesloten liggen, zeg ik u.

Lees den titel op den omslag... lees voort... lees voort tot op den naam van den edelen man die de goedheid heeft, — uit liefde tot de waarheid, hoort ge! — ¹⁾ deze blaadjes uitgegeven, en...

Weet ge nu nòg niet, lezer, wat de waarheid is?

Dan wanhoop ik aan 't slagen van elke poging om u die waarheid aan 't verstand te brengen. Dan ontken ik de opregtheid uwer begeerte om die waarheid te weten.

Dan verklaar ik u te diep verleugend om behoefte te kennen aan waarheid, om besef te hebben van waarheid, om eerbied te voelen voor waarheid. En als ik te werk ging naar den indruk van 't oogenblik, dan legde ik de pen neêr.

Wie na 't lezen van de drie motto's op den omslag, nòg niet weet wat waarheid is omtrent de zoogenaamde kwestieën van den dag, kan zich de moeite van 't verder lezen sparen. Hy zoeke z'n „voorlichting" elders, ... ge weet wel, waar? En als er geen krant by de hand is, dan maar in 's hemelsnaam in 't byblad.

„Als ik te werk ging naar den indruk van 't oogenblik..." Maar ik ga *niet* te werk naar dien indruk. Ik ben methodischer dan er gemeend wordt door lieden die geen geesdrift begrypen zonder een oogenblikkelyke naar krankzinnigheid zweemende drift van geest. Ik denk zeer lang voor ik handel, en ik overyl me zelden. Myn geheel leven — dat één geheel is — zou dat

---

¹⁾ Aan deze brochure wedervaart de hooge eer te worden uitgegeven door denzelfden man die voor het eerst „*le Testament du Curé Meslier*" doet drukken. Ik neem 't aan als een gunstig omen.

Maar dat MESLIER wachtte tot hy dood was, vóór hy de waarheid verkondigde, neem ik hem kwalyk.

bewyzen aan ieder die wat meer menschenkunde bezat dan er noodig is tot het ontcyferen van al te dagelyksche karakters.

Ik handel *niet* naar den inspraak van 't oogenblik, en zal dus voortgaan u zoo langdradig en vervelend als maar eenigzins mogelijk, aan 't verstand te brengen dat:

VRYE ARBEID WENSCHELYK

maar

DAT DE KWESTIE OVER VRYEN ARBEID, NONSENS IS,

om daarna te besluiten met eenige toepasselyke beschouwingen, waaruit misschien zou kunnen blyken

DAT HET NIET JUIST DE VRY-ARBEIDERS ZYN DIE DEN JAVAAN ZULLEN OPLEIDEN TOT VRYWILLIGE ARBEID.

Verleent my hiertoe... neen, dat hoeft niet.

VRYE ARBEID IS WENSCHELYK. Staat me by, alle goede geesten van kansel en balie! Helpt me met uwe verrukkelyke bewysvoeringen en lankzinnigheden, gy allen die ooit middel vindt om een muur mitoyen te begraven onder pleitredenen van zeven uren gaans!

Staat me ter zy, redenaars in de afschaffings-genootschappen die een heelen avond kunt vullen met een betoog dat het beter is nuchter dan dronken te zyn! Helpt me, gy allen die de kunst verstaat veel woorden te wyden aan weinig zaaks, ... steunt me, redt me, staat me by.

Geeft me een adjectief voor elk substantief.

Geeft me een bywoord voor elk adjectief, en voor elk werkwoord, een bywoord.

Blaast me lange volzinnen in 't oor, overal waar de korte te duidelyk zouden wezen voor 't begrip.

Overlaadt my met uwe nogtans, uwe niettemins, uwe hoezers en uwe niettegenstaandigheden.

Geeft my de kracht om tot *a* te zeggen: o, gy eerste der vierentwintig letteren! en 't talent om dertienmaal achtereen 't zelfde te betuigen met andere woorden.

Gy vooral, VAN DER PALM, gy vooral, sta me by. Gy die in uwe diepzinnige uitlegging der nog diepzinniger schrift den volke hebt meêgedeeld dat er onder 't woord „bedden” moest verstaan worden: groote bedden en kleine bedden. ¹⁾

Tot u vooral wend ik my, prins der preëkers, tot u wend ik my om hulp, — want zie, ook *ik* wil een preek maken. Uw voorbeeld rigte my, ... uwe kracht sterke my, ... uw geest beziele my, ... dat hoop ik.

En gy die me hoort, vergeeft dat ik niet terstond my kan verheffen tot de hoogte dergenen die levenslang zich toelegden op lankheid en overbodigheid.

Bedenkt, bid ik u, dat ik my altyd bezig hield met kort en goed te zeggen wat er te zeggen viel, en dat men niet op eenmaal meester kan worden in alle kunsten.

Ik begin tegen myn gewoonte met eene captatio benevolentiae: ik beken schuld. Reeds veel vroeger had ik my moeten toeleggen op de nooit genoeg te waarderen handigheid om de waarheid vervelend te maken opdat ze u zou aanstaan. Ja, daarin beken ik schuld. Ik beloof beterschap, ... en tot bewys: ziet hier!

---

¹⁾ Zie zyn bybel en de aantekeningen daarop.

VRYE ARBEID IS WENSCHELYK.

Om dit te bewyzen, waarde hoorders, zal ik beginnen met te zeggen dat het niet waar is. En ik heb nóg eene confidentie doen. Ik zeide u zoo even dat ik methodisch was, dat ik lang nadacht voor ik handelde of sprak, ... welnu, ook dat is niet waar, vrye arbeid is *niet* wenschelyk, en ik ben *niet* methodisch. Wat ik heden zeg trek ik morgen in. Ik bestryd van daag de stelling die 'k gister opstelselde. Ik moet dit nu wel erkennen wyl ik, *voor ruim twee jaren*, de domheid gehad heb openlyk te verklaren dat vrye arbeid eene goede zaak was. Natuurlyk had ik deze inconsequentie liever bedekt met den mantel der vergetelheid, maar ik vrees, dat dit onmogelyk is, wyl 't wezen kon dat een uwer in 't bezit was van een exemplaar der Amsterdamsche Courant van den 9 December 1859 N°. 294 (*avond-editie*) waar we (met gepasten eerbied) het volgende lezen:

De vraag van den dag is: *vrye arbeid* of *gedwongen arbeid*?

De theoristen, — ik neem aan dat zy allen eerlyk zyn en dat hunne halzen geen schaafmerk dragen van 't systeem-
juk, — de theoristen kunnen met den besten wil onmogelyk zonder de hulp van personen als STOLTE ¹⁾ die zaak beoordeelen. Zy kunnen betoogen, bewyzen zelfs, dat vrye arbeid beter is, zedelyker, meer kans aanbiedt op welvaart ... gewis ... wie twyfelt daaraan?

Wie twyfelt er aan of absentie van roof, moord, diefstal echtbreuk, luiheid, wenschelyk ware?

Wie twyfelt er aan of het *goede* beter zy dan het *kwade*?

¹⁾ Voor hen die zoo gaarne my willen doen doorgaan voor een opposant quand même, voor een wargeest, voor een afbreker, moet het lastig wezen te ontwaren dat ik, nu reeds meer dan twee jaren geleden, na den dood van den Heer STOLTE, een *behouder*, de verkiezing heb aangeraden van iemand in *zynen* geest.

Maar die vragen zyn *oiseus*.

De vraag is niet *wat* hier het betere zy! De vraag is of het betere kan bereikt worden en zoo ja, langs welken weg?

Helaas, zoo schreef ik voor ruim twee jaren. En wat het ergste is, myn naam staat er onder. O hadde ik toen kunnen voorzien dat de eischen des oogenblik my in January 1862 zouden dwingen tot de verklaring, — en 't bewys, — dat vrywillige arbeid *niet* wenschelyk, dat ze integendeel onaangenaam is, na-deelig, onzedelyk, onvoordeelig en verfoeijelyk, — o hadde ik...

Maar naklagen baat niet. Het staat er nu eenmaal. Zou ik kunnen beweren dat er tekstvervalsching plaats had? Of dat de redactie der Amsterdamsche Courant myn schrift, myn styl had nagebootst... neen, dat kan niet. En bovendien, dan had ik vroeger moeten protesteren tegen de onzinnige kettery die daar te lezen staat, met myn naam er onder in volle letters.

Neen, geen omwegen. Ik *heb* 't gezegd, Ik *heb* verklaard dat vrywillige arbeid beter is dan gedwongen werk... daaraan is niets te veranderen. Maar *nu* trek ik die dwaling in, en beweer dat niets schandelyker en nadeeliger is dan vrywillige arbeid.

En hoe zyt ge geraakt tot die nieuwe overtuiging, zal men vragen, ... naar ik hoop, want als men 't niet vraagt, zou 't den schyn hebben als of myn preëk den hoorder evenzeer verveelde als myzelf.

Hoe ik daartoe gekomen ben? Zeer eenvoudig... neen, neen... om godswil, vergeef me, *niet* eenvoudig, — ik vergat dat eenvoud myn kerk leegschrikt, en dat alleen omslag gewild is, — volstrekt niet eenvoudig. Op zeer ingewikkelde wyze ben ik genezen van myn dwaling, en wel... raadt eens door wien? Door kleinen Max.

Dat kind is goed en zacht en gehoorzaam. — O, ik vrees hy is al te goed, al te zacht; en, hoorders, als uwe kinderen gelyken op hunne ouders, dan zal myn kind ter zyner tyd de straffe dragen die de wereld toepast op goedheid, om wraak te nemen over 't verschil.

Hoe dit zy, hy is willig en gehoorzaam. De kleine pligten die zyn leeftyd hem oplegt, vervult hy gaarne. Zelden of nooit behoeft men hem iets te bevelen. In één woord, tot nog toe arbeidde hy geheel en al vrywillig.

Voor eenige dagen sloeg het uur waarop hy gewoonlyk wordt ter ruste gelegd door zyne moeder. In plaats van, als altyd, op dat uur zyn speelgoed weg te bergen, zich uittekleeden en ons goeden nacht te wenschen, kwam hy tot me en zeide;

— Papa, ik heb een idee!

Ik schrikte.

— Arme jongen, antwoordde ik, dat moet niet dikwyls gebeuren, of 't zou je hinderen in de wereld. Wat is het?

— Wel, 't is tyd om te slapen...

— Is dat uw idee?

— Neen, luister. Toen 't gisteren bedtyd was, heb ik my terstond gereed gemaakt, ik heb u vrolyk goeden nacht gewenscht, ge hebt my vriendelyk geantwoord, my opgenomen, naar achter gedragen, neêrgelegd, toegedekt, en toen ge met mama de kamer verliet, was uw laaste woord, zoo als altyd: goeden nacht, beste jongen...

— Zeker, dat is alles waar, en mama zei dat ook, en gyzelf hebt ons nog vriendelyk nageroepen: goeden nacht! Is dat dan

alles niet goed? Wat wilde je anders? Heb je niet goed geslapen daarna?

— Ik heb goed geslapen, maar... neen, die wyze van naar bed gaan, deugt niet. De werkster heeft een zontje zoo oud als ik, en ik heb gehoord dat dit jongentje s'avonds niet naar bed wil. Dan moet z'n moeder hem dwingen door slaag. Beste, lieve Papa, ik ben toch niet minder dan 't kind van die werkster, ... wilt ge my ook dwingen om naar bed te gaan?

Maar kind hoe kan ik u dwingen tot iets wat je doet zonder dwang.

— O, dat 's gemakkelyk. Ik zal niet willen.

Ik beken dat ik 't kind niet begreep, maar dewyl ik zoo dikwyls genoodzaakt ben hem genoegens te ontzeggen, besloot ik ditmaal te voldoen aan zyn verlangen. En ik ben blyde toegegeven te hebben in een wensch die:

1°. het kind gelukkig maakt.

2°. Eene aangename afwisseling daarstelt in myn huisselyk leven, en

3°. my genezen heeft van de dwaling dat vrywillige arbeid wenschelyk is, zoo als ik meende voor twee jaar.

Na dien tyd namelyk gaat myn kind nooit te bed dan gedwongen. Ik sla en mishandel hem, eerst om hem te ontdoen van de goedaardige gedweeheid die hem zou te bed dryven ook zonder slaag, en daarna mishandel ik hem nog eens om hem te dwingen tot naar bed gaan. En meer nog. Ik pas die mishandeling toe op alles wat er voorkomt. Ik maak hem al zyn pligtjes onsmakelyk, zóó dat hy de vervulling weigert, om daarna hem tot die vervulling te dwingen door mishandeling. Ik zorg

voor de uitroeiing van alle vrywilligheid ten goede, en ik heb de aangename voldoening dat myn kleine jongen, die vroegeer op vervelend eenvoudige wyze deed wat hy doen moest, nu tot niets kan gebragt worden dan langs den allerverrukkelyksten omweg van honger en slaag.

Men heeft geen begrip van de strelende verpoozing die deze stryd tegen den vryen wil my verschaft. Gisteren nog:

— Wat doeje daar, MAX?

— Papa, ... ik heb ...

— Zeg op, ... spreek, ... wat deed je daar?

— Papa, ... ik heb ... adem gehaald?

— Waàrom deed je dat, ongelukkig kind?

— Papa, ... ik deed dat, ... omdat, ... omdat, ...

• — Je deed dat zeker omdat je 't *wilde*?

— Ach ja, Papa!

— Vervloekte erfzondige verdorvenheid! Terug dien adem, terug, zeg ik je... terstond... oogenblikkelyk... ik zal je leeren ademen uit vryen wil!...

Daarop sloeg ik hem tot zyne longen waren teruggebragt in statu quo ante. En daarop:

— Haal *nu* adem omdat *ik* het u gelast, maar, zei ik er fluisterend by, gehoorzaam niet dadelyk.

• Het kind begreep me volkomen. Het weigerde adem te ha-

len, voor ik hem daartoe gedwongen had door eene herhaling van straf.

Nu valt hy af by den dag als iemand die zit te wachten op 'n ministeriële beschikking. Hy smelt weg en vergaat als kamfer. Zyn lastige vrolykheid is geknakt. Het eenige wat hy nog vrywillig doet van tyd tot tyd, is schreijen en zuchten. Ik zal hem gelasten zich ook die uitspanningen te ontzeggen zoolang ik ze hem niet uitdrukkelyk voorschryf.

Maar, zegt ge misschien, dat alles zyn huisselyke zaken. Dát is zoo. Maar even als NEWTON besloot tot de wet die 't heelal regeert, uit het vallen van een appel, besluit ik tot de noodzakelykheid eener algemeene dwangwet uit de opmerkingen die ik maak in myn gezin.

Vergunt my u al dadelyk medetedeelen hoe ik getracht heb de manier, die sedert eenige dagen myn huis maakt tot een paradys, toetepassen op de algemeene zaak.

Ik ben zeer bevriend met een agent van politie, die in zyn leêgen tyd wysgeer is. Dezen heb ik myn stelsel uitgelegd, en hy begreep het terstond, omdat ik een oogenblik had waargenomen van leêgen tyd. Hy begreep my niet alleen, maar paste reeds den volgendon dag myn heerlyke uitvinding toe. Ziet hier, geachte hoorders, een extract uit zyn dagboek:

Brussel 12 January. De persoon A van de trottoir gegooïd, om daarna hem te dwingen op de trottoir terugtegaan.

De huisvrouw van B uit hare woning gehaald en haar daarheen teruggebracht. Drie uren geschilderd voor de deur van 't gemeenschappelyk domicilie om ze te dwingen in 't huis te blyven.

Ze beweerde dat ze er niet aan dacht om uittegaan, maar van dien vryen wil heb ik een afkeer.

Een koetsier gelast zyn paard aantedyven tot hollen, om hem dat te verbieden.

Eenige farodrinkers, die voor bezetten tyd de estaminet wilden verlaten, daarin opgesloten tot middernacht, en ze daarna gedwongen naar huis te gaan.

Iemand, die zich verstoutte rustig by den weg te gaan, met stokslagen gemoveerd tot onrust, en hem daarop gearresteerd als schuldig aan rustverstoring.

Zoover 't dagboekje van myn vriend den wysgeer-agent van policie. Maar er is meer.

Gy weet nog niet ten halve, beste hoorders, hoe diep myne ontdekking over de wenschelykheid van dwang, ingrypt in de belangen van stad, land, wereldeel en heelal.

Ik zal 't laatst het eerst nemen, dan zult ge ook al 't andere wel gelooven.

't Heelal, ... zeker! Hebt ge er wel eens aangedacht, hoorders, hoe schandelyk het is voor ons allen dat de zon geheel vrywillig stilstaat, en dat de aarde, die kleine eigenwyze aarde maar altyd door in de rondte draait zonder dat wy haar dat bevolen hebben.

Ziedaar nu de gevolgen van onze berispelyke onachtzaamheid. Maar beter ten halve gekeerd dan geheel gedwaald. Wy zullen die zon *dwingen* tot stilstaan. Niets is gemakkelyker. Men geve haar een Tweede Kamer als de onze, dan sta ik borg dat ze geen stap van de plaats komt. En de aarde die zich, wie weet hoe lang al, met aanmatigende eigenwilligheid veroorlooft te draaijen tot eigen genoegen, wy zullen haar *dwingen* tot draai-

jen... Ook dat moet mogelijk wezen. Ik wacht daartoe slechts op dat ééne vaste punt dat ARCHIMEDES gezocht heeft... en ik beloof u een heerlyke toekomst.

Alles zal gedwongen zyn. Door dwang zal 't kind zyn ouders beminnen. Door dwang zult ge spreken, zwygen, staan, liggen, loopen, slapen, eten, geldwinnen. Dwang zal heerschen in de natuur, in den staat, in uw huis, aan uw sponde. Al wat kwaad is zal *niet* zyn, omdat al 't goede dwang zal wezen.

Heerlyke, heilige, goddelyke *dwang*...

Ook de Javaan zal *gedwongen* worden het goede te doen, ... dat is: te arbeiden...

Maar eilieve, dat alles is... absurd, ongerymd, dwaas, krankzinnig en nog meer...

Juist!

„DAT TE BEWYZEN WAS... GEACHTE HOORDERS!

Ik kan overgaan tot het tweede gedeelte van myn preék.

DE KWESTIE OVER VRYEN ARBEID IS NONSENS.

Gy hebt gezien, hoorders, hoe moeiljk 't my viel u te bewyzen dat *vrywillige arbeid wenschelyk* was. Ik heb daartoe noodig gehad eene aaneenschakeling van zotternyen. De keuze myner bewysvoering stond niet aan my. *Myne* smaak zou me niet leiden tot zooveel omhaal by 't bewys eener waarheid die zóó voor de hand ligt, dat ik niet dan met weérzin ben overgegaan tot een betoog — en welk betoog! — dat ge *my* hadt moeten sparen, maar dat *ik* niet sparen mogt aan *U*, die naar 't schynt niet in staat zyt iets te bevatten dat wordt

voorgedragen met eenvoudigheid. Ik verklaar u dat ik heel graag 't heeal zou met rust gelaten hebben, en myn vriend den politie-agent ook. Wat myn besten kleinen jongen aangaat, ik verzeker u dat ik hem volstrekt niet sla. Ik moet deze verzekering wel uitdrukkelyk geven aan een publiek dat „onzedelykheid” heeft weten optedelfen uit de Minnebrieven, en dat daarin heeft gevonden: *eene aansporing aan 't volk om horlogies te stelen.* ¹⁾

't Is een ondankbaar werk voor u te schryven, Nederlanders. Of ik goed *schryf* weet ik niet, en 't scheelt me ook weinig. Maar dat *gy* niet *lezen* kunt is zeker, en dat ge, — hoe gebrekkig ge dan ook leest, — lezen *zult* wat ik schryf, is ook waar. Beproof eens neen te zeggen.

Maar, zeer geachte hoorders, dit is een parenthesis die ik u verzoek niet te verstaan. Verbeeldt u daartoe dat ge in de Tweede Kamer zyt, dan zal 't wel wennen.

Ik heb u dan in 't eerste deel myner rede op *uwe* wyze, — nog eens: niet op *myne* wyze — aangetoond dat *vrye wil beter is dan dwang*. Ik verzoek nu, eens voor al, dat punt te mogen beschouwen als afgehandeld.

We zyn genaderd tot het tweede deel myner rede, waarin ik zal trachten te betoogen: DAT DE KWESTIE OVER VRYEN WIL OM TE ARBEIDEN IS... NONSENS.

Ik vraag vergunning te supprimeren wat er zou te zeggen

---

¹⁾ Dit wordt inderdaad gezegd in een Haagsch krantje. Den naam van 't blad weet ik niet. Het is dezelfde Courant die myn heele redenering over 't *Cyfer van wat er wordt gestolen onder één Gouverneur-Generaal die zyn plicht niet doet*, zoo triumfantelyk omver gooit met een paar regeltjes. Hoe die krant denkt over logica gaat me niet aan. Maar dewyl ik gis dat sommigen, velen misschien, even als die krant meenen dat ik overdreef, wyl ze belang hebben by die meening, verbind ik myn terugtekomen op die zaak. En met genoegen.

vallen over den oorsprong van den arbeid. Ook zal ik den zondvloed overslaan, en zelfs my onthouden van de mededeelingen die ik zou kunnen doen over den Sanskritschen wortel van 't woord non-sens, dat zeer oud schynt te wezen. In 't kort, ik doe afstand van alle gewone hulpmiddelen om u te boeijen en te overtuigen. Wanneer ik dus in 't tweede deel myner rede u minder verveel dan gevorderd wordt door deftigheid, gewoonte en smaak, bedenkt dan dat ik ruimte van plaats en tyd moet overhouden voor de „eenige beschouwingen” van myn derde deel, die misschien zullen aantoonen dat er nogal verschil van betekenis bestaat tusschen „vrywilligheid” en „particuliere ondernemingen”... met nog een en ander.

Na alles wat ik zeer onlangs te kennen gaf, (in het eerste gedeelte dezer brochure) zou 'k dit heele middelstuk myner preëk kunnen overslaan, of wel het inkrimpen tot deze eenvoudige opmerking: Daar ge nu eindelyk met my eens zyt dat *vrywilligheid* beter is dan *dwang*, begrypt ge dat het redeneren over de vraag:

„OF ER MOET BEPAALD WORDEN DAT DE JAVAAN VOORTAAN DIE VRYWILLIGHEID ZAL BEZITTEN?”

zou kunnen worden gerelegeerd onder de duitenplateryen van den dag.

Maar zie, dan was myn preëk te kort. Erasmus heeft u geprezen, hoorders: ik gis dat hy dit deed uit dankbaarheid voor uwe neiging tot lankdradige betoogen. Want hy was meester in de vrye kunsten, en ik begryp dat zulke menschen een débouché noodig hebben voor lange redevoeringen.

Ik ben meester in geen enkele kunst. Maar op de welsprekendheid leg ik my toe, dat ziet ge.

Ik zal maar weër beginnen met de bewering dat niets nut.

tiger is, niets billyker, niets waardiger, niets zielverheffender dan vaststellen *by de wet*, dat de Javaan arbeidt uit vryen wil.

Ik beveel myne opmerkingen daaromtrent dringend aan in de keuze der vertegenwoordigers van 't volk, als ze verlegen zyn om een speech. Men zal zien dat myne stelling in een naauw verband staat met . . . *alles*, — meer kan men niet wenschen, — en dat ze gelegenheid biedt tot uitweidigen die 't geduld zouden vermoeyen van den trouwsten hoorder, den yverigsten slaper in welke kerk ge maar verkiest.

Vrye wil tot arbeid is „iets goeds.”

Het is goed, wenschelyk, nuttig enz., „iets goeds” vaststellen by de wet.

't Is dus goed, wenschelyk, nuttig enz., by de wet vaststellen dat de Javaan vrywillig zal arbeiden.

En nu de algemeene conclusie, die ik 't eerst zal behandelen om daarna terugte komen op de byzondere:

„'t Is goed, wenschelyk, nuttig enz., al wat *goed* is” vaststellen by de wet.

Leent me daartoe . . . neen, dat hoeft weër niet.

Gierig, hebzuchtig, belangzoekend was ik nooit, hoorders. Of 't by een wet bepaald was, weet ik niet, maar als ik wat had, gaf ik gaarne. Welnu, heden geef ik aan alle tegenwoordige en toekomende volksvertegenwoordigers de schema's voor de redevoeringen die zy zullen te houden hebben over alle voorgestelde wetten die het volk, . . . wat zeg ik, . . . die de heele natuur zullen dwingen tot „iets goeds.”

Ziehier hoe men zal kunnen spreken :

— „Hoe, myne Heeren, hoe, . . . zou er twyfel zyn den minister te steunen, — voor wien ik persoonlyk de meeste achting heb, doch met wien ik niet in de minste relatie sta, want by my op 't dorp trouwen we altyd onder elkaër, — zouden we hem onze hulp ontzeggen nu hy ons de vrucht vóórlegt van zyn nachtwaken? *Mogen* wy, — wy die 't Nederlandsche volk vertegenwoordigen — mogen wy het eenige redmiddel van de hand wyzen, dat den beklemden staat zal verlossen uit de geweldig innypende, dooréénberoerende, vanuitelkandergescheurde, tegenopgeslingerde . . . (niet hoorbaar). Daar liggen zy, de treurige slagtoffers van 't misbruik. Loeijende, brullende, schoppende, oogverdraaijende, liggen zy daar. Ik zeg dat ze daar liggen . . . (niet hoorbaar). De voorgestelde wet is het heil van den Staat, myne Heeren, ik zeg dat de Staat . . . (niet hoorbaar).

Doch ik zal niet toegeven in de sandoeningen die me overstelpen. Met kalmte en waardigheid zal ik trachten de zaken te ontwikkelen. En, myne Heeren, als 't hierendaar mogt schynen, myne Heeren, dat ik spreek in het belang der party waartoe ik de eer heb te behooren, (hier moet de spreker links buigen, en regts ook, en naar 't midden ook) dan, myne Heeren . . . (niet hoorbaar).

De zaak is zakelyk deze, myne Heeren. De zaak is ons goed voorstellen wat de zaak was, wat de zaak is, wat de zaak wezen kon, en wat de zaak worden zal, als de zaak die we thans behandelen door een wet zal zyn vastgesteld. Dàt is de zaak, myne Heeren.

De veestapel, myne Heeren, ik zeg dit in diepe overtuiging en niet dan na lang daarmee te hebben omgegaan, de veestapel . . . (niet hoorbaar). Ik zeg: zonder koeijen, geen melk. Zonder vee, geen vleesch. En dat vee . . . (niet hoorbaar).

Zoover ik de eer heb het te vertegenwoordigen, myne Heeren, is geloovig, godsdienstig, gehecht aan den roem en de bezittingen zyner voorvaderen, myne Heeren. Daarom . . . (niet hoorbaar), wat zegt de voorgestelde wet? Laat ons haar bedaard lezen, zonder verhitting, zonder partygeest . . . Kalnte, myne Heeren, kalnte. Wat zegt de wet? Ziehier:

„eenig artikel. Alles gehoord en gelezen, is verstaan te bepalen dat voortaan elk rund tweemaal zal worden geslagt en opgegeten voor 't dood is.

Onze Ministers zyn belast met de uitvoering.”

— „Zóó zegt de wet, myne Heeren. En gy zoudt die wet, die heerlyke, onvolprezen wet afkeuren? Ge zoudt . . . maar neen . . . Ik verwacht iets anders van uw vaderlandsliefde. Ik heb gesproken met overtuiging. Mogt ik hier of daar, in 't vuur der improvisatie, iemand hebben gekrenkt of beleedigd, ik vraag daarvoor versooning, myne Heeren, ik verzeker al de Heeren van myne byzondere hoogachting, en daarmede . . . ik heb gezegd . . .”

anders:

— „Ik zou niet het woord hebben gevraagd, myne Heeren, dewyl de behandelde zaak geheel en al ligt buiten myn werkring, wanneer ik my niet verplicht voelde ernstig te protesteren tegen de insinuatien die er misschien lagen in de woorden van den geachten spreker uit X. wiens doorwrochte redevoering ik niet heb kunnen verstaan. De heilige zaak die ik op my nam, — in onze societeit: De Gezelligheid, — toen al de leden . . . toen al de kiezers my de belangen opdroegen van ons district, verbindt my tot de verklaring dat ik niets toestem van wat er in die redevoering misschien stuitends of onaangenaams mogt voorkomen voor de leden der . . . voor de kiezers van myn district. Ik behoud my 't regt voor hierop

terugtekomen zoodra ik welligt te eeniger tyd zal te weten komen wat de spreker uit X. — wien ik persoonlyk de meeste achting toedraag — eigenlyk gezegd heeft.

En, myne Heeren, wat de voorgestelde wet aangaat, ik verklaar dat ik vóór die wet zal stemmen, als de regering kan goedvinden het getal avatara's der runderen te bepalen op drie.

Myn geweten schryft my dit amendement gebiedend voor, en de concierge — voor wien ik persoonlyk de grootste achting heb — zal iets in dien snaak deponeren op 't bureau. . . .”

anders:

— „Het *goede*, myne Heeren! By ons op 't dorp, leven wy voor 't goede.” De voorgestelde wet is door al myne kiezers met genoeg vernomen, wat de strekking aangaat, en ik zelf zou daarmede instemmen, wanneer ik niet de eer had, (hier moet de spreker buigen naar de regterzy en naar de linkerzy en naar 't midden) wanneer ik niet, zooals ik de eer had te zeggen, de eer had lid te zyn van deze Kamer derwelker leden ik allen, persoonlyk, de meeste achting toedraag.

De zaak is deze, myne Heeren.

Wat zegt de wet die ons wordt voorgelegd door den tegenwoordigen minister, wien ik persoonlyk de meeste achting toedraag? Die wet zegt:

„gehoord enz.”

„te bepalen dat alles „goed” zal zyn.”

— „en, myne Heeren, de ministers moeten dat uitvoeren. Nog

eens, myne Heeren, al myn kiezers keuren de strekking van die wet goed, maar myne Heeren ik zelf, als lid van deze Kamer, welker leden ik allen persoonlijk de meeste achting toedraag, ikzelf stem tegen de redaktie. Immers zoodra eens voor altyd „al 't goede” zal vastgesteld wezen, zoodra eens vooral de ministers zullen belast zyn met de uitvoering van „alles goeds,” zullen er geen latere wetten meer noodig zyn. En, myne Heeren, met de hand op myn mandaat, met het oog op den zetel des voorzitters, met den mond geopend als tot het doen eener vernietigende, verpletterende, tegenzelfmoordwaarschuwende vraag, voel ik me verplicht u voortehouden :

Waar blyven *wy* dan? . . .”

(Eenig pozen: Aandoening. Beweging.
Onsteltenis en suikerwater.)

— „Vergeeft me, myne Heeren, 't onwillekeurig afbreken myner rede. Men is lid van de Kamer, ja, maar men is ook mensch. Ik zal voortgaan. Ik zal trachten myne hartstogten te betoemen naar behooren, ik zal gebruik maken van 't voorschrift diens grooten meesters in de redeneerkunst, die den redenaar tot eersten pligt maakt niet te schreijen onder 't spreken, en ik zal u, zonder tranen, maar even bewogen alsôf ik schreide, nogmaals vragen :

Waar blyven *wy* dan? . . .

Ja, ik vraag u, leden van deze Kamer die ik allen persoonlijk zoo hoogacht, wanneer eens vooral „het goede,” . . . „al het goede,” . . . niets dan „'t goede” is vastgesteld by de wet, . . . ik vraag het in 's hemelsnaam :

Waar blyven *wy* dan? . . .

(Indruk, Verpoozing, Rumor. De spreker geeft een tee-

ken aan de „jufvrouw” op de tribune, die hy een kaartje gaf onder verband van flauwvallen. *Ze valt flauw.* Opschudding. De „Jufvrouw” is weggebragt door twee knechts voor wie ze persoonlyk de meeste achting heeft. De spreker gaat voort met wat hols in den stem.)

— „Waar blyven *wy* dan? Ik heb persoonlyk de meeste achting voor al de leden, maar ik durf, ja, ik moet hun ernstig plegtig — en deze keer zelfs kort en goed — afvragen: waar ze blyven zouden? . . .

Gy, geacht medelid uit Z, . . . waar zoudt *gy* blyven? Zou men op uw dorp genoeg en scheppen in uw omgang, nadat ge hier finaal hebt afgeleerd verstaanbaar te spreken?

Gy, evengeacht medelid uit Y, . . . denkt ge dat de opzieners uwer fabriek u zouden verstaan, begrypen, gehoorzamen, nadat ge u zoolang in deze eerbiedwaardige vergadering met zooveel succes hebt geoefend in onbegrypelykheid?

En *gy*, nog geachter medelid, uit X, — het zy gezegd zonder de minste bedoeling om mindere achting uittedrukken voor de andere leden die ik, ieder voor zich, nog meer acht dan ik al de anderen te zamen acht, — *gy*, boven allen geacht lid uit X . . . meent ge dat uwe vrouw die met Prud’homme uwe verkiezing de eeresabel noemde van haar hart, meent ge dat zy u by ongekozen terugkeer, zou tegenwalmen met de vrouwen-zielinnemende juichtoonen die er geschreven staan in ’t vrouwen-onderdanigheidvoorschryvend artikel des burgerlyken wetboeks? Meent ge dat de herboren onderdanigheid — herboren op den oogenblik uwer roemryke apothéose in de gezelligheid — meent ge dat die herboring niet zou neêrvallen, ineenzakken, vervliegen en verdampen, zoodra ze in u omarmen moest een aan ’t strand gespoeld, gebersten, bedorven, gespletten, vergaan, geknakt, gescheurd, bemorst, kleurloos, vormloozig, onbruikbaar stuk houts, dat deelmaakte van ’t verongelukte vaartuig onzes dierbaren par-

lements, voor welks leden ik persoonlyk de meeste achting gevoel?

Meent ge, geachte spreker uit X, dat de kinderen in uwe stad, en de dochters van de arbeiders uwer stokeryen, uwer spinneryen, uwer bouwlanden en uwer branderyen, meent ge dat die allen u zullen tegemoetstroomen met zoetgalmend gejuich? Meent ge dat de turfdragers ten uwent de paarden zullen afspannen van uw wagen, als ge ongekamerd terugkeert? Denkt ge dat de notaris en de ontvanger u een feest zullen aanbieden, een feest met schilpadsoep, met toasten en levedekonings, alsof gyzelf de koning waart? Denkt ge dat één boer u zal toeroepen: „gnaevend zamen,” als hy weet dat ge door de thans voorgestelde wet zyt veroordeeld tot overbodigheid? Meent ge dat de burgemeester u de vuurtest zal reiken voor uw pyp, als die pyp in treurige kamerloosheid niet meer branden mag tot heil van 't vaderland? Meent gy in 't eind... doch wat behoef ik verder te vragen, geacht lid uit X, ... ik zie dat gy getroffen zyt. Ik zie dat myne rede uit het hart, is gegaan tot het hart, en ik zal de fyngvoeligheid der vergadering, — welker leden ik allen persoonlyk de meeste achting toedraag — sparen voor de ysselykheden der schildering van 't lot dat ons allen wacht wanneer de voorgestelde wet tot stand komt.

Maar, zeer geachte leden, het is niet de *strekking* van die wet, het is de gebrekkige *redaktie* van die wet, die over ons al de ellende zou uitstrooijen die ik nog maar kortelyk aanstipte, en die my stof geven zou tot eene redevoering nog langer dan die andere... die ge nooit kunt vergeten omdat gy ze nooit hebt gehoord.

De *redaktie* deugt niet. Al myn kiezers zyn 't dáárover eens dat „het goede” moet worden *vastgesteld by de wet*, maar, myne heeren zeer geachte medeleden, dat moet niet geschieden by éene wet!...

Juicht, geachte medeleden uit X, uit Y en uit Z, ... juicht,

schryft aan uwe vrouwen, boeren, arbeiders, kiezers en medeleden van alle mogelyke „Gezelligheden:...” al het „goede” zal worden vastgesteld by de wet, en tóch zal er altyd een parlement noodig syn, tóch zal er, altyd door, behoefte wezen aan *nieuwe wetten*.

Dit aantetoonen zal my stof geven tot het tweede deel myner redevoering.”

(Suikerwater.)

— „Ja, al „het goede” zal worden bepaald, vastgesteld, geschapen door de wet! Maar, zeer geachte leden, dat alles moet niet geschieden door ééne wet.

De thans vastgestelde die getuigt van eene onvergeeflyke — in bureaumannen onbegrypelyke, en, ik moet dit erkennen, zeer ongewone — korthed, moet worden afgestemd, doch onder uitdrukkelijke verklaring dat de kamer zich geheel en al vereenigt met het principe des ministers, voor wien de leden der kamer persoonlyk de meest mogelyke achting koesteren. Vervolgens behooren wy dien minister — ditmaal onder betuiging onzer zeer byzondere achting — in overweging te geven het „goede” te verdeelen in zoovele onderdeelen als eenigzins mogelyk is, om dan voor elk onderdeel eene nieuwe op zichzelfstaande wet ter tafel te brengen.

Ziedaar, geachte medeleden, de oplossing van het vraagstuk om al 't „goede” vaststellen by de wet, en toch, altyd door, behoefte te blyven houden aan nieuwe wetten, dat is: aan geachte leden van dit parlement.

(Hier wenkt de spreker naar de tribune: gejuich op de tribune.)

— „Wat my betreft, myne heeren, zeer geachte medeleden,

ik wil toonen dat ik een man ben van zaken, iemand die een vyand is van holle theoriën en een vurig aanhanger tevens van onze gezegende grondwet, dewelke aan een zeventigtal ingezetenen, die welligt anders voor een groot deel niets zouden wesen, den schyn waarborgt dat ze iets zyn.

Ja myne heeren, dat wil ik u toonen, en daar ik eigenlyk kapitalist ben van beroep, heb ik den weinigen tyd dien myn bedryvige werkkring my overlaat, benuttigd om een twintigtal wetten uittedenken die alle het „goede” bevorderen, wat zeg ik, die het „goede” vaststellen. 't Spreekt vanzelf, myne Heeren, dat er nog meer te maken zyn, ... dat is 't voornaamste. Schryft dat gerust naar huis.”...

(Hier behoort de spreker te hoesten. Hy haalt een rol uit den zak en leest:)

Eerste wet. Alle jonge dochters zullen, te beginnen met ... (myne heeren, gy begrypt, hoop ik, dat de tyd van ingang afhangt van 't oogenblik waarop de wet behandeld wordt. Ook verzoek ik te mogen verschoond wesen van de herhaling der clause dat de ministers zullen zorgdragen voor de uitvoering. Eens voor altyd, de ministers voeren alles uit.) Alle jonge dochters zullen voortaan zachtmoedig zyn, geduldig, inschikkelyk, tevreden en schoon.

Nota van toelichting. Ik heb er niet tegen deze wet te splitsen in zooveel deelen als er deugden kunnen bedacht worden. Als men overigens nog bovendien mogt verkiezen afzonderlyke wetten te maken voor de blonde, voor de bruine, voor de onzekerharige, 't is my wel. Nog eene andere, zeer nuttige splitsing is mogelyk. Men kan de meisjes verdeelen naar provinciën, naar steden, dorpen, gehuchten, huisgezinnen, ja zelfs men zou *elke* jonkvrouw kunnen maken tot het onderwerp van zooveel wetten als er goede hoedanigheden bestaan. Ik gis, maar hiervan ben

ik niet zeker, dat die hoedanigheden nog zouden kunnen worden gesplitst in onder-hoedanigheden. Hoe dit zy, men ziet dat myn denkbeeld over de verdeeling van „het goede” onuitputtelyk vruchtbaar is. Ik verzoek de heeren dat naar huis te schryven.

Tweeds wet. Er zal geen hagel vallen zoolang 't gewas op het veld staat

Nota van toelichting. Men kan hiervan maken een boekweitwet, een koorwet, een roggewet, een haverwet, enz. En na 't aangegeven idee over de splitsing van de jonkvrouwelyke deugden, vermeen ik hier, even als by de volgende wetten, eens vooral te mogen achterwege laten optemerkken hoevele duizende wetten er te maken vallen uit elke wet die ik voorstel.

Derde wet. Niemand zal zyn been breken.

Vierde wet. Bankroeten zyn afgeschaft.

Vyfde wet. Al de leden van de tweede kamer zullen bekwaam zyn, en verstaanbaar spreken.

Zesde wet. Alle verkeerde begrippen worden ingetrokken.

Zevende wet. Ieder inwoner van den staat zal behoorlyk gevoed worden.

Achste wet. Er zal geen inbraak plaats hebben by diefstal.

Negende wet. Alle landeryen worden vergroot.

Tiende wet. Elk ingezetene zal voortaan juist zoo denken als de ministers die den staat regeren.

Elfde wet. Een gouverneur generaal in Indië zal Engelsch verstaan om Pope te kunnen lezen.

Twaalfde wet. Kostschoolkinderen, militairen en gouvernements arbeidslui zullen zich ontdoen van alle begeerte naar voedsel.

Dertiende wet. Er wordt voortaan niet geonweêrd voor twaalf uren in den nacht (middelbare tyd).

Veertiende wet. Alle ziekten die onaangenaam zyn voor de patienten worden ingetrokken.

Vyftiende wet. Geen jeugdig Nederlander zal onbekwaam en lummelig zyn.

Zestiende wet. Geen bejaard Nederlander zal onbekwaam wezen en saai.

Zeventiende wet. Er zullen dertien witte boonen groeijen in één snyboon.

Achttiende wet. Men zal voor weinig geld zich even veel gemakken aanschaffen als voor veel geld.

Negentiende wet. Alle visch uit de Indische zee zal in Holland te verkrygen zyn om niet.

Nota van toelichting. Deze wet heb ik van een vriend die hoogleeraar is in de protéïne.

Twintigste wet. De Javaan zal arbeiden uit vryen wil. . .”

Maar dat is domheid, dwaasheid, onzin, krankzinnigheid en nonsens. . .

Juist, dat is NONSENS, . . .

WAT TE BEWYZEN WAS ALWEÊR, . . . GEACHTE HOORDERS.

VRYWILLIGE ARBEID IS WENSCHELYK.

HET IS ONGERYMD VRYEN WIL TE DECRETEREN BY EENE WET. HET IS EVEN ONGERYMD TE REDENEREN, TE DISCUSSIËREN, TE PARLEMENTEREN OVER — ONVERSCHILLIG VÓÓR OF TEGEN — ZULK EEN WET. (*Duitsenplatory.*)

Ik meen u gebragt te hebben tot de erkenenis van deze beide waarheden, en alweder moet ik u verzoeken dit eens vooral te mogen constateren, opdat ik dáárop althans niet zal moeten terugkomen.

Om verschooning te verdienen, of juister om u te doen inzien dat ik verschooning verdien voor de *soort* van bewysvoering door my toegepast op de beide stellingen, die ik alzoo de vryheid neem met dagbladschryvers-lankdradigheid vooroptstellen, voel ik my verplicht, vóór ik mag overgaan tot het derde deel dezer verhandeling, u een kleine geschiedenis te verhalen die nooit gebeurd is.

In zeker land heerschte beweging, onrust, tweespalt, . . . *agitatie*. Er bestond een verschil van gevoelen, dat zeer diep ingreep in alle mogelyke „eerste beginselen.” Vaders haatten en ontërfden hunne zoons. Vrouwen verlieten hunne mannen, winkeliers hun toonbank en geldlâ, . . . neen, zóóver ging de agitatie niet, maar ze ging toch héél ver.

Wyl die *agitatie* nadeelig werkte op den loop der zaken, — zooals *alle* agitatiën, — werden er zeventig wyze lieden benoemd, — septuaginta, een ominous getal — zeventig wyzen alzoo met witte haren en overvloeiende van persoonlyke geachtheid, om de zaak die 't volk zoo agiteerde, tot klaarheid te brengen.

Die wyzen dachten diep. na, en spraken veel. Zy spraken

veel, en dachten soms zeer diep na. Eenigen hunner spraken veel zonder zoo heel diep natedenken. Ook waren er die spraken zonder nadenken in 't geheel.

En onder hen die spraken, waren er die verstaan werden, van tyd tot tyd.

Maar onder de sprekers die verstaan werden, werd er geen enkele begrepen.

Ik laat nu daar of ze niet *wilden* begrepen worden, — of men zich in 't land, waarvan ik spreek, toelegde op *duitsplatory*, — maar zeker is 't dat, na lang getwist, na veel gespreks, het volk even wys was als tevoren.

Vaders hielden zich onophoudelyk bezig met ontërven hunner zoons. Vrouwen gingen voort haar mannen te verlaten. Winkeliers... neen, zóóver ging de agitatie niet, maar toch altyd door, héél ver.

En de wyzen werden hoe langer hoe witter van haren. En hunne persoonlyke achtenswaardigheid werd gedurig achtenswaardiger en persoonlyker. En zy spraken, ... zy spraken, ...

Maar de agitatie duurde voort. Het volk werd niet wyzer. Vaders... ge weet de rest.

De deftigheid der septuaginta klom tot hooge ernst.

Hun ernst werd plegtig.

De plegtigheid ging over in 't aandoenlyke.

't Volk was dan ook aangedaan. Maar 't was door de zeer onprettige aandoening, die men agitatie noemt, en geenzins door

de meer gewenschte aandoening der erkentelykheid voor bekomen licht in de duisternis.

En de vaders . . . ja, dat weet ge al.

Met verfoejlyke tuchteloosheid heb ik verzuimd u medete-deelen, waarin dan toch het verschilpunt gelegen was. Ziehier. De vraag die 't volk agiteerde; die de zoons ontërfde; die de vrouwen afdreef van de mannen; die de winkeliers, . . . neen, de winkeliers niet; . . . de vraag die de septuaginta zoo bezig hield, met behoud van persoonlyke achting, die vraag was deze:

„heeft de heilige DIONYSIUS, na zyn dood, gewandeld met z'n hoofd onder den regter-arm of onder den linker-arm?”

Toen kwam er een eenvoudig man in 't land die geen witte haren had, en persoonlyk volstrekt niet geacht was. Hy zeide tot het volk: „Lieve menschen, DIONYSIUS heeft na z'n dood *niet* gewandeld. Hy heeft z'n hoofd *niet* onder den arm genomen, noch onder den linker-arm, noch onder den regter-arm . . .”¹⁾

Het volk gooide dien man met vuil. Dat spreekt vanzelf. Ook de ontërfde zonen gooiden meê. Dat hadden ze niet moeten doen, *zy* vooral niet. En ziet, de verzoeking om met vuil te werpen, was zelfs den winkeliers te sterk. Ditmaal verlieten ze voor een oogenblik geldlâ en toonbank.

Maar de man die niet persoonlyk geacht was en geen witte haren had, bedacht een middel om een eind te maken aan de nuttelooze agitatie van 't volk, en aan de even nuttelooze, —

---

¹⁾ Dat zeide hy in de *Amsterdamsche Courant* van ruim twee jaar geleden, die ik reeds aanhaalde. En hy zeide 't later dikwyls, maar altyd te vergeefs. 't Was te eenvoudig.

onverstane en onbegrepen — deftigheid der septuaginta. Hy nam een stoel, ging er op staan, en sprak:

Hoort, burgers, hoort het woord dat tot u wordt gesproken over, en wel dóór den heiligen DIONYSIUS. Hy is my verschenen in den droom, en heeft me verzocht u allen te groeten. Hy laat u zeer bedanken voor uw yver in de regter-linkerkwestie. Doch die goede heilige wil niet dat gy te ver zoudt gaan in uw vurig streven naar waarheid, dat ge een offer worden zoudt van uw onleschbaren dorst naar geregtigheid. Daarom, o edele vaders, ontërfde zonen, weggeloopte vrouwen, en wat dies meer zy, hoort wat de heilige man my gezegd heeft, en maakt terstond een eind aan uw agitatie:

Ter voorkoming van nayver tusschen zyne beide armen, heeft de onvolprezen DIONYSIUS na z'n onthoofding, zyn ligchaam tusschen de tanden genomen, en zóó is hy voortgewandeld . . .

't Volk juichte. De redenaar werd bekranst. Ieder was tevreden. Ieder, . . . behalve de Septuaginters die ietwat verloren hadden van hun gewigt, hun aanzien en hunne persoonlyke geachteid . . .

Of *gy* nu, zeer geachte hoorders, juichen zult, en my bekransen, nadat ik u in de twee eerste deelen myner rede het spottelyke heb onder 't oog gebragt van uw *regter-linkerkwestie*, weet ik niet. Ik twyfel daaraan. Ik heb reden weinig staat te maken op uwe regtvaardigheid; en de vertelling van DIONYSIUS had niet ten doel u toejuiching of kransen aftelokken voor *zotternyen*, nadat ge my die toejuiching hadt ontzegt voor al de *ernst* die ik u gaf, — doch veelëer myself te wapenen tegen de beschuldiging dat ik myn toon zoek . . .

Ziehier: (*Havelaar* pag. zooveel.)

„Vervloekt dat verontwaardiging en droefheid zoo vaak zich kleeden in 't lappenpak van de satire! Vervloekt dat een traan

om begrepen te worden, moet verzeld gaan van gegryns! Of is 't de schuld myner onbedrevenheid, dat ik geen woorden vind om de diepte te peilen van de wonde die er kankert aan ons staatsbestuur, zonder myn styl te zoeken by FIGARO of POLICHINEL?

Styl... ja! Daar liggen stukken vóór my waarin styl is, styl die aantoonde dat er een *mensch* in de buurt was; een mensch wien 't de moeite waard geweest ware de hand te reiken. En wat heeft die styl den armen HAVELAAR gebaat? *Hy* vertaalde zyn tranen niet in gegryns, hy spotte niet, hy zocht niet te treffen door bontheid van kleur, of door de grappen van den uitroeper voor de kermistent, ... wat heeft het hem gebaat? ...

Weg met gemoedelyke taal, weg met zachtheid, rondborstigheid, duidelykheid, eenvoud, gevoel; weg met al wat herinnert aan HORATIUS' *justum ac tenacem*; ... trompetten hier, en scherp gekletter van bekkenslag, en gesis van vuurpylen, en gekras van valsche snaren, en hier en daar een waar woord, dat het meê insluipe als verboden waar, onder bedekking van zooveel getrommel en zooveel gefluit...

Styl... *Hy* had styl...

En wat heeft het hem gebaat?

Als ik dus wil worden gehoord, — en verstaan vooral, — moet ik *anders* schryven dan hy...

Ja, dan moet ik anders schryven, zeer geachte hoorders, en anders spreken ook. Daaraan hebt gy te danken die treffende historie van DIONYSIUS. Vermaakt er u meê.

En nu, dunkt me, kan ik overgaan tot het derde gedeelte myner preêk, waarin ik eenige beschouwingen wensch medetedeelen...

Naar den duivel met die preëk en die beschouwingen in een derdedeelig lystje. Naar den duivel met uw gareel waarin 'k niet loopen wil, gy die geen paard begrypt zonder juk, geen leest zonder keurslyf, geen taal zonder spraakkunst, en geen waarheid zonder peperhuis, waarin ze ligt opgerold, toegevouwen, platgedrukt, inééngefrommeld als een theater-affiche van de vorige keer.

Naar den duivel met uw schoolmeestery, gy die meent dat schryven of spreken iets anders is dan 't weêrgeven van de indrukken der ziel. Gy die dáárom van die ziel een *talent* hebt gemaakt, om *uw* aangeleerd, verschoold talent voor *ziel* te laten doorgaan, en alzoo dat talent te maken tot materie van een beroep „dat wat gééft.”

Voort, ... terug naar uw schoolbank, gy meesters in dingen die men niet leert; gy volleerden in zaken die ge hadt moeten *voelen*, vóór ge iets leerdet. Weg, preëkers, babbelaars, redevoeringhouërs, spreek-, praat-, redeneer-, vertoog-, pleit-, verhandelkranen, à raison van zooveel woorden in 't uur, van zooveel centen 't woord. Weg handelaars in de waarheid, tegen honderd liters in de minuut, debitanten en splitters van gevoel in volzinnen groot en klein, by den emmer en by 't maatje. . .

Gy hebt het volk bedorven, gy schriftgeleerden, *gy, gy, gy*. . .

Gy, met uw gepraat over dingen die vanzelf spreken. *Gy*, met uw gepraat over dingen die in 't geheel niet spreken. *Gy*, met uw regterzy en uw linkerzy. *Gy* met uw behoud en uw liberalisme. *Gy* met uw „eerste beginselen”, die onmisbare bondgenooten van elke beginselloosheid. *Gy* met uw deftigheid en witharige wysheid. *Gy* met uwe duitenplatory dat is: *gy* met uw *bedrog*. . . *Gy* hebt het volk bedorven.

En ge huist, als vuil ongedierte, niet alleen in de plooiën van de toga der volksvertegenwoordigers, — van hen, beter die 't volk volstrekt niet vertegenwoordigen, — *gy* nestelt

overal waar ge kunt plaatsvinden tusschen naad of vouw der bedekking van de een of andere deftigheid. Gy sprekers, praters, schryvers, redenaars, preëkers, ...

AAN DEN UITGEVER.

Waarde D'ABLAING!

Neen, er zal niet gezegd worden dat niemand *beproofde* den vloek te bezweren die er rust op het volk. 't Zal niet gezegd worden dat niemand de ziekte *aantastte*, de rottende ziekte waaraan dat volk lydt: de LEUGEN. Ik zal doen wat ik kan.

Ik verzoek U de uitgaaf op U te nemen van een werk dat ik zoo even bedacht heb. Ik zal u elke week een vel druks leveren, — ja, als ik 'n kamer heb waar ik rustig zitten kan, twee vellen in de week. Ik verbind my voorloopig tot het schryven van zes en twintig vellen, dat is dus — als ik *geen* goede kamer heb, — voor een half jaar.

Geef dat uit naar uw goeddunken. By intekening, zonder intekening, ... voor veel geld, voor weinig geld, 't scheelt my niet.

Ik zal in dat schryven trachten naar *waarheid* ...

Dat is myn program. Dat is myn eenig program.

Ik zal geven: *verhalen, vertellingen, geschiedenissen, parabelen, opmerkingen, herinneringen, romans, voorspellingen, mededeelingen, paradozen* ...

Ik hoop dat er een idee zal liggen in elk verhaal, in elke mededeeling, in elke opmerking.

Noem dus myn werk: IDEEN, . . . anders niet.

En schryf er boven: „*een zaaijer ging uit om te zaaijen.*”

Kondig het terstond aan. Dat werk zal de vaan wezen die ik ophef, en hooghoud . . . *parceque suivre bannière ne peux.*

Ja, dat zal ik doen. En nu de vrye arbeid!

Ik zou u op schoolsche gronden kunnen betoogen, lezer, dat de zysprong dien ik my zooëven veroorloofde, volstrekt noodig was in myne bewysvoering, en ik, die zoo op eenmaal den weg verliet waarop wy te zamen wandelden, begin intezien dat ik waarachtig meer talent had dan ikzelf wist. Let eens goed op, ik zal u een kykje openen achter de schermen.

Toen ik een paar bladzyden geleden, den *Havelaar* opsloeg, om die passage uitteschryven, waarin ik my beklaag over de ellendige noodzakelykheid om u grappen te verkoopen, wyl ge anders niet zoudt luisteren, werd ik innig bedroefd. Want ik las daar . . . ik las . . . ik las . . .

Alles kwam my zoo voor den geest terug; . . . ik riep gedurig: „myn god, 't is toch wáár wat ik daar schreef; 't is toch wáár dat ik daar myn pligt deed in levensgevaar; 't is toch wáár dat ik arm en onmagtig vertrok van *Lebak* met vrouw en kind; 't is toch wáár dat ik sedert dien tyd niet heb opgehouden bitter te lyden om 't vervullen van myn pligt; 't is toch wáár dat we dat alles hebben gedragen met geduld, met waardigheid en met moed . . .

Dat alles is toch de waarheid, o myn God! . . .

En 't staat toch geschreven in dat boek. En al staat daarin niet *alles* geschreven, omdat alles niet geschreven worden kán,

er staat toch genoeg in dat boek, om te doen begrypen ook wat ik niet schreef...

En dat boek was „zoo mooi,” zeiden ze, en ze lezen dat zoo gretig, zoo met vooringenomenheid, en zoo overal....

En toch... toch... toch is er geen regt gedaan. Toch ben ik even ver alsof myn boek niet „mooi” was geweest. Even ver alsof er niet zooveel tranen waren gevallen op dat handschrift...

Toen ben ik verdrietig en bitter geworden.

En ik zocht de oorzaak die 't regtdoen in myn zaak had in den weg gestaan, en ik vond die in de ziekte waaraan gy lydt, Nederlanders, ik vond die in uwe rottende ziekte... *leugen*.

Immers ik heb u de waarheid gezegd, en gylieden hebt niet gehoord.

En dagelyks verkondigt men u leugens, en gy luistert.

Daarom ben ik op eenmaal terzy gesprongen, en legde myn vloekbrief neêr voor de woning dergenen die u bedriegen. Daarom spykerde ik in 't voorbygaan de konde myner vete aan de poort der roofridders, die op geestelyk gebied uw gemoed prysverklaren, en hun hoogheid ophouden door diefstal.

In de middeneeuwen nam men het volk geld en goed af. Dat heette adel in die dagen.

Hoe hooger het roofslot, hoe onbereikbaarder de dief, ... hoe hooger adel.

Thans neemt men u de waarheid af. En dat heet geleerdheid, godsdienst, in deze dagen.

En hoe hooger de preëkstoele, hoe verhevener de kathedre, hoe deftiger 't gestoelte, . . . hoe meer geleerdheid, hoe meer godsdienst, hoe meer zedelykheid.

Toen de boeren te hoop liepen, bleek 't gauw dat de ridders de sterksten niet waren, en dat ze alleen den meester spelen konden, zoolang de goëgemeente vergat dat er verzet mogelyk was.

En gy, eenvoudige lieden van gezond verstand, bedenkt dat de tabberd der geestroovende leugensprekers niet van sterker maaksel is, dan de harnassen der goed- en geldroovende dieven van adel.

Er is maar één adel. Eén adel, die harnas behoefl noch tabberd. Zyn strydperk is het *licht*; zyn schild is de *waarheid*; zyn kampregter de *geschiedenis der menschheid* en zyn zwaard is het *woord*.

Dat woord zal ik naar de mate myner kracht tot u spreken in deze brochure en in de „*Ideën*” die ik van plan ben uittegeven. Daarin zal ik neërleggen wat er omgaat in myn ziel . . .

— Ei, zegt ge, en uwe verdediging van den zysprong? Uw beloofd kykje achter de schermen? . . .

't Is waar. Ik had niet van ziel moeten spreken. Die zysprong was een oratorische kunstgreep om u vertrouwen in te boezemen op alles wat ik verder zeggen zal. Dat is nu wat de heeren noemen talent.

Lezer, als ge goed hebt opgelet, dan verstaat ge nu die kunsten ook. En als ge niets anders te doen hebt, kunt ge terstond ideën uitgeven en meëschryven over vryen arbeid. Maar, eilieve, nu ik u zoo goedmoedig in staat stel, om evenveel talent te hebben als de beste, nu ge by ondervinding weet dat zoo'n talent ook voor den minst bevattelyken mensch, te verkrygen is in een paar minuten tyds, nu ik u getoond heb dat het maar „een

weet" is, zooals 't volk zegt, nu zult ge toch wel, eens vooral hoop ik, ophouden eene hoedanigheid te verheffen die veel algemeener is dan laarzenmaken. Dat leert ge zoo gaauw niet.

En als ge nu weér spreekt van talent, houd ik uw geroep daarover, — ja, ik deed dit reeds lang — voor eene gehuchelde „exceptie" ter regtsweigering.

De Javaan is zyn hoofden zeer ondergeschikt. Onderworpenheid aan den wil van zyn erfelyken heer is zyne godsdienst, ¹⁾ eene te sterker godsdienst omdat ze niet in een boek staat Het kultuurstelsel is gebouwd op de verregaande onderdanigheid. Dat stelsel is een kontrakt tusschen de Javaansche hoofden en het nederlandsche Gouvernement om den geringen man uittezuigen voor gezamenlyke rekening. En hoezeer 't nu vanzelf spreekt dat er by zoodanigen handel — ik meen Schwindel, maar vind er geen hollandsch woord voor, — dat daarby sprake is van een leeuwenāandeel in den buit, zou men echter misschien niet op het denkbeeld komen dat er *twee* partes leonis worden afgemen. En toch is dit zoo.

— O, dat kultuurstelsel... roepen de vry-arbeiders.

Ja, dat kultuurstelsel werkt indedaad noodlottig. En ik ben er tégen. Maar ik ben alleen dáárom tegen dat stelsel wyl ik... geen nationaliteit bezit. 't Woord is er uit, ik kan 't niet helpen, en ik neem 't niet terug. My is ARISTIDES nader dan de achtkante boer, al is dan ook deze myn landgenoot. Ik stel het *regt* boven buurtgenootschap, boven provinciegenootschap, boven landgenootschap, boven werelddeelgenootschap, ... en ik ben verwaand genoeg om ieder die daarover anders denkt, ieder die Aristides *niet* voortrekt boven dien ander, te beschuldigen van

---

¹⁾ Ik weet dat velen die onderworpenheid aanvoeren als een bewys voor 't gevaarlyke om een hoofd te straffen. Hierin ligt eene dwaling die ik zal releveren in myn *Ideën*.

verregaande verwaandheid. Partytrekken voor landgenooten omdat ze landgenooten zyn, noem ik zelfverheffing par ricochet. Ik verklaar rondborstig, en naar ik meen nederig, dat het my nooit in het hoofd is gekomen my meer te schatten dan een ander omdat hy niet was geboren in Nederland. Deze nederigheid nu oefent een grooten invloed uit op myne opinie over 't kultuurstelsel. Want ik hoor spreken van „Nederlandsche standpunten,” dat is, van punten waarop ik niet sta, . . . ik die maar een *mensch* ben. En zelfs dat geeft me geen „standpunt” op m'n eigen hand, want als ik een hond ziemishandelen door een *medemensch*, dan trek ik party voor den hond. Ja, dat zou ik doen, al had my 't beest' gebeten, en al waar 't geboren in een andere buurt.

Maar ik begryp, Nederlanders, dat ge niets weten wilt van zoo'n verregaande standpunteloosheid. Welaan, ik zal beproeven u te nopen tot aandacht, door 't spreken van *uw* taal. Ik zal me voor een oogenblik houden alsof ik aandeelen had in uwen staat, en belang by uw welvaart. Ik zal, voor 'n oogenblik altoos, geloofslaan aan alle vaderlandsche deugden, en me aanstellen alsof ikzelf behebt was met die deugden. Ik zal 't kultuurstelsel beschouwen van een *nederlandsch* standpunt . . .

Welnu, dan moet ik betuigen, voor zoover ik heb kunnen nagaan, nooit in eenig land ter wereld, noch op eenig blad der geschiedenis van die wereld, eene zoo kunstmatig-schoone organisatie te hebben aangetroffen; als wy, Nederlanders met Gods hulp, hebben daargesteld in Indië. Wy, eene kleine natie van drie miljoen zielen, hebben middel gevonden om te heerschen over twaalf miljoen Javanen, en ze op geregelde wyze te dwingen tot arbeid. Wy hebben orde geschapen, waar ordeloosheid bestond; nyverheid waar luiheid heerste; veiligheid, — voor Europeanen, — waar vroeger niemand veilig was.

En hoe is dat geschied? Niet dóór het kultuurstelsel, wel is waar, maar toch door *aanwending van 't hoofdenkbeeld des*

kultuurstelsels; ... door dezelfde mechaniek die dat sleisel zoo praktisch maakte. Dat stelsel brengt koffy voort, niet waar? Welnu de toepassing van 't zelfde hoofdidee waaraan we die koffy te danken hebben, brengt iets anders voort dat méér be-
duiden zal dan koffy, zoolang 't geheel grooter is dan een der deelen, *dat hoofdidee brengt voort: HET GEZAG.*

Hoe heet dat hoofdidee? Ziehier, en laat nu in 's hemels naam eenvoud niet gelden als verkeerdheid. Ge hebt aan die eenvoud uw GEZAG in Indië te danken, en de koffy.

Ik zal u dat hoofddenkbeeld duidelyk uitleggen, zoo duidelyk 't my mogelyk is. Maar begin met u te doordringen van de waarheid dat het regeren van *grote* volkeren door een zeer *klein* volk, op verren afstand, met een heel klein leger, niet gemakkelyk is. Zeg niet, zonder nadenken: o dát zou ik ook wel kunnen, en denk aan 't ei van Columbus . . .

Het hoofddenkbeeld van 't kultuurstelsel en van ons GEZAG in Indië, is dit:

De Gouverneur-Generaal houdt in handen een teugel die van afstand tot afstand, zich verdeelt in onderdeelen, welke splitsing weér op nieuw onderscheiden lynen en koorden daartelt, die — weér op hunne beurt gesplitst — zich uitstrekken regts en links, en na herhaalde weêrverdeeling ten laaste elk individu *bereiken, intoomhouden, dwingen* . . . dat is: BEGEREN.

Die teugel — ik spreek altyd als nederlandsch koetsier — is een ware Katholieke kerk van volmaaktheid: Sit ut est, aut non sit. En even als die kerk niet kon worden *uitgevonden*, maar „'t werk is der eeuwen 1),” dat is: het werk van de logica der feiten die 'r voorvielen in die eeuwen, zoo ook is

---

1) NAPOLEON op St. Helena.

de wyze waarop wy Nederlanders regeren in Indië, niet *uitgevonden* door den generaal VAN DEN BOSCH, noch door iemand, maar geheel alleen een gevolg der *noodzakelykheid*. Wilt ge heerschen in Indië, *heersch dan zoo*. Wilt ge *veranderen*, . . . wilt ge hier en daar een zyteugel geven in *andere* hand, dan de hand die den *hoofd*-teugel houdt, . . . wilt ge bykoorden afsnyden, onderlynen scheiden van de moederlyn waarvan ze uitgingen, . . . of — erger nog — wilt ge de onderdeelen van den hoofdtugel dwarsuit-trekken, — regts, — naar boven, — naar beneden, — heen en weër, — scheef en schots, — zóó dat de paarden dol worden . . . *heersch dan NIET*. Geef dan uw GEZAG op . . . en uw koffy.

Nog eens: Sit ut est, aut *non* sit.

Neen dat stelsel is niet *uitgevonden*. Als 't uitgevonden was, zou 't niet zoo goed wezen. Om dit nu te begrypen trachtte men met voorbygang van duitenplaterige dagkwestiën, terug te keeren tot den oorsprong van dat stelsel. Als by de algebra, — die heerlyke logica in kort begrip, — hebbe men slechts de opgave uittedrukken in de eenvoudigste vorm. Wat is die opgave? — „Ik wil koffy.” — Goed:

— Javaan, ik wil koffy.

— Dan moet je maar koffy planten, oogsten, droogen, schillen, roosten, malen. En daarna doe 'r water op, . . . naar ik hoor, want *ik* drink geen koffy.

Men ziet, ik tracht primitief te wezen. Ik spreek van den Javaan, die zelf *geen* koffy dronk. *Nu* doet hy 't. Maar toch is 't antwoord niet goed. Gy zegt:

— Javaan, ik wil koffy.

De Javaan staart u verbaasd aan, wentelt z'n sirie om op den

rooden lip, spuwt, kykt naar de lucht, en wentelt daarna zichzelf om. Want hy lag. En wie hem dat liggen kwalyk neemt, is onregtvaardig, en vergeet dat hyzelf meestal zou liggen, als de nood hem niet dwong tot loopen, staan of kruipen.

En wie 't kwalyk neemt dat de Javaan *niet* antwoordt op de vraag: Javaan, ik wil koffy, ... is óók onregtvaardig, en vergeet dat hyzelf erger zou doen dan niet-antwoorden, wanneer die Javaan hem kwam zeggen: „Hollander, ik wil kaas.”

Hoe 't zy, de Javaan antwoordt niet, en geeft *geen* koffy.

Daar komt een man aan, gevolgd door andere mannen, die allen wat dragen. De een, 'n beteldoos; de tweede, een zonnescherm; de derde, een lans; de vierde, ... 't doet er niet toe. Genoeg, ze gaan, allen iets dragende, achter den man, die niets draagt.

En zie uw Javaan, die niet antwoordde, die naar de lucht keek, die z'n sirie omwentelde en zichzelf, ... rigt zich op. Neen, oprigten is 't woord niet, maar ligt niet meer, dat 's waar. Hy hurkt en buigt, en vouwt zich, slaat de handen tegenelkaër en houdt die laag, ... laat z'n hoofd neêrzakken op die handen ...

— Wat is dat? vraagt ge verwonderd.

De man die niets draagt, wenkt. Oogenblikkelyk dagen er van regts en links gewapende mannen op, — neen, gewapend hoeft niet, — die u, — alweër op een wenk van dien nietsdragenden man — aangrypen, binden, mishandelen en 't land uitgooijen.

Daarop gaat ge naar huis, ... 't moet wel. Ge doet verslag aan de Kamer van *Dordrecht* of aan de Kamer van *Enkhuizen* ...

Lieve hemel, ik merk daar dat ik de geschiedenis vertel van de oude „edele” Oost-Indische Compagnie. Des te beter.

Gy doet verslag van uw wedervaren aan die Kamer. Daar 't een Kamer is, spreekt het vanzelf dat ze begint met u niet te begrypen, en dat ze daarop verhandelingen houdt over zaken, die volstrekt niet diënen tot de *zaak*. Eindelyk zegt een lid:

Maar, Sieur ¹⁾, als je inplaats van den Javaan, die lag en hurkte, eens den man had aangesproken, die ging en niets droeg? . . . Doe dat eens, groet hem vriendelyk van ons allen en zeg: „Weledele heer, zou je de goedheid willen hebben den man die daar ligt, te zeggen dat hy wat koffy plant . . . je mag meêdrinken . . .”

— Dat 's een idee, roept de heele Kamer van *Dordrecht of Enkhuizen*.

Nu sla ik honderd jaar over, of meer.

Na wat sukkelens, zyt ge er toe geraakt vrienden te worden met den man, voor wien de liggende Javaan opstond en neêrhurkte. Ge begrypt elkaêr, als . . . neen, ik wil schryven als Nederlander, ge begrypt elkaêr wel, maar niet comme deux larrons en foire. Ge begrypt elkaêr als twee heele brave menschen, die zamen eene speculatie bespreken.

Wie nu meent dat de Javaan — *op dezen oogenblik* — te dwingen is tot opstaan, neêrhurken, weêropstaan en koffy planten, op *andere* wyze dan ik meêdeelde in m'n zeer verkorte geschiedenis van de „edele” Compagnie, bedriegt zich.

---

¹⁾ *Sieur*. Dit was de titel van sommige beambten der „edele” compagnie. *Heer, mynheer* was hooger. Zie VALENTYN. Een dominé was een *heer*, geloof ik, en VALENTYN was een dominé. Voor wien 't aardig vindt vertel ik hierby dat ik te *Ambon* in VALENTYNS huis gewoond heb. Althans op myn huis sloegen al de afmetingen die hy in zyn bekend werk opgeeft als maat van 't zyne. Ook straat en buurt klopten. Men vindt over 't geheel in de Molukken onëindig meer herinneringen aan de oude Compagnie, dan te *Batavia* of op *Java*.

— Ei, en gyzelf hebt gezegd, hy zou arbeiden uit vrye keuze, als men hem niet...

— Zwyg, bid ik u, ... laat ons *Nederlanders* blyven, en dus 't woord niet noemen, dat gy noemen woudt. Ja, dat heb ik gezegd. De Javaan zal arbeiden uit vryen wil, zoodra hy, ... of liever *eenigen tyd* nà dat hy zal verlost wezen van ... ik zelf weet niet hoe ik 't zeggen moet in 't *nederlandsch*, nadat hy zal bevryd zyn van ... ja zoo is 't, nadat hy verlost zal wezen van 't ondergàan der nederlandsche deugden. Beter, nederlanders, kan ik me niet uitdrukken.

Maar zóólang die deugden den Javaan overstelpen met modest genot van ontbering, zoolang die deugden hem alle welvaart doen schuwen uit onbekendheid, alle weelde als schadelyk voor de ziel, alle hebzucht als 'n onmogelykheid ... zóólang zal de Javaan zich *niet* omkeeren, *niet* opstaan, *niet* planten, dan op den wenk, van den man, die niets draagt.

Ik hoop dat alle vroegere, tegenwoordige en toekomstige Gouverneurs-Generaal my zullen vergeven dat ik hen voor een oogenblik maakte tot de automedons van 't groote voertuig dat Insulinde heet. Ik had die vergelyking noodig om eenigermate aantetoonen hoe, — en hoe alleen — 't *gezag* kan worden gehandhaafd. Maar om de wyze te schetsen, waarop de *vruchten* van dat *gezag* worden ingeöogst, heb ik een beeld noodig dat ik zoeken moet in anderen kring dan de stalhouëry.

Gy hebt hoop ik voor den geest dien hoofdteugel waarvan ik sprak, al die by-, onder-, neventeugels? 't Is een *Cat o' nine tails*, vind ik, maar met oneindig meer dan *negen* staarten. — Welnu, verander al die lynen in *buisen*, zet de dunne twintigmaal onderverdeelde twaalf-miljoen by-buisjes op de borst

van twaalf miljoen Javanen, breng een zuiger, een flinke stoomzuiger aan op de hoofdbuis, — en daarna...

Pomp, ... pomp, ... pomp zeg ik u, **pomp** voor den duivel, ... en voor **Nederland**.

Dát is 't kultuurstelsel. Men moet een hottentot wezen of een *mensch*, om 't niet mooi te vinden. Maar van een nederlandsch standpunt blyf ik beweren, dat het overvloeit van katholieke schoonheid. Sit ut est, aut *non* sit

Sit ut *est*. Het blyve zóó als 't is. Ja, zóó moet het blyven tot de Javaan ... enz., want we zyn zoo ver nog niet.

Zóó moet dat stelsel blyven; zóó als 't *beschreven* staat; zóó als de *bedoeling* was, en tevens zoo als de zeer duidelyk *uitgedrukte* bedoeling was van den wetgever: de *Indische Staatsbladen*.

Maar als ik zeg: zóó moet het stelsel blyven, beweer ik daarmee niet: de in dat stelsel door slymerige residenten of onbekwame en luije Gouverneurs-Generaal tusschengeschoven domheden. Die moeten *niet* blyven. Dáártegen trok ik te velde in m'n *Havelaar*, en *niet* tegen 't stelsel zelf.

Want, op dezen oogenblik, kunnen we dat stelsel niet missen. Het is noodig dat stelsel te behouden, niet wyl 't ons *koffy* geeft, maar omdat het ons *gezag* geeft, en als 't gezag verloren is, valt er niets meer te stelselen.

De wetgever, — ik heb een hekel aan dat woord, maar ik sta nog altyd op m'n nederlandsch standpunt, — de wetgever heeft niet bedoeld het *gezagstelsel* te geven als iets vriendelyks, iets liefelyks, iets sentimenteels, — er wordt in de *staatsbladen* niet gesproken van Arkadie, — maar de wetgever heeft, geleid door de opmerking dat tweemaal twee vier is, en dat de Javaan z'n hoofden gehoorzaamt, dat stelsel uitgev... neen, waarachtig niet, hy heeft onder woorden gebragt, met name genoemd, en gereglementeerd *wat hy vond*. En hy heeft begrepen, voorzien en *gevreesd* dat de drang der omstandigheden, — de

noodzakelykheid, — hier en daar een nadeeligen invloed hebben zou op de algemeene welvaart, en daardoor op de geregelde, practische, voortdurend productieve werking van dat stelsel.

Dit moet hy voorzien hebben. 't Kan niet anders. En dat kan ik bewyzen, a priori en a posteriori.

a priori: een buis op de borst, en een stoompomp op 'n hoofdbuis...

Zelfs geen wetgever is zóó dom dat hy niet begrypen zou hoe onaangenaam dat is voor zoo'n borst.

a posteriori: de Staatsbladen vloeijen over van menschlievende bepalingen. Een oogenblik... ik heb dit méér gezegd. Ik citeer gaarne, als 't me dient om aantetoonen dat ik methodischer ben dan men meent, en dat ik niets uitvind pour le besoin de ma cause...

.....

Neen, 'k wil niet bladeren in dat boek. Zoek maar op, lezer, of ik niet dáárin gezegd heb, ja of niet dat heele boek vól is van bewyzen: „dat de bepalingen zoo slecht niet zouden wezen, als ze maar werden gehandhaafd.” — „Dat er zoo veel eeden en verzekeringen en betuigingen worden gevorderd om den geringen man te beschermen.” — Zie voorts dat alerbelangrykste vyf en vyftigste artikel van 't regerings-reglement dat ik bovenaan zette voor dit tweede deel myner brochure. Lees, als ge ze krygen kunt, de indische staatsbladen zelf... overal zult gy vinden verzachtende, goedaardige, welwillende, menschlievende, beschermende bepalingen...

O, in menigte. Maar...

ZE WORDEN NIET GEHANDHAAFD. Dat ziet ge in den *Havelaar*

Althans dat kunt ge'r uit zien, als 't u te doen is om waarheid. — De havelaarszaak is geen stryd tegen de wet, maar een stryd tegen 't *verkrachten* van de wet.

Overal bemerkt men dat de wetgever, de in dit geval zeer bekwame chirurgien die de buizen zetten moest en besturen, meely had met den patient. Gedurig spreekt hy dezen een vriendelyk woordje toe. Gedurig vermaant hy de omstanders — d. i. de personen die hem moeten helpen: de indische ambtenaren — tot kalnte, tot inschikkelykheid, tot zachtheid. Telkens waarschuwt hy voor overdryving. En overal zegt hy: „Chut, de lyder wil spreken, wy willen hooren wat hy te zeggen heeft.” („*de Gouverneur-Generaal zorgt dat iederen inlander overal de gelegenheid worde gegeven, vryelyk zyn kluchten intebrengen.* Regeringsreglement en *alle* indische reglementen. Is dat *duidelyk?*“)

Maar die omstanders, die *onderbuisvoerders* weten dat alles beter. Zy hebben uitgevonden, — pour tout de bon: *uitgevonden*, ditmaal, — een „*geest van 't gowernement*“ die den wetgever onbekend was; die 't gezagstelsel maakt tot een vloek, in plaatse van 't te houden als een noodzakelyk kwaad van 't oogenblik, zooals 't anders wezen zou; een „*geest van 't gowernement*“ die 't schipperen voorschryft als wysheid, het toeknypen van den keel des lyders als politiek, het „niet-bemoelijyken“ van deze of gene excellentie als diplomatische courtoisie; een geest die — dat beken ik — 't beste middel aangeeft om op den ouden dag heel prettig en kalm te leven van een makelyk verdiend, — neen van een *onverdiend*, — pensioen.

De wetgever, — d. i. de in Indië bestaande *toestanden uitgedrukt* in de *bepalingen* — heeft begrepen dat er noodig was, vóór alles, *orde*. Die orde heerst dan ook. De Javaan moest gewoon raken aan gezetten arbeid. Goed. De betaling voor dien arbeid was gering. 't Zy zoo, ze kon stygen later, zoodra nederlandsche nood zou hebben plaats gemaakt voor . . . andere deugden dan de nederlandsche. Maar die kleine betaling aan den

Javaan moest hem dan ook worden uitbetaald; hy moest niet worden mishandeld, geplunderd, vermoord. Ook bedoelde de wetgever niet dat men „Klagers” zou werpen in de rivier om ze te laten afdryven als een „groetgeschenk van de haaijen in 't binnenland aan de haaijen in zee.”

Dat alles bedoelde de wetgever *niet*. Zyn meening — en vooral zyn *belang* — was *niet* dat de patient bezwyken zou.

Overall blykt dat die wetgever gepoogd heeft het noodzakelyk kwaad van zyn, eenvoudig maar praktisch, *gezag* en *kultuur*stelsel, — dat ik trachtte te karakteriseren door vergelyking met teugels en buis — zoo dragelyk te maken als maar eenigzins mogelyk was. En al die voorzorgen leveren 't volkomeu bewys *a posteriori*, dat de toepassers van dat stelsel zeer goed begrepen tot welke misbruiken het zou aanleiding geven. Elke lastgeving tot menschelykheid bewyst vrees voor wreedheid. Elk voorschrift dat beveelt den Javaan te *hooren* waar hy klaagt, bewyst dat men was voorbereid op die klagten, en tevens op onwil om ze aantehooren. Elke wenk tot matiging toont wantrouwen aan op gematigdheid en vrees voor overdryving. Elk beschermend besluit of staatsblad, elke menschlievende resolutie draagt in zich 't bewys dat er bescherming, dat er aansporing tot menschlievendheid noodig was.

Al die staatsbladen, al die besluiten en resolutiën kunt ge lezen. Is 't niet of ge in een nabyliggende kamer gedurig op toon van gezag hoort roepen: „*niet te erg*.” — „Langzaam en voorzigtig, zeg ik u.” — „Spaar hem.” — „Goed, (dat wil zeggen: ik benoem u tot...) maar beloof eerst dat ge zult zorgdragen dat hy niet bezwykt, (ambtsëed) dat men 't niet te erg zal maken... *niet te erg*...”

„NIET TE ERG!”

Als ge dat gedurig hoort aanbevelen in een kamer naast u,

dan springt ge op, ... vergeef me, van een nederlandsch standpunt bezien, rigt ge uw blik langzaam naar 't beschot, en ge roept ... vergeef me nog eens, gy maakt de zeer beredeneerde opmerking:

— Het schynt dat men daar bezig is iemand stelselmatig „niet te erg” te mishandelen ...

Niet te erg ...

G..... Ik geloof 't graag... daar wordt iemand gemarteld in die kamer, en als men 't te erg deed, was 't gaaauw gedaan. —

Alle Staatsbladen nu schryven voor: *niet te erg*.

Van lamme, luije, pensioenjagende residenten, van vrome, kuische, rustlievende, gewetenlooze Gouverneurs-Generaal spreek ik ditmaal niet. Ik heb me nu eenmaal neêrgehogen tot de kwestie van den dag. Ik spreek dus van 't stelsel zoo als dit is *gereglementeerd* in de *Staatsbladen*, en niet over de *afwyking* van dat stelsel.

Het „niet te erg”. — „niet erger dan volstrekt noodig is” — bepaalt zich niet tot voorschriften van algemeene strekking, neen, de wetgever heeft begrepen dat er meer noodig was. Ieder kan ambtenaar worden in Indië, maar niet ieder kan ambtenaar worden by 't *binnenlandsch bestuur*. De keuze van de beamtben die meer onmiddelyk in aanraking komen met den Javaan, wordt geleid door beschouwingen, die — ja, 't is de waarheid — die fyner zyn, meer omvatten, dieper doordringen, dan er zou noodig wezen voor een vader die te beslissen had op een aanzoek om zyn dochter. Daartoe wordt vereischt: beschaving, fatsoen, goede manieren, zedelykheid, zachtmoedigheid, verstand, oordeel, ... kortom, — en, om niet te spreken van de noodigee kennis, we-

tenschap en bekwaamheid ¹⁾. — het corps beampten by 't binnenlandsch bestuur in Indië *moet* zyn — en *is* dat ook naar myn overtuiging in veel opzigten — een *corps d'élite*.

Dat wil zeggen in de vergelykingen, — die ik niet loslaat, want straks zal ik ze nogeens noodig hebben, — dat wil zeggen: dat de uiteinden der dunne onderbuizen die regstreeks in aanraking komen met den Javaan, omzwachteld zyn, en zoo afgerond mogelyk van vorm. Dat wil tevens zeggen: dat de dunne, fyne uiteinden der hierarchische splitsing van den gezagstoom veêrkrachtig moeten wezen, en van 'n stof die niet te ruw is op 't gevoel.

Want de wetgever meende, en hy had gelyk:

Dat het gezagstelsel een noodzakelyk kwaad is.

Dat het, om te kunnen blyven bestaan zoolang 't noodig zal wezen, moest getemperd worden door allerlei maatregelen van voorzorg: NIET TE ERG...

Alle regelen — ho, alle eerste regelen — van styl enz., schryven voor dat men eene vergelyking niet telang moet voortzetten. Ik sprak reeds teveel van buizen en teugels. En ik zal daarvan nog eenmaal spreken, als ik...

Daar vliegt opëens een tal van lui m'n kamer in, die me op deurwaardersmanier sommeren om te leveren: dat derde deel van myn preëk, dat achterwege bleef omdat het preëken me verveelde. 't Is waar, ik had beloofd: eenige *beschouwingen* die zouden aantoonen „*dat niet juist de vryarbeiders den Javaan zul-*

---

¹⁾ *Kennis, wetenschap en bekwaamheid.* Lezer ik verzoek u een uwer Indische kennissen eens ter inzage te vragen de Instructie voor de Controleurs by de Landelyke Inkomsten op Java. Dat is een merkwaardig stuk. Het zal u eenig denkbeeld geven van wat er moet gedaan worden in Indië, om de zaken gaande te houden.

len opvoeren tot vrywilligen arbeid," O die tuchteloosheid! O dat gebrek aan school! O die finale afwezigheid van methode...

— Daar, leest, ... zei 'k tot de derdedeelbegeerige menigte.

Ze lazen, maar riepen: Hm!... Precies als gy, lezer, op pag. 155 van den *Havelaar*, waar ik zoo boos op u werd.

Ze lazen, maar waren niet tevreden. Weêr even als gy, by 't lezen van menige pagina die ik schreef, maar die 'k niet intrek om uw verstoordheid.

En toen ze gelezen hadden, riepen ze met 'n eenparigheid van gevoelen die zeldzaam is by kerkgangers:

— Al wat ge daar zegt doet niet tot de zaak. Wy eischen ons derde deel, en de executie van de vry-arbeiders. Denkt ge dat we uw eerste deel zouden hebben ondergaan met geduld, en uw tweede deel met onderworpen berusting, als 't ons niet ware te doen geweest om uw *derde* deel?

Ik was bang voor al die menschen. Lezer, ge hebt geen begrip van de woede eener menigte die 't derde deel van 'n preêk vraagt.

Zoals altyd, heeft m'n vrouw my geholpen.

— Wel, zeize, daar is het...

— Wat?

— Uw derde deel...

— Waar?

— Dáár!... Zie...

En ze las:

„De Gouverneur-Generaal houdt in handen een teugel . . .”

— Ja, dat weet ik wel, . . . ik heb hem koetsier gemaakt, . . . maar ze zeggen dat dit het KULTUURSTELSEL aangaat.

— Dan hebben ze verkeerd gelezen, 't gaat het stelsel van *gezag* aan. Maar, hoor verder. En, na de alinea te hebben uitgelezen waaraan ze begon, sloeg ze wat over, en las:

„*Wilt* ge veranderen, wilt ge hier en daar een zyteugel geven in *andere* hand dan de hand die den hoofdteugel houdt, . . . wilt ge bykoorden afsnyden, onderlynen scheiden van de moederlyn waarvan ze uitgingen, . . . of — erger nog — wilt ge de onderdeelen van den hoofdteugel dwarsuitrekken, — regts-, links-, naar boven-, naar beneden-, heen en weêr-, scheef en schots, . . . zóó dat de paarden dol worden. . .”

— O, ik begryp, . . . riep ik, en ik preêkte:

Geachte Hoorders! Derde deel. Wilt ge dat de paarden dol worden, . . . neem dan vry-arbeiders. En nu laat ons te zamen. . .

— Neen, zei m'n vrouw; *uit* is 't nog niet. Ik heb de buizen nog. En ze las:

„Verander al de lynen van de *cat o' twelve million o' tails* in *buizen*, zet een flinken stoomzuiger op de hoofdbuis. . .

— Ik begryp u, riep ik, en preêkte nog eens:

Geachte Hoorders. Tweede deel van m'n derde deel. Geef elken aventurier toegang tot de machine, tot de hoofdbuis, tot de onderbuis, tot de kleine nevenbuisjes. . .

Sta hem toe dat hy zyn eigen stoommachine doe werken regtstreeks op de bron. . .

Vergun hem zyn eigen buizen, zyn eigen privatieve, ditmaal *ongezwachtelde* buizen...

Van NIET TE ERG is geen spraak meer...

Vergun hem *die* buizen, de buizen van de WEEDELE HEEREN DROOGSTOPPEL EN CONSORTEN, te plaatsen op de borst van twaalf miljoen Javanen...

Laat hem boren dóór die borst tot hy 't hart raakt...

En dan... ja, dan...

Pomp... pomp... pomp... voor den duivel, ...
om voor de **vry-arbeiders**... ziedaar uw derde deel.

NASCHRIFT.

O, gy wien 't indedaad te doen is om waarheid, veroordeel niet de wyze waarop ik de waarheid trachtte te uiten. Bedenk hoe ik begon met de verklaring dat de kwestie over VRYEN ARBEID *geen* kwestie is; bedenk dat er een eigenaardige betoogtrant vereischt wordt tot het bewyzen van zaken, die alleen daarom bewys noodig hebben wyl ze gedurig, — en met opzet! — werden gesteld in valsch licht. Men betoogt niet het bestaan der zon... men toont de zon. En waar dat niet baat, blyft ook den meest ernstigen beschouwer niets over dan de geessel van Sarcasme.

Maar dikwyls ligt er droefheid in spot, en de vlym der satire wondt niet naar buiten, voor ze 't eigen hart wondde waarin die satire geboren werd. Ja zelfs, waar dat hart *goed* is, moet er véél geleden zyn, en lang gedragen, voor dat laaste, maar scherpste, — wapen zich keert naar *uitwendigen* vyand.

Die smart heb ik bedoeld toen ik sprak van den „menschenvriend die vurig belangstelt in het welzyn zyner medemenschen; die beurtelings hoopt en vreest by 't gadeslaan van elke verandering; die zich opwindt voor een schoon denkbeeld, en gloeit van verontwaardiging als hy dat ziet wegdringen en vertrappen

door wie, voor een oogenblik, sterker zyn dan schoone denkbeelden."

Op die smart doelde ik by 't aanhalen van „den wysgeer die van nit zyne cel aan het volk tracht te leeren wat *waarheid* is, als hy bemerken moet dat zyne stem wordt overschreeuwd door piétistische huichelary of gewinzoekende kwakzalvers;”... toen ik sprak van Sokrates, zoo bitter bedroefd by 't drinken van den gifbeker — niet omdat hy dien beker moest ledigen, maar wyl hy zich hoorde noemen een bederver der jeugd en een verachter der goden.

Die droefheid heb ik bedoeld by 't noemen van „den Christus die zoo treurig staart op Jerusalem, en zich beklaagt dat het niet gewild heeft!”

Zulke kreten van smart — vóór gifbeker of kraishout, heb ik gezegd, — vloeijen niet uit een ongedeerd hart. Dáár moet geleden zyn... dáár is ondervonden.

En hebt ge het regt aanmerking te maken op den toon van iemand die tot u sprak op allerlei wyze... en altyd te vergeefs? Reeds in den *Havelaar* zeide ik dat „myn boek zoo bont was wyl 't een staalkaart wezen moest, opdat ik, die sedert jaren gezocht had naar den toon die verstaan wordt en begrepen, weten zou in 't eind, *hoe* ik moest spreken om ingang te verschaffen aan de waarheid.”

Hebt ge 't regt te klagen over wanklank, gy die zelf de snaren van myn gemoed hebt ontstemd; gy die de muziek myner ziel hebt beantwoord met nog snyender wanklank, met een on-
eërlyk mengsel van gejuich en laauwheid, ... van niet verdien-
den smaad en verraderlyken lof? ...

Maar vóór dien tyd ... ik vraag u, en meermalen nog zal ik

dat vragen, welke fouten zyn er in de voordragt van den brief aan den afgetreden Gouverneur-Generaal, dien ik u te lezen gaf? Welk voorwendsel biedt dat schryven aan tot niet-begrypen, tot niet-weten, tot weigering van regtspraak? Hoe antwoordt gy als men u vraagt, na 't lezen van *dien* brief: ... „Zou 't dan toch wáár zyn dat er *andere* zaken behoorden onderzocht te worden dan de vry-arbeidkwestie waarmede men zoo lang reeds ons bezig houdt?” Zou 't wáár zyn dat er een booze geest van bederf rondwaart, die zyn ziektegevenden adem heenblaast over onze huishouding in Indië? Zou 't wáár zyn wat er staat in dien brief, die nooit weêrsproken is, en nog minder wederlegd? En zoo dat alles waarheid is ...”

Ja, dat *is* de waarheid. En óók waarheid is de gevolgtrekking die daaruit onmisbaar voortvloeit:

ER IS VERROTING IN DEN STAAT, EN DE NAAM VAN DIE VERROTING IS **leugen**.

Of meent ge dat er geen verband is tusschen de havelaarszaak en de kwestien van den dag? Dat verband is naauw, iunig. Maar 't is geen verband van eenheid of gelyksoortigheid, ... 't is verband door tegenstelling.

De Javaan wordt mishandeld. De havelaarszaak heeft aan die waarheid een ligchaam gegeven, en een naam die behooren zal tot de Geschiedenis. Maar de „*kwestien van den dag*” worden, thans nog, als vóór den *Havelaur*, gebruikt om de hoofdzaak te bedekken, te verbergen, te smoren, ... dat is: OM HET VOLK VAN NEDERLAND TE BEDRIEGEN.

Daarom moest ik vóór 't behandelen der zaak die ik uitdrukte op myn titel, begiunen met de aantooning hoe men de hoofd-zaken niet noemde, en tevens van de onwaardigheid dergenen die, tot spreken geroepen, zich voortdurend schuldig maakten aan misdadig zwygen. Ik moest met ruwe hand, — hoe kon het an-

ders? — maskers afrukken van deftigheid, en hier en daar een opperkleed scheuren dat in wyde magistrale plooiën nietigheid bedekte, — of dikwyls erger nog, — MISDRYF.

Want leugen te geven, of leugen te steunen door zwygen, waar men geroepen is te spreken voor de waarheid, is misdryf.

Welk vertrouwen kan men schenken aan ministers, kamerleden, dagbladschryvers, aan allen die zich moeijen met de publieke zaak, wanneer ze by voortdoring met kunstmatige angstvalligheid vernyden die zaak te behandelen van den kant waar ze het meest gevaar loopt? Welke opregtheid, welke zuiverheid van bedoelingen kan men veronderstellen in publieke mannen die huu yver, hunne kunde, hun talent, besteden aan 't behandelen van de onderdeelen der volksbelangen, en met opzettelyk verzuim niet gewagen van de vreesselyke catastrophe die dat volk tege moet gaan . . . ?

Indië zal voor Nederland verloren gaan, met of zonder kulturstelsel, met of zonder vry-arbeid, mèt die vryen arbeid spoediger nog, maar verloren gaan zal 't zéker, als Nederland niet zorgt dat den Javaan regt wordt gedaan.

Dàt is de kwestie, de ware kwestie van den dag. Dat is dus de kwestie, Nederlanders, waarover *niet* wordt gesproken in uwe dagbladen: *niet* in de redevoeringen uwer kamerleden; *niet* in de programmen uwer ministers.

O, ik weet wel dat de partymannen beweren dat hun systeem — och arm! — de hoofdzaak *insluit*; ik weet hoe byvoorbeeld de voorstanders van vryen arbeid voorgeven, sommigen misschien indedaad *gelooven*, dat de arme Javaan zoo byzonder zou gebaat worden door 't triomferen van hun stelsel, maar die dwaling berust op eene woordspeling die, naar ik geloof, al zeer gemakkelyk valt oplossen.

Het stelsel van Gouvernementskultuur *schryft arbeid voor*. Men noemt de daaruit voortvloeiende werkzaamheden van den Javaan: *gouvernements-arbeid*, *gedwongen-arbeid* *dwang-arbeid*. En die benamingen zyn juist.

Toen het denkbeeld ontstond dat de Javaan ook zou kunnen worden tewerkgesteld op andere wyze, moest er voor die andere wyze een naam bedacht worden, die ze onderscheidde van de gewone. Er was een tegenstelling noodig. Tegenover *gouvernements* arbeid vond men natuurlyk het woord: *particuliere* arbeid, en ook die uitdrukking is juist. Maar het werk van den Javaan voor 't gouvernement droeg nog andere namen. Ook *dáártegenover* moesten passende uitdrukkingen gevonden worden, en alzoo is onze taal en de kring onzer denkbeelden verrykt met de woorden: *vry-arbeid* en *vrywillige* arbeid, woorden die gemak geven, in 't gebruik, maar tevens aanleiding tot groot misverstand. Aan dat misverstand, Nederlanders, hebt gy te wyten dat het mogelyk geweest is dien *vry-arbeid* te maken tot de DUITENPLATERY van den dag.

Want er is van *vryheid*, van *vrywilligheid* geen spraak by den arbeid dien de Javaan verrigt voor een particulier. „Die Javaan staat *niet* op, plant *niet*, oogst *niet*, dan op den wenk van den man die niets draagt.” Waar die wenk gegeven wordt, moet zulk een hoofd daartoe genoopt zyn door oorzaken die, als ze uitgingen van het GOVERNEMENT, duidelyk beschreven staan in de Indische Staatsbladen, die uitgewerkte Compendia van de „boodschap der „edele” kamer te Dordrecht . . . of te Enkhuizen,” en van het voorzigtige, zooal niet menschlievende: „NIET TE ERG.” Maar als de oorzaken die het Javaansche hoofd bewegen tot den onmisbaren *wenk*, uitgaan van een PARTICULIER, dan staan ze *nergens* beschreven en behouden hare werking tot op de uiterste, zeer vèr liggende grenzen:

van de onderdanigheid des Javaans aan zyn hoofd;
der behoefte van dat hoofd aan weelde, . . . en
van europesche hebzucht, die u bekend is.

Het product van deze drie énorme factoren noemt men met leugenachtigen schoonklank: VRYWILLIGE ARBEID.

By gouvernements-kultuur is *contrôle mogelyk*. Waar die *contrôle* ontbreekt — zooals meestal het geval *is* — door begeerte om te schipperen; door misdadige gemakzucht; door vrees een tragen landvoogd te „bemoeijelyken,” die niet wil beroofd worden van zyn onkunde, dat vurig bemind voorwendsel om zich bezigtehouden met nietsdoen. . . . dan is dit alles wel treurig en noodlottig, maar . . . de *contrôle* zou toch *kunnen* worden uitgeoefend, als er eens een Gouverneur-Generaal benoemd werd die besef had van zyn pligt, en tevens de gaaf om dat besef optewekken en levendig te houden by anderen. Dan immers zou er *kunnen* gezorgd worden „dat de Javaan het zyne ontving, al is 't dan ook wat weinig.”

Maar als men dien Javaan overlevert aan „particulieren in complicitéit met de hoofden;” vooral met de lagere hoofden, . . . dan is er *geen* *Contrôle* mogelyk, ook al vònd men een Gouverneur-Generaal die zyn pligt deed.

Ik beweer dit alles met volle overtuiging. Maar ik erken dat dit niet voldoende is. Om alzoo die overtuiging medetedeelen aan anderen begin ik met te vragen of 't die anderen *om waarheid te doen is*? By velen is dit *niet* het geval, en waar ik voel strydevoeren tegen eene door eigenbelang voorgeschreven partipris, geef ik redeneringen in den smaak myner parabel over den heiligen Dionysius, of der vergelyking van het droogstoppelig perspomp-systeem. Wie geld wil bekomen dóór den arbeid des Javaans, insteê van waarheid *over* den arbeid des Javaans, zal myn geschryf zeer lelyk vinden, en dàt kan ik niet helpen.

Maar wèl heb ik gewonen, ernstigen betoogtrant ten beste voor de aanhangers van het vry-arbeidersstelsel die ter goeder trouw,

verleid door den klank *vry*, meenen eene edele zaak voortestaan. Ik ontsla me dus geheel en al van de tegenstanders wier oordeel over de zaak geput is uit hunne eigene, geldopbrengende onderzinking. Men zou een held moeten wezen, grooter dan er voorkomt eens in de eeuw, om een stelsel aftekeuren waaraan men, zonder veel moeite, een belangryk vermogen te danken had...

Dus spreek ik tot en over de voorstanders *ter goeder trouw*...

Welnu... ze zyn **BEDROGEN**.

En hier welligt zal men inzien waarom ik by 't schryven dezer brochure, zoo lang, zoo vaak, en zoo krachtig naar ik meen, ben opgestaan tegen *leugen*. De leugen heerst overal, en ook hier heeft ze sommigen op een dwaalspoor gebragt.

Hoe is *deze* leugen geboren, hoe is ze gevoed en opgegroeid?

Ze is geboren:

1. Uit het *belang* der particulieren om de door omkoopung verkregen dwang geheim te houden.
2. Uit gelyk *belang* van de hoofden, vooral van de lagere, waarmee de particulier meer in aanraking komt.
3. Uit de onderworpenheid van den Javaan die niet klaagt voor hy daartoe wordt gemitteerd door de zeldzame zekerheid dat zyn klagt niet zal worden bestraft als misdryf (*Zie den Havelaar, die nooit weersproken is*).

Hoe is ze gevoed en opgegroeid?

1. Door pligtverzuim der residenten:
  - a. pligtverzuim, sans phrase.

Ik wend my tot u, Mr. VAN TWIST. Ik verneem dat ge in die onzalige, vervelende, geheel beneden hare roeping staande Tweede Kamer, eenige provincieleden sleeptouwt, die uw koelheid nemen voor ernst, uw droogheid voor wysbegeerte, uw styfheid voor standvastigheid, uwe zondeloosächtigheid voor deugd.

Tot u wend ik my, Mr. VAN TWIST, om u te zeggen dat ik voor een groot deel ben *getuige* geweest van het smeden der leugens waarmede men U heeft bedrogen. Ik heb den glimlach gezien over uwe domheid, op de lippen van henzelf die gebruik maakten van die domheid. Ik heb u bestudeerd toen ge in den val liept en ik was op dien tyd nog te naïf om te weten, — zooals ik later ontwaarde, — dat ge niets beter verdientet. Dat men u *leugens gaf, hoorde ik en zag ik*; maar ik meende nog dat gy waarheid *begeerdet* ¹⁾.

Vele werken die men u voorstelde als tot stand gebragt door *vrywilligen* arbeid, zyn uitgevoerd met den **meest onmenschelyken dwang**.

Zoodra ik het goedvind, zal ik zeggen *welke* werken, *wáár* en hoe. En ik zal 't *bewyzen*. Reken daarop.

Misschien zal ik daarby, *met niet meer dan drie of vier woorden*, aantoonen hoe de geheele kwestie van den Heer BEKKING, — van beide kanten — nooit genoemd is by den waren naam.

Ook in die zaak speelt leugen een hoofdrol.

En gy, Mr. VAN TWIST, die aan het hoofd schynt te staan van de vry-arbeidsparty, dat is: van de *clique der vry-arbeiders*,

---

¹⁾ Het is op dien oogenblik, het is in de toen by my bestaande meening dat de Heer VAN TWIST waarheid *wilde*, dat ik my voornam hem waarheid te *geven*. Uit dat voornemen is de havelaarszaak voortgekomen. Men leze over dit gedeelte der geschiedenis myner denkbeelden, de indrukken die Havelaar bezielde by 't aangaan van den stryd waarin hy meende een bondgenoot te hebben.

gy die vrywilligen arbeid predikt voor den Javaan, en niet vrywillig den arbeid volbragt dien ik u aanwees als voorgeschreven door eerlykheid, pligt en eed, ... ik veroordeel uzelf tot dwangarbeid. Ik sla u om den nek het juk van mynen geest; ik span u in het tuig van de ploeg waarmeé ik de harde korst opscheur van domheid en vooroordeel: ik zweep u voort met den geessel myner verontwaardiging ...

En ik zal voortgaan dat te doen tot uw naam, en het gemis aan denkbeelden dat gy vertegenwoordigt, den volke zal wezen tot een braakmiddel.

— „Die brochure is excentriek” ...

Dat zegt de pestwalm van een modderpoel tot de stoommachine die hem leégmaalt.

Pestwalm? ... Ja. WANT ER IS VERROTING IN DEN STAAT ...

Op ... op ... gy weinigen, die nog niet zyt verleugend.

Op, jongelieden die nog uw hart voelt kloppen voor het goede. Op ... op ... gy die nog niet hebt verleerd te gloeijen van verontwaardiging by 't aanzien van het booze.

Op, vrouwen die moeders zyt van een volgend geslacht dat schaamte zal voelen over 't vorige.

Op meisjes, die bestemd zyt om moeders te worden.

Gy jongelingen, gy vrouwen, gy meisjes, ... gy zyt MENSCHEN.